

ISSN 1023-7186

فصلنامه فرهنگی ، ادبی ، هنری

سایه ۱-۱۰۰

بهار ۱۳۷۵

۱۸ - نجی ایل

تورکجه - فارسجا .

واریتق

۱۳۶ صحیفه

قیمت ۳۵۰ تومان

شماره امتیاز ۸۵۳۸

کاشغری محدود

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۳	۱- یئنی دیناچیلیک و دیلمیزه تطبیقی مسئلهسی - دوقتورجواد هیئت
۱۶	۲- نقیض آهای در ادبیات قزاق - دکترعلی اکبرولایتی
۲۰	۳- یامه تیمور ذوالفقاروفی به رئیس جمهورى اسلامى ایران
۲۸	۴- دوغما دیلیم - عارف حسین
۳۹	۵- آذربایجان نورکجه سی سؤزلویو - دوقتورحمید نطقى
	۶- دوده قورقودج ون آلمان دیلینه ترجمه ونشرى - احمد شمیده کوچورهن : پروفئور حمید محمد زاده
۴۱	۷- سهئدین اونودولماز خاطیره سینته - م. ع. نوزانه
۵۱	۸- صمد وورغون - ۹ - دوقتورجوانشیر وکیلزاده
۵۷	۹- چچن لر وچچن مستقللیک مجادلہسی - یوسف گدیگلی
۶۲	۱۰- مین ایلدن برى نوردک سؤزلری - اسماعیل هادی
۷۲	۱۱- یئنی گؤزلیه جگم - رحیم جادنیکو
۸۲	۱۲- آذربایجانین ایلک قادین بئته کازی - زومرود داداش زاده
۸۹	۱۳- یونس امره ده عشقین میناسی و فلسفهسی - پروفئورحمید محمد زاده
۹۶	۱۴- یزه گلن مکتوبلار - محمد رضا هیئت
۱۰۲	۱۵- کویچیکلیکنده یؤیوکلؤک - محمد رضا هیئت
۱۰۸	۱۶- آنا دیللی با یاتیلار - دوقتورحمیدنطقى بلیسی
۱۱۴	۱۷- حکیمه بلوروی وسؤنمز (شیر)
۱۱۵	۱۸- پروفئور یاشارقادایف ۶۰ یاشیندا
۱۲۰	۱۹- هصریمیزین شیخ شاملی جوهر دودایف - دوقتورجواد هیئت
۱۲۱	۲۰- وارلیق ، ادجوتجوسظبوهات سرگیینده - د. ابراهیم یوز
۱۲۲	۲۱- وارلیقین آبروسان قوریمو
۱۲۳	۲۲- قارا خیر - دوزه لیش
۱۲۴	۲۳- تشکور - تبریک
۱۲۵	۲۴- صابر رستمخانلی ۵۰ یاشیندا - وارلیق - ا یاردهم
۱۲۶	۲۵- ادبی شیرلر - ح. م. ساوالان
۱۲۸	۲۶- یزه گلن مکتوبلارین ایچیندن
۱۳۰	۲۷- صوبوب تدریس ۲ واحد زبان وادبیات ترکی آذری
۱۳۱	۲۸- پیقاد (شیر) رسول رضا

۱۳۳
۱۳۴
۱۳۵

۲۹- سۆز (شعر) بۆيوك رسولوف
۳۰- يالئيز اونو آيرام - عزيز مجسنى
۳۱- قره باغ دهله ادب و هنر آواز بايجان - صبيح سردارى نيا
۳۲- سۆزلوك

بعضى سۆزلرين معناسى :

باشارى : موھىت	اۋرۇكك : نېونە
ووزغۇ : تاكيد	پوكسكك : اوچا
دورغۇ : مگك	كوتله : تودە
صوردماق : صوردوشماق	زېرە : قە
يونگىو : سرنيزە	اوستون : يزنو
توپلو : مجموعە	دېرەتېش : مقابھت
قالخان : سەر	دوروم : وضعيت
وولقان : آتېشان	اۋنملى : مەم
قوزئى : شمال	گوجك : حقيقت ، واقىيت
گوتى : جنوب	سرت : محكم ، سلت
چۇرە - پۇتە : اطراف	پابانجى : يىگانە
توكئىز : قورئولماز (قورئولمايان)	سويە : سلتج
پىداقوزجى : تىرىت معلم	اۋزە لىك : خصوصىت
پىتەكار : آھنگىناز	سوج : گوتاه
مىنى : خورائىدە	صوردغۇ : سۋال
ماھىنى : ترانە	پۇن : جەھت
شوقنى : تصنيف	پۇتلىك : جەھت و تىرىك ، استقامتلىق تىرىك
استە تىك : گۈزەللىككە ئايد	گىرى : دالى

شماره حساب: چەللە وارلىق يراي مشركون. خارج از کشور :

AKBANK BARBARÓS , SUBESİ
HESAP No 0004419 - 8/BUĞ / 01
Dr. JAVAD HEYAT
298 BARBAROS BULVARI
ISTANBUL - TURKEY

ترکیه سالیانه ۱۵ دلار
اروپا ۲۰
آمریکا ۲۵

مصلنامه فرهنگي فارسي و ترکي

تورکجه - فارسیجا فرهنگي درکي

وارلیتق

۱۳۷۵

۱۸ - جی ایل ، باهار سایبسی

پازان : دو قتور جواد هیئت

یئنی دیلچیلیک و دیلیمیزه تطبیقی مسئله سی

یئنی دیلچیلیگین ایضاحینا باشلامادان اول دیل و دیلچیلیگه عاید بعضی مسئله لری خاطرلارتما غی فایدالی گوروروک .
دیل انسانلار آراسیندا اؤنسییت ، آنلاشما و خبرلشمه نی تامین ائدر .
دیل انسانین دؤیغو و دؤشونجه و ایستکلرینی بوتون اینجه لیکلریله افاده ائدر و باشاماغینا امکان حاضیرلار .
بیر جمعیتی ملت سوپه سینه یوکسلدن باغلانتیلارین ان گؤچوسو دیل دیر .

دیل بیر ملتین کولتور (مدنییت) ونون آیناسی ، انسانین و مدنیتی نین ان اؤنملی تظاهرو و واسیطه سی دیر .
دیلی دیلچیلیک باخیمیندان دا بئله تعریف ائده بیله ریک : دیل ، دؤشونجه ، دؤیغو و ایستکلرین بیر جمعیت ده سس و معنا جهتیندن اورتاق اولان عنصرلر و قایدالاردان فایدالاناراق باشقالاریننا نقلینی تامین ائدن ، جوخ طرفلی و جوخ انکشاف ائتمیش بیر سیستم دیر .^(۱)

هر دیلین اؤزونه مخصوص بیر آنلاتما یولو و یا افاده طرزى واردیر کی بونا دیلین داخلی شکلی دئییرلر . مثلاً " تورکجه ده بیری نیــــ

۱- دوغان آکسان ، هر یونیه دیل . T.D.K. آنکارا - ۱۹۹۵ .

احوالینی سۆروشاندا : (نئجه سن) دئییریک ، اۇدا جاواب اولاراق :
 (ياخشیام) دئییر. فرانسوزجا (نئجه گئدیرسن *Comment vas tu*)
 دئییلیر و جاواب اولاراق (من گئدیرم یاخشی *Je vais bien*)
 دئییلیر. آیری - آیری دیلدرین کلمه لری عینی مفهومی گؤستره رسه -
 لرده هئچ بیر واخت حقیقی معنالی دگیلر. هر اۇشاق آنادیلینی
 اؤیره نیرکن اۇ دیلین قۇرولوشو اۇشاغین ذهنینده یئرله شییر و
 اۇنا گؤره انسان هر بیر شیئی آنادیلی قۇرولوشو یعنی بۆتون
 دیل ماتریاللارینین میدانا کتیردیگی تمل شِما (*Schème*) یا
 گؤره آنلار و آنلادار.

بیز چتوره میزه آنادیلیمیزین پنجره سیندن باخاریق و دؤنیانی
 آنادیلیمیزین آنلاما و آنلاتما یولوندا گئده رک آدلاندیراریق.
 بۇنا آنلاتما یولو (افاده طریزی) و دؤنیایا باخیش شکلی دئییرلر.
 (وایسگرییر *Leoweişgerber*).

اۇشاق آنادیلینی اؤگره نیرکن دیلین سلری و سس دستگا هیله برابر
 پارچالار اؤستو واحدلری (وؤرغو، تون، انتوناسیون، اوزونلوق و
 دؤرغو) اۇنون ذهنینده یئرله شییر و نطقینده (دانیشیق) تمل خصوصیت
 لر کیمی تظاهر ائدیر، بۇ خصوصیتلرین دگیثدیرلمه سی و یا اۇنودول -
 ماسی چوخ چتین دیر.

هر دیل حدودسوز جومله لردن عمله گلیر. جومله لر سؤزلرین سیرالانما
 سیندان سؤزلرده بیرسیرا سس و هجالارین ترکیبیدن عمله گلیر.
 قدیم دیلچیلیکده عمومیتله کلمه لر نظرده توتولور و بۇ کلمه لر
 ده کی کؤک و شکیلچیلر جومله ده کی دیگر عنصرلردن آیری و مستقیل
 اولاراق تدقیق ائدیلمه دی.

بۇ گون دیلی جومله لردن تشکول ائتمیش بیر سیستم کیمی قبول
 ائدیرلر و گرامری ده حدودسوز دؤزگون جومله توره دن دیل قایدان -
 لارینین تۇپلوسو کیمی نظرده توتورلار.

دیل و دیل قایدالاریله مشغول اولان دیلچیلیک تاریخی چوخ اسکمی
 دیر. بۇنون انکشاف تاریخینی شماتیک اولاراق اؤچ دوره یه بؤل -
 بیله ریک :

قدیم دؤره دئدیگیمیز بیرینجی دؤره ده هندوستان و یونانستاندا
 دیلچیلیک چانیسمالاری باشلامیشدی. هندوستاندا پانینی *Panini*

ميلاددان قاباق ۴- جو عرصه سانسكریت ديلينين گرامريني يازميش دير. هند ديلچيلري هم مؤرفؤلؤژي، هم ده نجوي سنتاكتيک حادثه لرله جدی مارقلا نيميشلار.

غربده ديلچيلیک و يا گرامر يازماق ارسطو ايله باشلاميشدير. ارسطو يونان ديليني اؤچ جزء - حيصه دن يعنى آد يا اسم، فعل و حرف دن تشکول ائتديگيني ايره لي سؤردو. ميلاددان ۱۰۰ ايل اول ديونيسيوس تراکس *Dionysius Thrax* اسکندريه دن، ايلک دفعه اولراق گرامري مستقل بير علم کيمي تدقيق ائتدي و سؤزلري سکيز نوعه آييردي. اونون يازدغي کتاب اوندان سونرا گلن يونان- نلي و روم (لاتين) گرامرلريني يازانلارا اؤرنک اولدو.

روماليلار هر شئي ده يونانليلاري تقليد ائتديکلي کيمي گرامر يازماقدا دا اونلاري تقليد ائتديگر. ۶- جي عرصه استانبول روماليلاريندان پريسيانوس *Priscianus* لاتين گرامريني يازدي. اونون گرامري اوروپا ديللري تشکول ائتديکن سونرا داخي بو ديللرين گرامرلرينده اساس مودئل کيمي ايشلندي.

۷- جي عرصدن سونرا بعضي فيلسوفلار ديلچيلیگی ده حکمت (فلسفه) يه داخيل ائده رک ديلي انسان دوشونجه سينين عکس ائتمه سي (يانسيدا) کيمي قبول ائتديلر و گرامر کاتقوريا (مقوله، مفهوم، زمره) لارينسي دا ذهنين و عقلين فعاليتينين تصويري (بازتاب) کيمي حساب ائتديلر و دئديلر کي انساندا عقلين اساسي (تملي) عمومي اولدوغو اوچون گرامر کاتقوريلارينين دا اساسي عمومي اولوب عقله دايانمايدير.

۱۹- جو عرصه تاريخي ديلچيلیک اهميت قازاندي. ديلچيلر ديلچي - ليگی فلسفه دن آيري و مستقل بير علم کيمي اله آلديلار، سونرا مقايه لي تاريخي متودونو ديللري اؤگرنمکده تطبيق ائتديلر. ۱۸۱۶ دا آلمان عاليمي بوپ (*Frantz Boop*) اوزون ايللر تدقيقات آپاراندان سونرا " سانسكریت ديلينين يونان - لاتين - فارس و گرم ديللريله مقايه ده تصريفنامه سيستمي حقيبنده " سامباللي اثريني نسر ائتدي. تاريخي ديلچيلیکده ديلين تاريخ بوپو ديلده عمله گلن دگيشيکليکر، ديللرين و عنصرلرين تاريخي انکشافی، ديللرين بير - بيرلريله مناسبت و قوه مولوقلاري تدقيق

اڻڊيلير.

يٺڻي ڊيلچيلڪ ۲۰- جی عصرین اولینده فردینان دؤسؤسٽوور
Ferdinand de Saussure ایله باشلامیشدیر. سؤسؤر
ژنو ڊیلچیلک مکتبئین اؤستادی اولوب و ڊیلچیلک حقینده یٺڻی
فیکرلرینی درسلی سیراسیندا (۱۱- ۱۹۰۶) ایضاح ائتمیش و کتابی
" عمومی ڊیلچیلک کؤرسو" ^(۱) آدیله اؤلندن سونرا ۱۹۱۳- ده شاگردلی
طرفیندن نشر اولونموشدور.

سؤسؤرون نظریه سینه گؤره دیل بیر اشاره لر (علامت لر) سیستمی دیر
و دیلده کی واحد لر بو سیستم و یا قورولوش ایچینده یئرلر یله،
بیر- بیرلریله اولان باغلانتی - علاقهلریله دگرلندیریلیرلر.
سؤسؤرون تعریف ائتدیگی دیل دستگاهینا (سیستم) استروکتورالیزم
و یا استروکتورالیزت ڊیلچیلک دئدیله.

سؤسؤر سنکرونیک (چاغداش) توصیفی *Descriptive* ڊیلچیلکله
دیاکرونیک (تاریخی) ڊیلچیلگی بیر - بیریندن آبیردی و گرامر
کتابلاریندا تاریخی دیل خصوصیتلرینی بو گؤنکو دیله قاریشدیرماغی
رد ائتدی.

تاریخی ڊیلچیلکده دیل واحدلرینین (سؤزلر، سلسر و مۆرفملر)
تک تک تدقیقی و تاریخی دگیشمه لرله دیلین تاریخینی کشف ائتمک
ایسته بیردیلر. سؤسؤرا گؤره بیر دیلین تاریخی، بیر قورولوش (نظام)
اولان دیلین آردیجیل مرحله لری دیر.

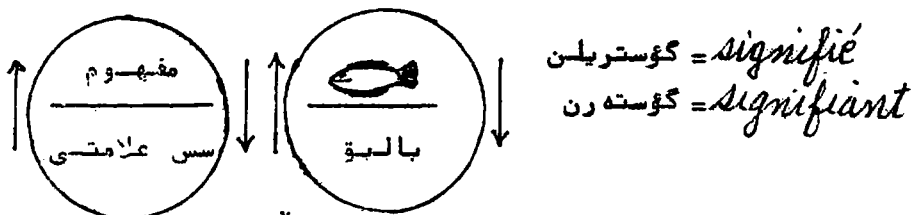
سؤسؤرا گؤره دیل سؤزلردن و سلسردن تشکول ائتمیش بیر مجموعه
دگیل، بلکه بیر باغلانتیلار (رابطه لر) شبکه سی دیر کی اؤست- اؤسته
بیر نظام - سیستمی عمله گتیریرلر. سؤسؤر بو شبکه یه صورت *Form*
آدینی وئردی و اؤنو دیلین مادی جوهرینی تشکیل ائدن لاکین دیل
قورولوشو (نظام) نا داخیل اولمایان سس دن آبیردی. سؤسؤردان الهام
آلان ڊیلچیلر بو باغلانتیلار شبکه سی و یا استروکتورو (قورولوشو)
قورماغا چالیشدیله و اؤنا استروکتورالیزم آدی وئردیلر. سؤسؤر
دیلی بیر شطرنجه (شاه مات) بنزه تدی و دئدی کی بیر آدم ایکی
نفرین شطرنج اویونونا بیر مدت سیر ائده ر و دقت بیئتیره رسه

1- Cours de linguistique generale. Payot. Paris 1916

شطنج اویونونون تاریخینی بیلمه دن اؤنو اؤگره نر و شطنج اویو -
 نونون قورولوشونا بلد اولار. بو اویون سیستمی (قورولوشو) خارج
 گشرچکلیکن مستقل، اعتباری (قراردادی) بیرسیرا قایدالاردان تشکول
 اشمیشدیرو اؤز ایچینده بیر بوؤتؤو (کل) میدانا گتیریر. اویونو -
 تشکیل ائدن عنصرلارین اؤز وجودلاری اهمیتلی دگیل، مهم اولان قورو -
 لوش (سیستم) ایچینده کی ایشلری (فونکسیونلاری)، بیر- بیرلریله
 اولان باغلانتیلاری - علاقهلری دیر. سؤسور دیل (Langue) ایله
 سؤزو نطقى Parole بیر- بیریندن آبیردی و دئدی کی دیل، بیر
 دیل نظامینا وئرین آد دیر، تورکجه دئدیگیمیز زامان دیلی بو
 معنادا ایشله دیریک، سؤز و یا نطق ایسه دیلین کونکرت (عینی)
 شکلینده ایشلمه سی دیر. کونکرت و فرده مخصوص اولان نطقین دالیندا
 اؤنو معین لشدیرن ذهنی (Abstract) و اجتماعی بیر سیستم
 (Structure) واردیر. دیلچیلیگین وظیفه و مقصدی دیل
 قورولوشونو آچیقلاماق و ایشلمه سینه بلد اولماق دیر و بونون
 اوچون نطقى تدقیق ائدر.

تک تک شطنج اویونلاری، سؤزلری، نطقى تمثیل ائدیر، اویون ،
 اویون اولراق شطنج ده دیل سیستمینی. سؤسورون فیکرلری معاصر
 دیلچیلرده درین تاثیر بوؤراخدی و مختلف دیلچیلیک مکتبلرینین
 قورولماغینا سبب اولدو. بو مکتبلرین ان مشهورلاری پراک، کپنهاک
 و آمریکا مکتبلری دیر.

بو مکتبلر سؤسوردان الهام آلدیقلاری حالدا آیری - آیری یوللار
 تعقیب ائتدیلر. سؤسورا گؤره دیل اشاره لر سیستمیندن عبارتدیر. هر
 اشاره (علامت و یا لفظ) بیر سس عنصر و بیر ده مفهوم ترکیبیدن
 عمله گل میشدیر. یعنی هر اشاره و یا لفظین ایکی اؤزو واردیر کی
 بو ایکی اؤز داواملی اولاراق بیر- بیرینی خاطرلادیر و جاغیریر.

لفظ و یا دیل اشاره سی بیر کاغاذین ایکی اؤزو کیمی بیر- بیریندن

آییرلمايان خصوصیتی واردیر و مفهوما - سسی بیرلشدیریر، بو ایکی عنصرو بیر - بیرینه باغلایان باغلانتی قراردادی دیر. لفظلر زامان ایچینده معین بیرسیرایا گؤره دؤزؤلورلر، سؤیله نیرلر و جومله لری تشکیل اندیرلر. سؤسور دیلین بو خصوصیتینه خط و یا زنجیـــــــــــــــر *Linearite'* خصوصیتی دشمیشدیر.

استروکتورال دیلچیلیکده جومله لرین تدقیقی ایکی درجه لی تجزیه تحلیل له آپاریلیر.

سؤسور هر جومله ده اؤنو تشکیل ائدن عنصر آراسیندا ایکی جور علاقه، باغلانتی اؤلدوغونو آچیقلا دی و بونلارا أفقی علاقه لـــــــــــــــر *Syntagmatic* و شاغولی علاقه لر *paradigmatic relations* آدینی وئردی. (جانشینلیک علاقه لری)

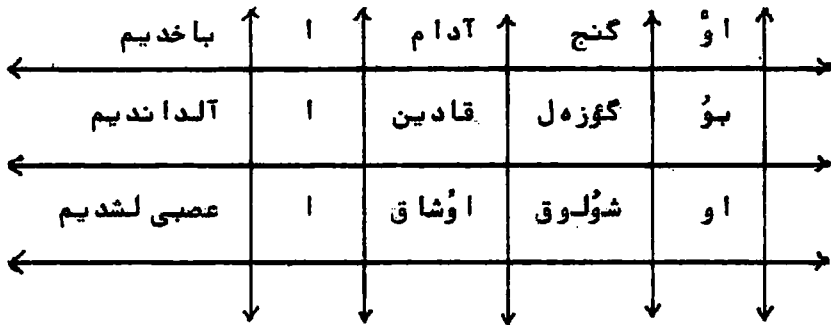
أفقی و یا قونشولوق باغلانتیلاری بیر خط اؤزه رینده دؤزولن جو - مله عنصرلارینین آراسینداکی علاقه لر دیر. حالبوکی شاغولی و یسا جانشینلیک علاقه لری جومله ده هر هانسی بیر عنصر اؤنون یئرینه قویولا بیلرک عنصرلار اولان علاقه سی دیر. (یعنی عوض ائدیلمه علاقه سی) مثلاً " احمد گئتدی" جومله سینین نظرده توتساق بو جومله بؤلوندویو زامان ایکی حیصه، ایکی عنصردن تشکیل ائده ر. بیز احمد یئرینه "اؤ" ، " اؤ اؤشاق" و بو طبقه دن سؤزلری قویا بیلرک. هابئله گئتدی کلمه سینین یئرینه، "گلدی"، " قاچدی" و بو طبقه دن اولان باشقا سؤزلری قویا بیلرک. احمدین اؤنون یئرینین توتابیلن کلمه لرله جانشینلیک *Substitution* علاقه سی واردیر. هابئله گئتدی سؤزونون ده اؤنون یئرینه قویا بیلرک جگیمیز عینی طبقه دن سؤزلرله. اما " احمد" له " گئتدی" آراسیندا علاقه اؤفقی سینتاکماتیک (قونشولوق) علاقه سی دیر و بورادا " مبتدا" و "خبر" علاقه سی دیر.

بو ایکی جور علاقه هامی استروکتورالیست مکتبلرده دیل تحلیل (پارچالاما) و طبقه لندیرمه (گروپلاشدیرما) نین اساسینی تشکیل اندیر. بونا بو گون *Taxonomie linguistique* طبقه لشدیرمه دیلچیلیگی ده دئیلیر.

سؤسور سنتاکماتیک و پارادیگماتیک علاقه لرینین دیلین اسکـــــــــــــــی تصنیفی (صرف، نحو، فونولوژی و کلمه لر) نین یئرینه قویدو و دیلی بئله تعریف ائتدی: دیل (دؤزولتی) ترتیبلی جانشین لردن تشکیل

اشتمیش بیر سیستم (مجموعه) دیر. بوسیمتم ده علامتله هم معنا و هم لفظ جهتیندن بیر- بیرینی محدودلاشدیریر هم ده معین لشدیریر: یعنی مثلا "بیر خط اؤزینده سیرالانمیش جملهده من وارسا فعل اولراق گشتدیم اولمالی و شاغولی جانشین لیک علاقهسی کیمی من یثرینه سن قویساق، یانینداکی فعل ده گشتدین اولجاقدیر.

بۇ علاقه لری آشاغیداکی شما (*Schème*) ایله ده بیر یئرده گؤستره بیله ریک :

substitution استروکتورالیزم ده پارچالاما و عوض ائتمه متودو ایله دیل واحدلرینی داها کیچیک واحده بؤلرک اونلاری تانیماق و صینیفلاندیرماق اوچون فایدالانیرلار. استروکتورالیزم دیلچیلیکده جمله لرین تدقیقی اوچون ایکی درجه لی پارچالاما (تجزیه تحلیل) آپاریلیر. بیرینجی درجه پارچالاما دا جمله لر ان کیچیک معنالی پارچالارا (مؤرفلر) آیریلیر. ایکینجی درجه ویا سطحده پارچالاما دا عنصرلر سلسره (قونم) لره آیریلیرلار. استروکتورالیزم ده پارچالاما و عوض ائتمه قایدالاری التماق لی دیلرده داها یارار لی و فایدالی دیر. چونکی بۇ دیلرده جمله لری قوران عنصرلر زنجیر حلقه لری کیمی یان یان دؤرورلار. اما تحلیلی و بؤکوملو *inflectional* دیلرده بۇ متودون تطبیقی بعضی جتینلیکلره بؤل وشریر. چونکی بۇ دیلرده عمومیتله بیر عنصر عینی زاماندا بیر نئجه گرامر وظیفه سینی گؤرور. مثلا "تحلیلی دیلردن اولان فارسجا دا رفتهم (گشتدیم) و رفتهید (گشتدینیز) فعل شکیلرینی (صیغه) مقایسه ائدرک بونلارین آرالارینداکی فرق سونلارینداکی (am) و (اید *id*) شکیلچیلری دیر، اما بونلارین معنالارینی بیر- بیرله مقایسه

اڻتسڪ بيريئنجيسي مفرد (تڪ) بيريئنجي شخصي ص و ايڪين- جيسي جمع ايڪينجي شخصه دلالت اڻدير. بونلاري بير- بيريئنين يئرينه قوياندا ايڪي شئي دگيشير: شخص و ساي. چونڪي بير مورفم (ايد *id*) ايڪي گرامر وظيفه سيني ايفا اڻدير. بو مثالدا تورڪجه اوچون بير چتيلڪ قارشيميزا چيخماز چونڪي (ديم) يئرينه (دي نيز) يوخ آنجا ق (دي) قويا بيلير.

ايندي عربجه دن بير مثال وئرهڪ: اگرمعلم) ايله (معلمين) سؤزونو مقايسه اڻتسڪ بيريئنجيسي مفرد (تڪ) و ايڪينجيسي جمع دير و (اين *in*) عربجهده جمع علامتي، مورفمي دير. ايندي (ڪتاب) ايله (ڪتب) سؤزلريني مقايسه اڻدهڪ. (ڪتاب) مفرد و (ڪتب) جمع دير. اما صوري *Formal*، شڪل باخيميندان بورادا جمعي گؤستن مستقل سس زنجيري يوخ دور. يعني ڪلمه نين مفرد شڪلينه بير شئي علاوه اولونما ميش بلڪه اونون ايچينده ڪي سلسر دگيشميشدير. بئله حاللار- دا ايڪي درجهلي بؤلمه (تحليل) و جانشين ليڪ متودو مورفلسري و فونملري تانيمانا و صينيفلانديرمانا (طبقه لنديرمڪ) مناسب دگيل دير. دشملي ايڪي درجهلي بؤلمه و خطي نظام *structure linéaire* ديلده بير گئرجڪدير. اما ديللرده ڪي بؤتون قورولوش و علاقه لسري (باغلانتيلاري) آيدينلاشديرمانا ڪفايت اڻتمير.

پراڪ مڪتبي:

پراڪ مڪتبي ۴۰- ۱۹۳۰ ايللرينده ان شمهلي ائرلريني وئردى و ان بؤيوڪ خدمتي فونولوژي ساحه سينده ايدى. ديلين ان ڪيچيڪ عنصرونه سس و يا فونم دئبيرلر. بونلارين سايبى مختلف ديللرده (۲۰- ۴۰) آراسيندا دير. القبا حرفلري ده بو فونملر اسانيندا ياراديلميشدير.

پراڪ مڪتبي فونملر آراسيندا ڪي علاقه و مناسبلري آيدنيلاشدير - ماق مقصديله قارشيلاشديرمانا (تقابل) *opposition* مفهوميونو تڪليف اڻتميشدير. مثلاً انگليز و فارس ديللرينده (ل) *L* و (ر) *R* سلسري آراسيندا قارشيلاشديرمانا و يا داها دوغروسو قارشيليق واردير. چونڪي سؤزلرين معناسيني دگيشديريرلر. مثلاً *Lead* (هدايت اڻتسڪ) و *Read* (اوخوماق) ڪلمه لرينده معنا فرقلري واردير.

فارسجادا لیز (زۆپۆلن) و ریز (کیچیک) کلمه‌لری ده بئله‌دیر، اما ژاپن دیلینده بو فونملرده قارشیلیق یوخدور، چونکی معنا فرقی عمله گتیرمزلر و هر ایکسی بیر فونمین مختلف شکیلده تلفوظو سایلیرلار، فونملرین قارشیلادیرما مسئلهسی پراک مکتبیینین نما - ینده‌لری اولان نیکولای تروبتسکوی *Nikolai Trubetskoj* و رومن یاکوبسون *Roman Jakobson* طرفیندن تدقیق ائدیله- رک بیر شبکه شکلینده جدوله گؤسترلک میشدیر.

تروبتسکویا گؤره بیردیلین فونم سیستمی اونون فونملرینی- سایله یوخ قارشیلادیرمالار شبکه‌سیله برابر دیر، بو قارشیلادیرما- لاری تشکیل ائدن فونملرین هر بیرى بیرسیرا خصوصیتلرین توپلوسو دور. مثلاً "سلی، سس سیز، نازال (بۇرون)، دوداق، دیش، پاتلایجی، قاپانما صامتلى كیمی)، و بو خصوصیتلر فونملری بیر- بیریندن فرقلندیرن خصوصیتلردیر. بئله‌جه حقیقی فونملرین سایى آزالیر.

فونملرین بو قارشیلادیرما خصوصیتلری هامی دیلرده عینی دگیل بعضیلری (سلی، سس سیز، دیش، دوداق) هامی دیلرده واردیر. حالبوکی اوبیرلری بعضی دیلرده گؤروله بیلیر.

فونملرین قارشیلادیرما خصوصیتلرینی (یعنی معنی فرقلندیرن خصوصیتلری) آشاغیدا بیر جدول ده گؤستره بیلرک :

	بۇروندان دئلمه‌ین		بۇرون
	<i>non nasal</i>		<i>nasal</i>
دوداق	p پ	B ب	M م
دیش	T ت	D د	N ن
یۇمشاق داماق	K ک	G گ	ŋ نگ
	جینگیل تیسیز		جینگیل تیایی

فونملری قارشیلیق خصوصیتلرینه گؤره "+" و "یا" علامتلیله گؤستر-
یرلر.مثلا":

بو جدولده اوقی ردیفلر قارشیلیق خصوصیتلرینی
و شاغولی ستونلار جومله (سؤز زنجیری)دهکی فونملری نمایش ائتدیریر.

یاغلی قادین

	Y	A	Ş	L	I	Q	A	D	I	N
سلی	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-
سس سیز	+	-	+	+	-	+	-	+	-	+
دوداق	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
جینگیا تیای	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+

مورفونم و یا مورفوفونم:

بعضی فونملر بعضی خصوصی شرایطده دگیشیر و بیر مورفم شکلینی
آلا بیلیرلر.مثلا" انگلیزجهده *Illustrate* (تصویر) سؤزو اسم
شکلینده *Illustration* ایللوستریشن *Illustrasyon*
شکلینده تلفظ اولونور. ترؤبتسکوی بئله فونملره مورفوفونم و یا
مورفونم آدینی وئیریر.

موریس هله *M. Halle* و چامسکی مورفونم قورولوشونو دا
(انگلیزجهده) بیر جدول شکلینده گؤسترمگه چالیشدیلار و اونلارین
قایدالارینی کشف ائتدیلر.

کپنهاک مکتبی:

بو مکتب ۱۹۳۴ده قورولدو و ایلک باشدان دیل علامتی (کلمه)نین
ایکی طرفی اولان لفظ و معنایی عمومی سیستم ده اولاشدیرماغا
(تلفیق) چالیشدی و اونلاری معین کاتقوریا، مفهوملا تارلیف
اؤتمک ایستدی.

لوئی یلمزلف *LOUIS HJELMSLEV* سؤسورون طبقه لسی

Taxonomic دیل نظریه سینی قبول ائدیباونو انکشاف

اؤتدیردی.

یلمزلف کلمه و یا جومله نین صوری *Formal* استروکتورونو—
 زنجیر *Chain* آدلاندیریر و دشیرکی هر دیل زنجیری ایکی حیصه
 دن عمله گلیر: معنا زنجیری و لفظ زنجیری .

یلمزلف قارشیلشدیرما پرنسیپینی معنا ساحه سینده ده ایشلندی.
 مثلا: "بیز آتا-آنا، اوغلان- قیز، کیشی- آرواد کیمی جوت سؤزلری
 مقایسه ائتیک هر جوتون بیر بیریندن ارکک- دیشلیک جهتیندن
 آیریلدیقلارینی گؤروروک . اگر بو قارشیلیق آتا-آنا سؤزلریندن
 تجرید اولونورسا آرادا مشترک اولان آتا-آنالیک (والدین) *Parent*
 معناسی قالیر. بو معنای داها دا تحلیل ائده بیلریم
 مثلا "آتا-آنا (والدین) و قارداش باجی، قوهوملوق خصوصیتینده
 اورتاقدیرلار. اما کیشی- آرواد بو خصوصیتده اورتاق دگیلدیرلر. بو
 ایکی جوت سؤزلری عمی- عمه و یا دایی- خالا سؤزلریله مقایسه
 ائتیک قوهوملوق خصوصیتینده بیرینجی و ایکینجی درجهیه بؤلور.
 نهملی اولدوغونو گؤروروک .

آتا-آنا و اوغول- قیز آرالارینداکی علاقه، باغلانتی نسیل
 جهتیندن ده آیریلیرلار. بیرینجی جوت بیرینجی نسل و ایکینجی جوت
 ایکینجی نسل خصوصیتلرینه صاحب دیرلر. دهملی آتا اوچون معناسی
 جهتیندن بو خصوصیتلر *opposition* موجوددور. حیوان، انسان، ارکک ،
 بیرینجی درجه قوهوملوق و بیرینجی نسل.

بو تحلیل گؤستریرکی سؤزلرین معناسی دا معنا قارشیلیقلارینین
 ترکیببندن عمله گلیر. نئجه کی اولنلارین سس استروکتورو فونه تیک
 قارشیلقلاردان عمله گلیر. یلمزلف دیلین داها بؤلونه بیلمهین اساس
 عنصرلرینی گلوسیم *glosseme* آدلاندیردی. گلوسیم هم فونه تیک هم ده
 معنا قارشیلیقلارینا شامل اولور و بو نظریهیه گلوسما تیک نظریهسی
 آدینی وئردی. معنای تشکیل ائدن معنا قارشیلیقلارینین هامیسی،
 هامی دیلدرده عینی درجهده عمومیتی یوخدور، آنجاق بعضیلری هامی
 دیلدرده واردیر.

آمریکان استروکتورالیزمی:

آمریکان استروکتورالیزمی آوروپاداکی استروکتورالیزم مکتبلر
 دن بؤسبوتون آیری یولو تعقیب ائتمیشدیر. بونون ایکی سببسی
 اولموشدور. بیرینجیسی آمریکان قیزیل دریلرین دیلرینین

تدقیقی، ایکینجیسی دا ورائیشچی *Behavioriste* پیسیکولوژی نین اورادا شایع اولماسی.

آمریکان استروکتورالیزمین قوروجوسو لئونارد بلوم فیلد —
Leonard Bloomfield اولموشدور. بلوم فیلد داروائیشچی پیسیکولوژییه دریندن باغلی اولدوغو اوچون اونون مفهوم و متود — لارینی دیلچیلیگه تطبیق ائتمه گه جالیشدی.

دا ورائیشچی پیسیکولوژی ده انسانین گؤرونه بیلن طرفلری دقت مرکزینده توتولور. یعنی اونون رفتاری، دا ورائیشی گؤز اؤنونه آلینیر و گؤرونمه یین ایچ عالمی نظرده توتولمور. واتسون *J. B. Watson* پیسیکولوژی ده دا ورائیش متودونون قوروجوسو — دئییردی کی هر جانلی وارلیغین دا ورائیشی اونون محیطیندن آلدیغی تاثیر و اثردیگی جا وابلارلا ایضاح ائدیلمیر.

واتسون گؤره فیکر اؤز — اؤزونه دانیشماقدان (نطق) عبارتدیر. بو ائنادا نطق، دانیشیق عضولری نین عظه لرینده ضعیف حرکتلر عمله گلیر کی نورمال قولاقلا ائشیدیلمز. اما بونلاری دا ائشیدیله جک دوروما گتیرمک مومکون دور. دئمه لی فیکر ده بیر دا ورائیش دیر.

آمریکان استروکتورالیزمین مهم خصوصیتلری بونلاردیر:

۱- دیلین کونکرت (عینی) طرفینه اساسلانماق. یعنی نطق دیلین عوضینه تدقیق ائتمک. بونلار دانیشیق لاری لنته (تیپ) آلیب تحلیل ائتدیلمی و اونون گرامرینی یازدیلمی و بو ائشده ساغلام دیل اینتو ویسیا (شم لسانی، دیل سئزگیسی) دان فایدالانمادیلمی.

۲- معنای نظرده توتماق : سؤزلرین معناسی کونکرت بیروارلیق اولمادیغی اوچون بو دیلچیلر دیل تدقیق لرینده معنای نظرده تو — تمادیلمی. بونلار جومله لرده کی صوری *Formal* علامتتری جومله لرین آنلاشیلما سینا یگانه وسیله ساییردیلار و گرامرین آنجاق صوری اولماغینا و معنادان فایدالانما ماغینا اصرار ائدیردیلر.

سوسور و پراگ مکتبینه سس عنصرلری نین طبقه لندیرمه سینده ضابطه اونلارین معنا افاده و فرق لندیرمه خصوصیتلری نظرده توتولوردو و

۱- دیل اینتو ویسیا سی بیری دیلی دانیشانلارین اؤدیله کی بیر جومله نین دؤزگون ویاسه و اولماغی حقیقته دؤیدوغو احساس و اثردیگی حؤکم دور.

آنجا ق او زامان استروكتور باخيميندان دا بير وظيفه ايفا ائده بيلرديلير. مثلا" انگليزجه ده ل "L" و ر "R" اونا گوره ايكي آبري فونم قبول ائدليليردي كي ليدر *Leader* و ريدر *Reader* سؤزلرينين معنالاري فرقلي دير و بو فرق "ل" ايله "ر" فونملى - نين فرقيندن عمله گلير.

آمریکان ديلچيليك مکتبی معنا فرقيني نظرده توتمادينغي اوچون (برابر اولاييله) *co-occurrence* متودونا يعنى هر ديلده سس واحدلىرينين تقسيم شکلينه باش ووردولار. مثلا" انگليزجه ده س "S" ايله ل "L" هر زامان بير بئرده اولاييله بيلمزله و اولدوقلا- رى کلمه لرين معنالاري دا فرقله نير. مثلا" سانگ *Song* (ماهنى) و لانگ *Long* (اوزون) کيمي دشمه لى انگليزجه ده ل "L" ايله س "S" ايكي آبري فونم تشکيل ائديرله. آمریکان ديلچيليكينده تقسيم ضابطه لرى *Distributionalism* انکشاف ائتديريلدي و بير سيستم شکليني آلدی. مورفم لى و حتا اولنارين ترکیبيندن عمله گلن نحوى، سنتاكتیک قورولوشلار داخى تقسيم (توزیع) باخيميندان تعريف اولوندولار.

تقسيم نظريه سی *Distributionalism* ده تحليل (بولمه) و طبقه لشديرمه يه دايانير و بو متودلا ديلين گرامريني يعنى ديلين قورولوشونو معين لشديرير.

بونو دا قيد ائتمک لازيم ديركى جومله لرين صورى علامتلى (لفظ) هر زامان اولناري باشا دوشمک و يا قورماق اوچون کفايت ائتمير. مثلا" بو مثاللارا دقت يئتيرهک: (اوشاقلار يورولوبلار) و (يارپاقلار سارالدى) و يا (هاوالار سويودو). بيرينجى جومله ده فعل ايله فاعل اولاشير، حالبوکى ۲ و ۳ جو جومله لرده اولاشمير. اما هر اوچ جومله گرامر باخيميندان دوژگون دور، چونكى بيرينجى جومله ده فاعل جانلى دير. اما ۲ و ۳ جو جومله لرده فاعل جانسىزدير، فقط اوشاق، يارپاق و هاوالارين جانلى و جانسىز اولماقلارينى گؤسترهن هئچ بير صورى (قورمال) علامت يوغدور. بونلاري آنجا ق معنالارينى نظرده توتاراق آنلاماق مومکوندور. دشمه لى بو ديلچيلر ادعالارينى باخما ياراق عمل ده فونملى تانيماق دا گرامر و معنادان فايدالانير، مورفملى (سؤزلر و شكيلچيلر) تانيماق اوچون ده معنادان فايدالانيرديلار.

آردى وار

نقش «آبای» در ادبیات قزاق

(۱)

دکتر علی اکبر ولایتی

آبای نخستین شاعری است که زبان ادبی قزاق را پایه گذاشت. او برای بیان اندیشه‌های والای خود از شیوه‌های سخنوران بزرگ زبان و ادب پارسی بهره‌گرفت. آبای به عنوان اولین شاعری که از وزن عروضی در شعر قزاقی استفاده کرد، شناخته می‌شود و به عبارت دیگر این شاعر توانا در قالب عروضی که قبل از او در نظم قزاقی رایج نبوده شعر سروده است. از طریق آثار آبای واژه‌های ریادی از فارسی و عربی به زبان قزاقی وارد شده است که این امر بر تحکیم مشترکات فرهنگی ما می‌افزاید.

خوشحالم که در این جمع صمیمی و جشن باشکوه درکنار شما فرهنگ‌دوستان و فرهنگ‌پروران ارجمند یاد و خاطره شاعر و متفکر عالی‌مقام، چهره محبوب ملت شریف قزاقستان، بنیانگذار ادبیات نوین قزاقی، "آبای" را گرامی می‌داریم.

جای تعجب نیست که چنین مراسم و جشنی از سوی دوستان و علاقمندان آبای در احیای نام و یاد آن شاعر شهیر به‌رغم گذشت دهها سال از فقدان وی با این عظمت و گستردگی در سرزمین پهناور قزاقستان

---

۱. جناب آقای دکتر علی اکبر ولایتی وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران سخنرانی فوق را در مراسم یکصد و پنجاهمین سالگرد "آبای قوننبایف" شاعر و متفکر قزاق که با همکاری سازمان علمی و فرهنگی یونسکو در شهر آلمانی در تاریخ ۱۶ / ۵ / ۷۴ برگزار شده بود ایراد نمودند.

برگزار می شود چراکه متفکران، نویسندگان و شاعران درد آشنا که از میان توده مردم برخاسته و عمر پربار خود را در کنار مردم خویش با انس و الفتی شاعرانه سپری نموده و زبان و فکر و قلم را آئینه قلوب ملت خود نموده اند به حیاتی جاودان دست می یابند و گذشت ایام حجاب چهره تابناک و روح بلند آنان نخواهد شد.

بدون شک همراهی و حضور ما و سایر میهمانان ارجمند در جشن بزرگداشت یکم و پنجاهمین سالگرد تولد شاعر و متفکر بزرگ قزاق شاهد این مدعاست که شخصیت‌های برجسته علمی و فرهنگی از مدار محدود تعلق به مرز و کشور خود فراتر رفته و میراث مشترک فرهنگی بین ملتها محسوب می شوند.

آبای در ادبیات قزاق همان نقشی را دارد که شاعران بزرگ ایران در ادبیات کشور ما داشته اند. او با نبوغ سرشار و روح لطیف خود ادبیات کلاسیک قزاق را به پایه‌ای رسانید که شهرت آن از مرزهای جغرافیایی فراتر رفته و در سطح جهانی مورد توجه فراوان فرهیخته گان جهان واقع شده است.

آبای نخستین شاعری است که زبان ادبی قزاق را پایه گذاشت. او برای بیان اندیشه‌های والای خود از شیوه‌های سخنوران بزرگ زبان و ادب پارسی بهره گرفت. آبای به عنوان اولین شاعری که از وزن عروضی در شعر قزاقی استفاده کرد، شناخته می شود و به عبارت دیگر این شاعر توانا در قالب عروضی که قبل از او در نظم قزاقی رایج نبوده شعر سروده است. از طریق آثار آبای واژه‌های زیادی از فارسی و عربی به زبان قزاقی وارد شده است که این امر بر تحکیم مشترکات فرهنگی ما می افزاید. وی با الهام گرفتن از شاعران و اندیشمندان سترگی همچون رودکی، فردوسی، سعدی، نظامی و حافظ و مضمین الهی و عرفانی و تفکر ناب شرقی تحول نوینی را در ادبیات قزاقستان به وجود آورد. چنانکه در یکی از سروده‌های پیش چنین گفته است:

نوایی سعدی، فردوسی
مدد برپا شاگردی فریاد

فضولی، شمس، سهیلی
خواجہ حافظ بو هامیسی

---

۱. فضولی، شمس، سهیلی ... ای بزرگان این شاگردتان را مدد فرمایید.

در بین مردم قزاق داستانهای شاهنامه فردوسی ولیلی و مجنون نظامی از قول آبای نقل شده است. آبای به هیچ وجه یک مقلد ادبیات شرق و غرب نبوده است. او با توجه به تواناییهای معنوی، خود از منبع غنی و پربار فرهنگ اسلامی و شاعران بزرگ بهره گرفته و نهفته‌های خویش را بیان کرده است. ارتباط ادبیات ایران و قزاقستان، مشترکاً قابل توجه فراوانی دارد در حدی که می‌تواند موضوع یک پژوهش وسیع و دامنه‌دار محققان دو کشور قرار گرفته و بر غنای فرهنگی مشترک بین ما بیافزاید.

کتاب زندگی و آثار آبای که برای اولین بار در جمهوری اسلامی ایران به مناسبت برگزاری این جشن باشکوه منتشر شده است و به ملت شریف قزاقستان و برگزارکنندگان این مجمع مهم تقدیم می‌شود حاوی برگزیده اشعار و اندیشه‌های آبای می‌باشد.

امروزه برای ملت قزاق ما به افتخار است که آزادانه و به دور از هر گونه تحریفات ضد علمی یکصد و پنجاهمین سالگرد تولد متفکر ارزشمند خود را به جشن و سرور می‌نشیند و ما نیز مفتخریم که در محفل علمی یاد و خاطره بزرگان را گرامی می‌داریم. امیدواریم که محققین و ادبای پژوهشگر دو کشور این فرصت را مغتنم شمرده و باب زمینه‌های بررسی و مطالعات وسیعتری را که اکنون به روی آنان گشوده است در آثار و افکار این اندیشمند بزرگ به دقت مورد تحقیق و تفحص قرار دهند و با تحقیق جامع‌تر بالاخص در زمینه‌هایی همچون تأثیر معرفت‌دینی در افکار آبای، آشنایی وی با افکار علمای پیشین و تاثیرپذیری از فرهنگ فارسی و ایرانی چهره کامل علمی و ادبی وی را به جهانیان معرفی نمایند.

بدون شک ملت شریف قزاقستان توان آن را دارد که همچنان بزرگانی چون آبای را در آغوش خود پرورش داده و جایگاهی شایسته در رشد و اعتلای فرهنگ و ادب را بخود اختصاص دهد.

---

۱. این کتاب توسط انتشارات "سروش" همزمان با برگزاری یکصد و پنجاهمین سالگرد تولد آبای به زبان فارسی منتشر گردید. در این کتاب مجموعه‌ای از اشعار، گفتارها و اندیشه‌های آبای جمع‌آوری شده است.

باسپاس از مبتکرین برگزاری این کنگره سخنان خود را با جملاتی از کتاب " قره سوز " آباء شاعر و متفکر بزرگ قزاقستان به اتمام می‌رسانم:

" ایمان، اعتقاد و اعتماد به خدای یکتایی است که جهان و هستی را آفرید و توکل به اوست که وجودش را توسط فرستاده اش رسول اکرم محمد مصطفی طی الله علیه و آله وسلم دریافته ایم " ۱.

به نقل از فصلنامه مرکز مطالعات آسیای مرکزی و

قفقاز سال چهارم دوره دوم شماره ۱۱ پاییز ۱۳۷۴

---

۱. ادامه سخنان آباء چنین است: انسانهای مؤمن دو گروهند. گروه اول: به حقیقت و ضرورت ایمان باور دارند و با براهین عقلی و خلل ناپذیر ایمان خویش را روز به روز تحکیم می‌بخشند و ما آن را " ایمان یقینی " می‌نامیم. گروه دیگر که معرفت آنان حاصل از کتاب و سخن عالمان دین است، اینان باید در ایمان خویش اخلاص داشته باشند و صاحب روحی قوی باشند تا بتوانند در مقابل هزاران دام فریبا و هوسناک و دلفریب و وسوسه‌های شیطانی ایستادگی کنند و حتی در مقابل مرگ اندکی ترس به خود راه ندهند. ایمان این گروه را " ایمان تقلیدی " می‌نامیم.

برای حفظ ایمان باید دلی بی‌پاک، اراده آهنین و اعتماد به نفس داشت. ولی چه می‌توان کرد با آنان که از دانش بهره‌ای نبرده‌اند تا بتوان ایشان را صاحب ایمان یقین دانست. همچنین ایمان قوی ندارند و به آسانی به چنگ هوا و هوس می‌افتند. مفرطانه دروغ می‌گویند و کذب را حقیقت جلوه می‌دهند و در این مورد قسم هم می‌خورند تا ایشان را صاحب ایمان تقلیدی بنا مند.

خدایا ما را از شر اینان حفظ کن. باید دانست که ایمان دیگری جز این دو نوع وجود ندارد. بگذار مرته‌ها بی‌انتهای بودن کرم الهی را منکر شوند. اینان لیاقت بخشایش الهی را ندارند و رسول اکرم نیز به دفاع از آنان برخواید خاست. لعنت بر کسانی که اقوالی نظیر " لبه قسم از شمشیر تیزتر است " و " گناهی نیست که خدا آن

را نبخشد" را برای توجیه اعمال ناشایست خود ساخته و به عنوان برهان و دلیل مطرح می‌کنند.

(به نقل از " نگاهی به زندگی و آثار آباء بنیانگذار ادبیات نوین قزاق " تهران - انتشارات سروش ، ۱۳۷۴ ، صص ۹۸ - ۹۷) .

نامه تیمور ذوالفقاروف به رئیس جمهوری اسلامی ایران

جناب آقای رئیس جمهور!

اینجانب در روز ۲۲ نوامبر ۱۹۹۴ برای اولین بار وارد خاک ایران شدم. فقط یک هفته فرصت داشتم که در تهران بمانم که بعد از آن به مسکو برگشتم. متأسفانه نتوانستم به شهرهای مقدس اصفهان، شیراز، یزد و مشهد که زمانی پدرم در آنجا زندگی می‌کرد، بروم. افسوس! خوشبختی و سعادت انسان در این دنیا مختصر است و سعادت درویش یک لحظه بیش نیست، شاید گناهکاران را هم برای چند لحظه به بهشت می‌برند که بفهمند چه چیزی را از دست داده‌اند...
جناب آقای رئیس! من برخی از آثار خجسته جنابعالی را مطالعه کرده‌ام. بدون شک، شما فیلسوف خرمندی هستید. در عین حال ریاست یک کشور کبیر را بر عهده دارید.

من شاعرم و در دوران کمونیسم توتالیتزر زندگی کردم و چند منظومه درباره حکام و فلاسفه اعم از امیر تیمور، تزار روس ایوان مخوف، استالین مستبد، عمر خیام و خواجه نصیرالدین، سرودم. حکمت با خدا، با آسمان و با زندگی جاویدان راز و نیاز می‌کند در حالی که قدرت با مردم، دارل‌فناء و عصر خروشان حاضر سر و کار دارد.

آیا حکمت و قدرت می‌توانند یکی شوند؟

آیا شتر سیاسی دولتی دوکوهانی موجود است که یک کوهان او قدرت باشد و کوهان دیگر حکمت و بین آنها مردم خوشبختی زندگی کنند؟ ممکن است ایران چنین کشوری باشد؟

چرا بسیاری از کشورهای " متمدن " که در رأس آنها خبرنگاران

پرشور و نه خردمندان دوراندیش قرار دارند، به جان ایران معاصر افتاده اند؟

مردی در قشلاق کوهستانی به دنیا آمده و آب را از چشمه بلورین می نوشید. ولی بعد به شهر رفت و آب آلوده به موادشیمیایی، شراب و پپسی کولا را خورد... اما زبان و طقوش تشنه همان آب چشمه بود و اینک، او به قشلاق خود برگشته و مانند بچه آب چشمه را می خورد و جان و بدن او از خوشحالی در پوست خود نمی گنجد....

ولی غرب این را " بنیادگرایی " و " انزواطلبی " می نامد؟

جناب آقای رئیس جمهور! پدرم تاجیک است و مادرم روس. به همین دلیل آسیا و روسیه برای من به یکسان نزدیک و عزیز هستند. وقتی که تاریخ روسیه را مطالعه می کردم، فکر می کردم که در روسیه قدرت و حکمت اغلب با هم در ستیز بودند. حکمت در کلیساها و صومعه ها زندگی کرده و خلق می شده. در حالی که در کرملینها اغلب حکام ملحد روی تخت سلطنتی می نشستند. به این ترتیب تز حیوانی و ضد انسانی " جدایی کلیسا از دولت " به وجود آمد. این امر شبیه بدان است که جان از بدن زنده جدا شود که نتیجه این کار مرگ است.

جناب عالی در گفتگو با خبرنگاران روزنامه " فیگارو " فرمودید که " در غرب کلیسای مسیحی وظایف خود را با برقراری ارتباط بین انسان و خدا محدود کرده است. شما نمی خواهید کلیسا را به عرصه اجتماعی راه دهید. با کمال تأسف باید گفت که در غرب خانواده و عواطف انسانی ضعیف هستند. در مشرق زمین خانواده محکمتر و عواطف و روابط انسانی پاینده تر است... "

من با این دیدگاه شما موافقم. بسیاری از غربی ها آب چشمه سنن هزارساله را فراموش کرده اند.

دو ضرب المثل روسی در مورد غرب صحت دارند: " شربنی جات بدن را خوردند و احساسات روح را " و " همه ما از بالا تا کمر انسان هستیم و زیر کمر جانوریم "

من احساس می کنم که غرب به معنی پرستش جسم بر خلاف روح جاویدان است. من بارها در این موضوع تعمق کرده ام که آیا جان جاویدان می تواند در بدن فانی نابود شود؟ جواب این سؤال را در آثار گریگوری پالاما، فیلسوف عصر قدیم، یافتیم: " جدایی جان از بدن غم - انگیز است ولی جدایی جان از خداوند به مراتب غم انگیزتر است. در

این صورت جان ابدی زودتراز بدن فانی می میرد. روی زمین انسانهای زیادی هستند که روح و جانشان مرده است. . . ."

جناب آقای رئیس جمهور! پرحرفی مرا که این هم یک گناه و معصیت است، به بزرگی خود ببخشید. وقتی که من با هواپیما وارد ایران شدم، اولین احساس من این بود که من خیلی گناهکارم و عمر من پراز معاصی بوده است و اینکه تنها در این مرزوبوم، در پارکهای پاییزی که هر برگ درخت ریخته در آنجا پاک شده است، در کشوری که خیابانها و قلوب مردمش پاک هستند و سیاهستان و اوباشان پیدا نمی‌شوند، به گناهان خود پی بردم.

آیا ایران معاصر، سرحد گناه است؟ آیا باید به این کشور برای پاکسازی و دعا آمد؟ آیا اینجا بر سر راه احساسات کورانسانی همانند بر رودخانه‌های خروشان، سدهایی ساخته شده‌اند که نور و گرمی می‌دهند؟

یک فیلسوف خردمند گفت: "انسان وسیع است و باید تنگتر شود. . . ." سدها در رودخانه‌های تنگ و عمیق و پرآب ساخته می‌شوند. و اما کتاب مقدس اسلام که جناب عالی علامه کبیر آن هستید، می‌فرماید: "انسان با رغبت یکسان وعده خوب و بد را می‌دهد، او سرشت متغیری دارد!"

آیا ایران معاصر بر سر راه شر در داخل انسان سدهای کبیر می‌سازد؟ این دیوار باید کبیر باشد که شر هم عظیم است. . . در کشورمان همه دیوارها فرو پاشیده‌اند و حالا باد شر و شیطننت ما را می‌زند. اما اینجا، در ایران، جان بی‌قرار من درویش همانند پرنده‌ای تنها، آشیانه مهد مانند قدیمی خود را احساس کرده است. . . . یک بار در دوران کودکی که با جنگ با آلمانی‌ها و قحطی مصادف بود من گرسنه به آشیانه گنجشک که بالای درخت بود سنگ پرت کردم تا جوجه‌هایش را بخورم. آشیانه روی سرم افتاد و تخمهای شکسته روی صورت قاتل خردسال ریخت. آنگاه من با عقل توسعه نیافته بچگانگی خود درک کردم که غم‌انگیزترین چیز در این دنیا، آشیانه و پسران شده و گهواره شکسته روستایی است که بر سطح رودخانه بهاری تکان می‌خورد و دور می‌شود. . . رودخانه طغیان کرده و قشلاق خفته ساحلی و گهواره کودک شیرخوار را با خود برد. . . ."

جناب آقای رئیس‌جمهور! اکنون تاجیکستان، زادگاه من، جنین آسیایانه‌ای ویران شده و گهواره‌ای که با سیل برده‌شده باشد، گردیده است.

من همیشه اعتقاد داشتم که مردم قدمت‌دار تاجیک، این کاروان هزارسالهٔ سفدیان نجیب‌خردمند و خویش‌دار و همیشه مهمان‌نواز و مهربان هستند. عیسی مسیح هم گفته بود: "آنها که متواضع و خو-یشتن‌دار هستند، مبارک هستند که وارث دنیا می‌شوند..." و اینک این مردم به قتل همدیگر پرداخته‌اند.

کلمات خونین شیطان‌ی چون گلوله، تفنگ‌خودکار، تانک، نارنجک انداز و موشک، وارد زبان آسمانی سعدی و حافظ شده‌اند... چه کسی آتش را بسه‌نیزار خشک انداخته است؟ جواب این سؤال الان دیگر مهم نیست. باید نیزار طلایی را از آتش نجات داد.

پنج برادر تنی بودند؛ پامیر، خجند، کولاب، حصار و گرم و حالا این برادران به کشتن همدیگر پرداختند زیرا که اسمشان باهم فرق می‌کند. آنها در خانهٔ کودک بزرگ شدند چونکه یتیم بودند و پدر و مادر خود را نمی‌شناختند. ناگهان فهمیدند که پدرشان زنده است. مادر هم زنده است و آنها یتیم نیستند. اسم پدرشان، ایران است! مگر پدر نمی‌تواند پیش فرزندان خود برود و به خونریزی خانوادگی پایان دهد؟

فهمیدم که در ایران خود ایرانیان کمتر از نصف جمعیت را تشکیل می‌دهند اما خلقهای دیگر زیر دست خردمند ایران در طح و صفا همزیستی می‌کنند. آیا ۴ میلیون تاجیک که برادران تنی ایرانیان هستند، به این اتحاد الهی، به این خانوادهٔ خلقها برنخواهند گشت؟ میزبانان مهمان‌نواز حتی از دیدن مهمان بیگانهٔ تصادفی خوشحالند چه رسد به فرزندان خود؟ یا شاید خودشان باید خدمت پدر برسند؟ یک جویباربھاری هر چقدر در گوهها بدود و پیچ و خم بخورد ناگزیر آبهای خود را به رودخانهٔ پای کوه خواهد ریخت و یا اینکه بر سر راه به سوی مادرش خواهد خشکید.

مردم تاجیکستان، رنج دیده و یتیم هستند. آنها تا کی در خون و جنگ و آشوب، دور از پدر خود خواهند ماند؟ جناب آقای رئیس‌جمهور! سیاستمداران محتاط می‌گویند که بازگشت

کبیر به پدر، مسئله بزرگی است. ولی مگر تجدید اتحاد آلمان شرقی و غربی مسئله بزرگی نبود؟ مگر زمانی که تانکهای دشمنان رو در روی همدیگر قرار گرفته بودند، کسی می‌توانست پیش‌بینی کند کس دیوار برلین در یک آن فرو خواهد ریخت؟ چنین دیواری بین ایران و تاجیکستان کجاست؟

مگر دیواری که آیت‌الله‌العظمی خمینی (ره) پیش‌روی خود داشت بزرگ و بلند نبود؟ ولی او بزرگتر از آن دیوار واقع شد و مردم او را سردست بالای آن دیوار قرار دادند. دیوار بین پدر و فرزندان‌ش نمی‌تواند ویران نشود. مردم چنین دیوارهایی را می‌سازند که الله آنها را تخریب می‌کند.

البته، یک سیاستمدار باید همه عواقب را مدنظر داشته باشد ولی اگر او همه تبعات را در نظر بگیرد، به بی‌فعالیتی و بی‌حرکتی محکوم خواهد شد (البته، خردمندان چینی بی‌فعالیتی را کار امپراتورهای کبیر می‌دانستند).

مگر ۶۰ میلیون ایرانی نمی‌توانند به ۴ میلیون برادر تاجیک خود که پشت دیوار همجوار گرسنگی می‌کشند و به همدیگر تیراندازی می‌کنند، بیاری رسانند؟ در مشرق زمین حتی همسایگی هم مقدس است، چه رسد به حق برادری.

جناب آقای رئیس‌جمهور! بدون شک، شما سیاستمدار برجسته عصر حاضر هستید زیرا که اعمال شما ناشی از علم ازلی است. ممکن است کلمات من ساده و بچگانه به نظر برسد. مرا ببخشید؛ من مورچه‌ای پای هرم سیاسی بیش‌نیستم. اما در این ایام تاجیکها با همدیگر بخاطر قدرت‌طلبان کور می‌جنگند. چند ملت دیگر دنیا هم اکنون خودکشی می‌کنند؟ در عین حال اندیشه بازگشت کبیر به ایران، پدرما، برای هر تاجیکی اعم از آکادمیسین یا چوپان ساده، قابل درک خواهد بود. می‌توان و باید در راه این اندیشه ساده کبیر مبارزه کرد. ولی اکنون مردم من در راه چه چیزی خون می‌ریزند؟ در راه کدام اندیشه؟ کسی نمی‌داند...

ممکن است قبل از اتحاد سیاسی بشود اتحاد اقتصادی را تشکیل داده.

و ارز ایرانی رادر خاک تاجیکستان به گردش انداخت؟

اگر اکنون در تاجیکستان روبل لنگی که دلار آن را تا مغز استخوان

ویران کرده است، در گردش است، چرا تومان معرفی نشود که به سیب
کرم خورده شباهت ندارد؟ روبل سیاح پیر فرسوده ای است که عصبه دست
۵ هزار کیلومتر از مسکو تا تاجیکستان را پیموده است، درحالی که
تومان، همسایه جوان اسب سوار تنومندی است.

جناب آقای رئیس جمهور! با این وجود زندگی بیشتر تئاتر باشکوهی
است تا بیمارستانی پرازغم و غصه. وقتی که من زن ایرانی رامی بینم
که با وقار در خیابانهای تهران با مانتو و روسری تئاتری خود
راه می رود، به یاد کوههای پوشیده با مه صبحگاهی مرواریدی
می افتم.

زن، راز و سرکبیر عشق، مرگ و تولد است. او کوه زیبای مرموزی
است که در هوای مه آلود سحرگاهی گویا در آسمان پرواز می کند...
در غرب برهنگی و پول جای این سر را گرفته است. عشق و سکس
دشمن هم هستند. عشق به سان ماهی جادویی در آبهای بلورین و زلال
زودخانه است؛ چه کسی مسیر او را می داند؟! اما سکس شبیه به همان
ماهی است که در روغن جوشیده قزغان سرخ شود...

من منظومه های زیادی درباره عشق تزارهای کبیر و انسانهای هم
عصر من و شما نوشته ام. اما در زمان ما پیدا کردن فرهاد و شیرین،
رومئو و ژولیت، کار بی دشواری است.

من احساس کردم که در ایران زن در هاله احترام و محبت و شگفتی
بدر می برد و اگر زنان غرب و شرق که از عشق واقعی محرومند
از این موضوع مطلع شوند، به ایران، این وادی عشق رهسپار خواهند
شد. آنگاه مرزبانان ایرانی نخواهند توانست جلوی این تهاجم زنان
جهان را بگیرند...

ولسی من به فکر زن زحمتکش کبیر مزارع پنبه کاری سوزان هستم، سر
او باز است و به اصطلاح آزاد است تا مشروب خواری بی سر و ته شیطانی
شوهر، برادران و پسران خود را نبیند.

در زادگاه من، تاجیکستان، رودخانه ها و جویهای ودکا از رودخانه-
های خدایی بیشتر شده اند. ولسی هر شیشه ودکا به یک شیشه خون مقربو
است. بسیاری از هموطنانم خون خود را خورده و خون نسل آتی خود را
می خورند...

و اینک، زنان تاجیک با سران نپوشیده کنار این رودخانه های

ودکا نشسته اند و کسی نیست که آنها را نجات دهد. ولی اینجا یک دسته از پاسداران انقلاب اسلامی کافی بود که این شیشه‌های شیطانی را بشکنند تا این رودخانه‌های بدبو از بین بروند....

جناب آقای رئیس‌جمهور! البته، من این حقیقت را درک می‌کنم که خود جنبش بازگشت کبیر برادران تنی کولاب، پامیر، خجند، حصار و غرم به سمت پدرشان ایران، باید در خود تاجیکستان شروع شود. آنگاه برادرکشی کورکورانه بی‌معنی پایان خواهد یافت. طرح برقرار خواهد شد. مردم من دیگر گرسنگی نخواهند کشید. برادران — تفنگهای داغ شده خود را به رودخانه‌های بلورین خواهند انداخت که تعداد این تفنگها به قدری زیاد است که این رودخانه‌ها طغیان خواهند کرد....

مرا به خاطر این کلمات فقیرانه ببخشید... اما وقتی که انسان برای مردم خود همانند بچه‌ای که بدون پدر و مادر باقی مانده باشد، گریه می‌کند، کلمات با ارزش جاویدان و لایزال را از کجا پیدا کند؟ مدتهاست که در مسکو زندگی می‌کنم. در سن پتری می‌خواستم در کلبه ای کنار ورزاب رود زادگاه خودم ساکن شوم. حتی داستانی در این رابطه به ذهنم خطور کرد.

... ای درویش چرا تو سرپتری وقت خود را کنار رودخانه خروشان کوهستانی می‌گذرانی؟ ... چونکه در سروصدای امواج فغان من شنیده نمی‌شود... و اشکها بر چهره من شبیه به قطره‌های الماس — گونه امواج است....

من چنین خانهای را کنار رودخانه پیدا کردم اما برادرانم در زمان جنگ آن را سوزاندند. من همانند ملتم، بی‌خانمان شده‌ام. ممکن است چیزی غیر از تنهایی اشک‌آلود در ساحل رودخانه برایم نمانده باشد؟

ولی بعد از آن به ایران آمدم و خانه خود را دیدم. خانه بیکران مردم من. هیچ حریق آن را نخواهد سوزاند؛ خدایار و نگهدارش باد! جناب آقای رئیس‌جمهور، اجازه بدهید این نامه را با داستان کوتاهی به پایان برسانم که اخیراً به ذهنم آمد:

خواجه نصیرالدین، خواجه ذوالفقار را ملاقات کرده. و گفت: "درویش، البسه و چهره تو همیشه پاک بوده است. اما چرا امروز گردوغبار

هر موهابیت نشسته است؟" درویش با لحنی غم‌انگیز گفت: " من به وطن خود، ایران خجسته، رفتم ولی فقط یک هفته آنجا ماندم... و حالا موهای خود را نمی‌شورم که بوی مقدس روحبخش غبار شیرین هزارساله پاک نشود" ...خواجه نصیرالدین گفت: " برادر تاجیک من، تاکی با سر خاک آلود راه خواهی رفت؟ و مگر خاک و غبار تنها چیزی است که وطنت به تو داده است؟"

جناب آقای رئیس‌جمهور! بنده چندبار در مقابل جناب‌عالی سرعظیم فرود می‌آورم و از اینکه نامه طولانی و نامنجم را نوشته‌ام، پوزش می‌طلبم. متأسفانه، من به زبان فارسی مسلط نیستم و این نامه به روسی نوشته و ترجمه خواهد شد. .
هدیه ناقابل، کتاب اخیر خود را به جناب‌عالی تقدیم می‌کنم. .

تیمور ذوالفقاروف

۱۵ ژانویه ۱۹۹۵ - مسکو

به نقل از فصلنامه مرکز مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز سال چهارم دوره دوم، شماره ۱۱ پائیز ۱۳۷۴

۱- تیمور قاسموویچ ذوالفقاروف، شاعر، نویسنده و نمایشنامه‌نویس است. او صاحب‌ده کتاب شعر منتشر بی‌نظیر است. تیراژ جمعی این کتابها از یک میلیون نسخه تجاوز کرده است. در سال ۱۹۹۱ او را به‌عنوان آن‌کандید دریافت جایزه نوبل معرفی کرده بودند و در سال ۱۹۹۳- رمان وی با عنوان سیردنیوی و آسمانی یک شاعر به‌عنوان بهترین رمان سال اروپا شناخته شد. ذوالفقاروف در سال ۱۹۳۶ در شهر دوشنبه به دنیا آمد. پدرش قاسم ذوالفقاروف تاجیک و وزیر اقتصاد جمهوری تاجیکستان بود که در سالهای تصفیه‌های سیاسی دوران استالین کشته شد. او اهل بخارا بود و مادرش لودمیل او سینسکایا، روس است. وی استاد زبان و ادبیات تاجیکی، مؤلف فرهنگ تاجیکی به روسی، کتابهای درسی زبان تاجیکی و چند کتاب دیگر است. از آثار مهم ذوالفقاروف می‌توان از کتاب مرگ امیر تیمور، نخستین عشق خواجه نصرالدین، بازگشت خواجه نصرالدین، راستگویی‌های خیام، توبه ایوان مخوف، افسانه‌های درویش ذوالفقار و سیروسیا حسبت

دنیوی و آسمانی یک شاعر را نام برد. تاکنون ده فیلم سینمایی براساس فیلمنامه‌های تیمور ذوالفقاروف ساخته شده است که سه فیلم "انسان به دنبال پرنده‌ها می رود"، "سراب عشق" و "مرغ سیاه ساکنان زیرزمین" شهرت جهانی کسب کرده اند.

اوج فعالیت ادبی ذوالفقاروف، رمان (منظومه) "سیر و سیاحت دنیوی و آسمانی یک شاعر" است که او طی ۱۲ سال روی آن کار کرده است. سوژه قرون وسطایی سفر به آن دنیا اساس این اثر را تشکیل داده است. تصادفی نیست که نویسنده را بخاطر این منظومه "دانتته تا جیکوئی" نامیدند. سرنوشت هزارساله روسیه با چهره مادر شاعر - زن هزارساله - ای به نام آناستاسیا تبیین می شود. نویسنده سؤال می‌کند: آیا جوزف استالین، آخرین صاحب آناستاسیا، او را کشته است؟ این منظومه ۲۰ سال بعد از آنکه نوشته شد، در دوران فروپاشی کمونیسم از زیر چاپ درآمد. شرکت بریتانیایی "کولتس" به این منظومه جایزه "بهترین رمان سال ۱۹۹۳ اروپا" را داده است. بزرگترین نویسندگان ۱۰ کشور اروپا در این مسابقه شرکت کردند.

دوغما دیلیم عارف حسین دن

اٹله کسلر گورورم بیلمه بیر اؤز دوغما دیلین
اونودوبدور نئجه ده دوغما کؤکون ، دوغما اٹلین
باشقا خلقین دیلینی بیلمه یه وار احتیاجیم
آنجا اؤز دوغما دیلیمدیر باشیم اؤستونده تاجیم
اوندان وار دیر آنامین لایلاسی نین سؤد قوخوسو
من اونونلا اؤخورام نغمه می کؤنلوم دولوسو
او منیم داغدا چوبان قارداشیمین نئی سسی دیر
قوچ کورا و غلویلا، ایگید بابکیمین نعره سی دیر
دیلیمین هر سؤزو ، هر جومله سی شهرتدی بیزه ،
کیم اونا حؤرم تائده رسه ، اٹله حؤرم تندی بیزه .

"آذربایجان تورکجه‌سی سۆزلویو" حقینده

یازان: دوکتور حمید نطقی

کئچن ایلین سئویندیریجی کولتور (مدنیت) جادشهلرینین ان مهم- لریندن بیرى " آذربایجان تورکجه‌سی سۆزلویو" نون چا پدان چیخماسى ایدی. لغت ایکی جلدده ۱۹۹۲ صحیفه‌لیک آنادیلیمیزین لئکسیکوقرافیک آبیده‌لریندن ساییلمالی دیر. گلدجک چاپلاردا قاچینیلماز اولان بیر پارا آرتیرما ، اسکیلتمه ، دگیشمه یعنی لغتین انکشافی بو حؤکم- و دگیشدیره بیلمز. منه ائله گلیرکی ، مؤلف . سیف الدین بیگ آلتایلی- نین ، سگگیزایل ، گشه - گوندوز چالیشماسینین محصولو اولان قوبدو- غو بو ساغلام و محکم بینغوره اوستونده آنادیلیمیزین ان معتبر و شموللو بؤیوک لغتی قورولا بیلر. بو بحثه بیر آز سونرا قاییدا - جاغیق .

لغت یازانلار دیللرین " اشنوانتشر" ینی (لیست ، قهرست) حاضیر لایانلار حؤکمونده دیرلر. دوغروب دوروست " اشنوانتشرلردن نـــــــ ایسته نیلیرسه عمومی لغتلردن ده عینی خصوصیتلر طلب ائدیلیر. لغت دیلین کلمه وارلیغینی اولدوغو کیمی گؤسترمه لیدیر. بونا گؤره ده لغت یازماق هر کیشینین ایشی دگیلیدیر. او قدر کی، بو چتین ایشین آلتینا گیرمک اوچون زامانیمیزدا آرتیق، نه قدر صلاحیتلی اولورسا اولسون ، تک بیر آدام دگیل ، بو ساحده سریشته صاحبلا ریندان

---

۱. سیف الدین آلتایلی " آذربایجان تورکجه‌سی سۆزلویو" ملی اگیتیم باکانلیغی یایینلاری: ۲۶۱۸ بیلیم و کولتور اشرلری دیریسی: ۶۹۰ ، سۆزلوک دیریسی : ۱ و ۲ جلدده ، ۱۹۹۴ .

گڻنیش هیئتتر تشکول ائدیلیر، اونلار علمی بیر ایش بؤلومو و هر طرفی دقتله اولچموش بیچیلیمیش بیر پلان و پروگراما (برنامه) گؤره باش رئاكتورون امری آلتیندا ایشه باشلار و آهنگلی شکلیده موفقیتله ایشی باشا چاتدیریرلار.

ایلك لغتترین، اکثرا" تک بیر عالیمین ، بعضا" ده ایکی - اۆچ کؤمکچی ایله بیرلیکده حاضیرلاندیغینی تصور ائتمک اولار. بو نوع لغتیر بیر تک شخصین آدیلا تانیلیرلار. مثلا" ان ایلك لغتیردن سا - بیلان و یونان شاعری هومئیرین اثرلرینین چتین کلمه لرینی ایضاح ائدن آبدئرالی پروتاغوراسین اثری بو جومله دندیر. بیزده ده نادر شاهین منشی سی میرزه مهدیحان، شاعر نوایی نین اثرلرینین ایراندا باشا دؤشولمه سی اۆچون، اؤنون ایشلتدیگی کلمه لری "سنگلاخ" آدلی لغتینده ایضاح ائتدیگی زامان، عینی یولو تعقیب ائتمیشدیر. بو ایشین ایلك تشبوتلری حق ایله لئکسیکوقرافیک تاریخینده حؤرمته خاطرلانیلار.

لغتیری ایلك نظرده آشاغیداکی کیمی بؤلکم مومکوندور:

۱. هابغله، ایکی عصر میلاددان قاباق بیزانسلی آریستوفانس و ایشلک اولمایان کلمه لر لغتینی یازماقلا یعنی بیر چیغیر آچدی. میلاددان بیر عصر قاباق ، مارکوس وئریوس فالاکوس ، لاتین لغتی، LIBRI DE "SIGNIFICATUS VERBORUM" تالیفاتدی. میلادی بیرینجی عصر ده، والئریوس هارپوکراسیون خطیبلرین ایشلتدیگری کلمه لری ایچینه آلان بیر لغت تنظیم ائتدی. ایکینجی عصرده ایسه ایلك سیستماتیک چیغه لغت، " HSVG WELI " - ی هوشن یازدی. ۵- جی میلادی عصرده اسکندریه لی هئسی چیوس کلاسیک یونانچا نین بؤیوک لغتینی ترتیبله دی . ۶- جی میلادی عصرده ، هندلی قبرا مئرعالمی، آمداراسیمها ، سانسکریت لغتینی حاضیرلادی. میلادی ۸- جی عصرده ایلك عمومی عرب لغتی، " کتب العین " خلیل ابن احمد طرفیندن تألیف ائدلمیشدیر. معلوم اولدوغو اوزره، کاشغارلی محمود، مشهور "دیوان لغات التورک" ونو ۱۱- جی میلادی عصرده تاما ملادی... (R.L. COLLISIO, IN " A HISTORY OF FOREIGN LANGUAGES DICTIONARIES", OXFORD BLACK WELI, 1982)

۱. الف) : استاندارد عمومی دبل لغت‌ری (تورکجه‌ده : " دیوان لغات
الترک " ، انگلیزجه‌ده دوکتور ساموئل جانسون دن قیسالتمیش آدی
ایله " A DICTIONARY OF THE ENGLISH LANGUAGE " و " THE OXFORD DICTIONARY " ،
فرانسیزجادا پیئتر لاروسون لغتی، فارسجادا " برهان قاطع " و امثال قبیلیندن .

ب) : دبلترین مختلف لهجه‌لری نین لغت‌ری ، مثلاً " شمس الدین سامی -
نین " قاموس تورکی " سی - تورکیه تورکجه‌سی اوچون - " ، " ایضاحی
آذربایجان لغتی " ، تورک دبل قورومونون " تورکجه سؤزلوک " - یعنی
تورکیه تورکجه‌سی لغتی کیمی .

پ) : " THE SAURUS " دئیلن مترادفلر لغت‌ری .

ت) : بیر دبلدن باشقا بیر دیله و یاخود دبلره ترجمه لغت‌ری .

س) : مختلف دبللرده " آرقو - اسلانگ - و سایره لغت‌ری .

۲- شمس الدین سامی نین " قاموس الاعلام " آدلاندیردیغی زامانیمیز
دا مختلف شکللرده چاپ اولان " آنسیکلوپئدیک " " دایرة المعارف "
دئیلن لغت‌ره .

۳- علم ، اینجه صنعت ، و جوریه جور بیلیکلره خاص ائدیلmiş لغت‌لر
(طب ، کامپیوتر ، فیزیک ، ریاضی و سایره علمی لغت‌لر) .

۴- چئشیدلی لغت‌لر ، (چپ راز کلمه‌لر - تاپماجا - اسکرابل (عجسه
توپلاماق ، تالیف) ، قافییه و سایره لغت‌ری) .

۵- دبل‌ری خاص متودلارلا اؤیره‌دن " نصاب " و " تحفة وهبی " کیمی
اؤزلرینه خاص شکل و شیوه‌لری اولان لغت کتابلاری .

سيف الدين بيگ آلتايلى نين ده " آذربايجان تورکجه‌سی سؤزلوی - و " ،
یوخاریداکی صنیفلندیرمه نین ، کتابین آدی نین گؤستردیگی کیمی
بیرینجی قسمنین الف بؤلومر ، یعنی " لهجه‌لر " قروپونا عایدیر .
یاخین دئیلله جک تاریخه قدر ، تورک کولتورونون ، گئنیش جوغرافیسی
ساحه‌سینده (بئراسی لهجه‌لردن قیدالانماسی ایله بیرلیکده) ، اساس
آبیده‌لری نین تظاهرونه دایما دؤرون حاکیم لهجه‌سی ، " استاندارد
یازیلی تورکجه " دئییه ، مظهر اولموشدور . دها سونرالار بؤلونوب
پارچالانمالار ، پارچالانمیش قروپلارین آراسینداکی علاقه‌لرین آزالماسی
و کسيلمه‌سی ، بعضی اهلکه‌لرده زوراککی کوتله‌وی مهاجرت‌له تورکجه

دانشان خلق‌رین در بدر و یوخ ائدیلمه‌سی، قانلارین ایسه میهن
 فندله (او جومله دن : جوربه جور ایفبالارلا دیلری بیر- بیریندن
 اوزاقلاشدیرماق و بابل بورجونون حکایتینی تزه له مک ، آنادیلینی
 یاساقلاماق و س) تک و مشترک یازی دیلی و اورتاق آنا کولتورون
 آییرماق و یوخسولاشدیرماق سناریوسو جها نشمول بیر کالیبرده تطبیق
 ائدیلدی، لهجه لر " دیل " آدلاندیریلمیدیلار و منفرد وارلیغا مالیک
 اولدوقلارینی اثبات اوچون، قارداش لهجه لرله مشترک خصوصیتلر دگیل
 تفاوت و آیریقلار اؤزه رینده تاکید ائتدیله ر. فونتیک نوآنسلارا
 (جزئی اختلاف) شدتله حساسیت گؤستریلدی. تورک کولتورونون استناد
 ائتدیگی ایفبالار بیرلیگی اورتادان قالخدی، اونون یئرینه مختلف
 سیستملردن آلینمیش ایفبالار میدانا چیخاریلدی. حتا عینی سیستم
 ایشلندیگی حاللاردا دا بنزه ر و عینی فونلمره فرقلی اشاره لــــر
 سچیلدی. نئجه دئیرلر هره اؤز یولونو توتدو. دیلی تصفییه ائتمک
 و یثنی اصطلاحلار قارشیلیق تئرمینولوژی دوزه لدرکن قارداش دیلر
 دن یادلشماق و اونلاردان اوزاقلاشماق ایسته ینلره گون دوغدو بو -
 ندان سونرا دیل اؤز رینده ایشله ینلری نین چوخونون مساعیسی اؤز
 لهجه لرینه حصر ائدیلدی. لئکسیکوقرافی باخیمیندان دا تــــورک
 کولتورو محنه سی نین هر پارچاسیندا ، آنجاق او بؤلومون دیل (یعنی
 لهجه) خصوصیتلریله مشغول اولوندو و بعضا " ده گؤزه ل اشرلــــر
 یارادیلدی. مثلا " تورکیه تورکجه سینده بو ساحه ده چوخ ایش گؤرولشؤ
 دور. اسکی سووئتلر داخلینده ده دفته دگر اشرلر طبیعتیله واردیر.
 لاکین ایشلر عینی مداردا سئیر ائتمه دی. بیر چوخ یئرلــــرده
 یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز " سناریو " حادثه لرین حؤکمو ایله
 تطبیق ائدیله بیلمه دی ، باشدا ایراندا اسلامی انقلاب ، تورکی دیل
 و کولتورونو ازهن فارس شوونیزمینی قسمی ده اولسا ، قینینا
 چکیلمه یه مجبور ائتدی. چوخ چکمه دن سوویتلر بیرلیگی ده داغیلدی.
 بیر- بیریندن ایلر ایلی یادلاشان قارداشلاردا تزه دن علاقه قورماق
 فیکیر و حیسی اوپاندی ، و کولتورال (مدنی) یاخین قوهوملار
 اولدوقلاری یادلارینا دؤشدو. بوتون فیرتینلارارغما " کؤکلر، یئرین
 آلتیندا ، ساغلامدی . اونجا " بئیین یومالار باخما یاراق، اکثریتین
 اؤلمز کیملیک شعورو، چایلارین دنیزلره آخیشی کیمی یؤزلرجه

ایلیک مشترک کولتور عمانیندا بیرلشمک اوچون یول آختارماغا
باشلادی. ایلیقا بیرلیگی ایلیک مرحله اولاراق حل ائدیلمه سی لازیم
اولان مسئله کیمی قارشیلاییلدی. طبیعی دیر، بئله بیر دورومدا،
ایلیقا و لئکسیکوقرافیک مسئله لر فوریت لرین باشیندا گلمه کده
دیر.

یاشادیغیمیز شرایطده مکمل بیر " لهجه لغتی" باخیمیز، صاحبیز،
یازیلیب اوخوتدورولمایان تحقیره محروض قالان، ال ایله قاریش دیر-
یلان گئت- گئده فقیرلشدیریلیمک ایسته یین دیلیمیزین، زنگین وار-
لیغینی گؤزلر ائنونه سره جک و حقینده سؤیله نن بهتانلارا لازیم
اولان جاوابی وئره جک.

اشاره ائدیلمیگی کیمی قوزئی (شمال) آذربایجان جمهوریتینده
دیل اوزرینده جدی چالیشمالار اولموشدور. سیف بیگ آلتایلی نین
" آذربایجان تورکجه سی سؤزلویو" نون بیزه ان دقته لایق طرفی اونون
یالقیز قوزئی آذربایجان گؤز ائنونده آلاراق حاضیرلانما سی دیر.
دیل خلقین یادداشیندا (حافظه سینده) یاشاما قدادیر، بو یادداش
قدیم اوغوز کولتورونون ان صاف ائرنکلرینی مدھش بیر قیسقانطیقلا
محافظه ائتمیش و بو قوتسال (مبارک) دیلین زورلانا اوصوللارلا
اؤلمه سینه اذن وئرمه میشدیر... حاضیرلادیغیمیز بو سؤزلوک (لغت)
آذربایجانین قوزئیینی ده گونئیینی ده اؤزونده حفظ ائتمیشدیر. بو
دا منه مودلولوق (بختیارلیق) وئرن و سگگیز ایلیک یورغونلوغومو
اونوندوران آیری بیر یغندور.

بئله گئنیش بیر پلان (طرح)، ایلیک تشبوتده، کؤنلون ایسته دیگی
کیمی حیاتا کئچیریلمه سی اوچون، عمومیتله، تک بیر عالیم دگیل،
سریشتلی ملاحیت صاحبیلاریندان تشکول ائتمیش هیئت لرین عهده سینه
قویولمالی دیر. آلتایلی بیگ بو ایشین بینؤوره سینی تقدیره لایق
بیر همت و مهارتله، تک باشینا قویموشدور. او، بو ایشین آلتینا
دیرین بیر عشقله گیرمیش، ناغیللاردا دئیلن کیمی الینده دمیردن
عما، آباغیندا دمیردن چاریقلا بو چتین یولا چیخمیشدیر. قاباغیندا
مین بیر مانعایله، دئمک اولارکی تک و تنها پنجه لشمیشدیر. گونئی
دن انقلابدان سونراکی نشریاتا (نادر استثنالارلا) الی چاتما یاراق،
هر گووه ندیگیندن بیغین - بیغین سؤاللار سوروشاراق، علاقه لرین،

ندنسه کافی درجده قورولا بیلمه دیگینین سیلسری ایچینده ، قارشى - سینا تیکلمیش الیفبا اختلافینین چتین لیکلرینى، آشماق و سکوت سدینى دیرناقلاری ایله سۆکه - سۆکه یولونا عنادللى داوام اشمیش دیر. نتیجه ، الیمیزده کی تمل لغت دیر. طبیعی دیر کی بو کتاب ، طالع یار اولورسا ، هر چاپیندا بیر آز داها مکملشه جک و نهایت آذربایجان تورکجه سینین ، مثلا: " THE CONCISE SCOTS DICTIONARY 1. ENGLISH LANGUAGE = DIALECTS - SCOTLAND DICTIONARIS (EDITOR - IN - CHIEF HAINI ROBINSON) "

قدر دؤبوروجو، قورسوز و گؤوه نیلیر مراجعت منبعی اولاجاق. بورادا بیر نکته به اشاره اشمک گره کیر: لهجدرین لغتینى تألیف اشمک عمومی یازی دیلینین بینووره سینین سئمنت (ماتریال ، ملزمه) و خرجینى حاضیرلاماق کیمی جدی و اساسلى بیر ایش دیر. بو ایشیه تورکجه نى محکم بیر اساسا اوتورتماق اوچون ، (بیلدیگیمه گؤره) ذاتا " بیرسیرا سریشته صاحبیلاری طرفیندن ۳۰-۲۰ ایلده اونلارجا جلد کتاب تألیف و چاپ اشدیلیدیر. (مثلا " ، تورکیه ده مختلف " درلهمه سؤزلویو " سئریلری و ساییسز دئیملر- تعبیرلر- لغت لری کیمی) . " آذربایجان تورکجه سی سؤزلویو " نون ایلك چاپى . طبیعی دیر کی، گله جک چاپلاردا تصحیح اشدیلهمه سی آرزولانان (قدیملرین تعبیری ایله) بیر نتیجه ذوهول (غفلت) دان خالی دگیلیدیر. بونلاریــــن " شکه " عاید اولانلارینین ان گؤزه چارپانلاریندان بیرى صحیفه باشلاریندا او صحیفه ده کی باش و دیب کلمه لرین قید اولونما ماسی دیر. باغدیندا قارشیسینداکی صحیفه ده هانسی ماده لرین یازیلد - یغینى ایلك نظرده بیلک مومکون اولمور ، و بو آراشدیرجی نین ایشینی چتین لشدیریر. جلدلرین ایکییه بؤلونمه سینده ده ، بیرینجی جلدین " همان " ماده سی ایله بیتمه سی و ایکینجی جلدین " حماسه " ماده سی ایله باشلاماسی دیر. دشمک " ه " حرفینین شامل اولدوغو ۷۳ صحیفه نین ، ۲۶ صحیفه سی بیرینجی جلدده و ۴۷ صحیفه سی ده ایکینجی جلدده اؤزلرینه یئر تاپیبیلار. گؤره سین ، " ه " حرفینین بوتسون ماده لری بیرینجی جلدده یئر آلسایدی، او زامان بیرینجی جلدده ایکینجی جلدین ایندیکی موازنه سی (یاینلما ییرسام ۶۷۰ / ۶۲۲) ، دن

بیرینجی جلدین لهینه (گینه یانیلما بیرسام ۶۶۹/۶۱۳) چشوریلسه یی و جلدلرین صحیفه سایسیسی آراسینداکی فرق ایندیکی ۴۸ دن ۵۶-یا چیخسایدی، نه اولاردی؟ کتابین چاپینین گۆزه‌للیکی اوخونا قلیغی، صحیفه‌لرین آیدین و مکمل ترتیبی، نفیس گۆرکمی بیزیم بو کوزمتیک (گۆزه‌للیک) قصورلاری جدیده آلامیزا سبب اولدو. انسان طبیعتی بئله دیر، گۆزه‌لرین هنج بیر قصورونو گۆزدن قاجیرماز و اونلاردا مَکملیت آختارماقدان اؤزونو توتا بیلمز.

بو مَکملیت آرزوسو کتابین مندرجاتیندان دا انتظار و توقعه — آر تیریر، بو بابدا دا طبیعتی ایله (مؤلفین " بیلبیوقرافیا " سیندا آدی کشمه یین جنوب " ایران " آذربایجاندا چاپ اولموش بیر ایکی لغتی دفته آماغی ایله برابر)، جنوب (ایران) آذربایجاندا داها چوخ تکلیف و نظر توقع ائدیلمیر، بو! یشین بیزده باکیر بیر زمین — اولدوغو اوچون، یازچی و هر ماراقلی فیکر صاحبی، اؤز یاشاییش منطقه سیندن بول — بول نفیس کلمه لر ارمان ائده بیلر، بونلار توپلا نینجا او بیر کلمه لرله برابر وجودا گلن خزینه، دیلیمیزین حقیقی حشمت و سونسوز زنگین لیگینی گۆستره بیلر جکدیر.

نمونه اوچون، دقت و دوروستلویونه امین اولدوغوم دوستوم ناصر بیگ منظوری نین منه لطف ائتدیگی " سون ناغیل، سون افسانه " اثری — نین سونونا علاوه ائدیلم " سۆزلوک، ایضاح " قسمیندن (آلتایلی بیگین کتابیندا راست کلمه دیگیم) کلمه لردن بیر نچه سی (قیسالد — یلمیش ایضاحلاری ایله) یازی نین سونونا قید ائدیلمیشدیر.

۱. آقای منظوری نین کتابیندان ائورتکلر: آجی باغیرساق (چوخ دا — نیشان، یک نسق)، آلا چریو (کولکلی قاریاغماسی)، اؤسه — مک (حرکت وفرمک، اوینارکن اتکلری دالغالاندیرماق)، او وده مک (حیوان لارین یا تیب، ال — آباق چالیب دؤشمه سی)، بلله (تیکه، بلکه بو گونکی ساندویچ)، بوسماق (کمین ائتمک) بیدارلاماق (کسمک)، پورانیماق (ضعیفله مک)، پغوشله مک (بیر نوع پیشیرمک)، بیرسیماق (شیشمک، غصه دن حالی دگیشمک)، تنگه (کندلرده کوجه)، تنگیمک (تنگه گلمک)، جوجو (دوداقلارین گوشه سی)، جوما (بیغین، جرگه) چوسگون (اینجه یاغیش)، چیریک (فارسلا رین " کهنه " دغدیکلری، —

ذوقلو یازیچیلاردان اسماعیل بیگ هادی ده مقاله و حکایه لرینه بعضا" بئله ایضاحلار آرتیرار، حتا درگیلر و سایر نشریاتدا بو نوعدن بیرسیرا ایضاحلار قویارلار، لاکین دوغرو - دوروست بیر لغت اوچون بونلار کافی دگیلر و ایضاحلارین بیر پاراسی دا دقیق اولما- قدان اؤزاقدیزلار، لغتین مکمل اولماسی اوچون هامی بؤلگه لرده ، مجهز و ایشین اوصولونو بیلن هیئتلرین اؤزون زامان چالیشمالاری گله جکدیر. بئله بیر امکانین بو گۆن وجودا گلمه سی اؤزاق گؤرونور- سه ده ، گنجلیکلرینی و گۆزهل ایللرینی بو ایشه نثار ائده جک همت غیرت و اؤزلویونون شعوروندا اولانلار وارکن انتظار دؤرو اؤزون سورمه یه جک و ایمانلا حاضیرلانمیش زمینده " بلکه صاباح ، بلکه صاباحاندا قاباق "، " نوباهار اولقاج تیکاندان برگ گول اظهار " اولاجاقدیر.

سؤزلریمین داوامیندا بیر نکته یه اشاره ائتمک گره کیر: اکثرا"

مراجعت ائدیگیم : " THE HAND WEHR DICTIONARY OF MODERN WRITTEN ARABIC " - بین مقدمه سی بئله باشلاییر: " بو لغت مدرن یازی دیلی عربجه نین کلمه احتیاطی (خزینه سی) و عباره لرینی ایچینه آلیر. عراقدان مراکشه قدهر یاییلمیش بیر ساحده غزئتترین درگیلرین و مکتوبلارین دیلی اثریمیزین اساسی دیر. بو دیل، کوتله - لری مخاطب قیلان رسمی بیانلاردا، رادیودا، تلویزیوندا و دینسی مراسمده ایشلمکده دیر. لغتیمیز، ۲۰ - جی عصرین باشیندا بو طرفه یازیلیمیش متنلر اؤستونده چالیشانلار اوچون ده فایدالی اولاجاقدیر.

اوشاقلاری قوندا قلاماق اوچون ایشلتدیکلری پارچا ، خیخلانماق (ده وه - نی اوتورتماق) دازالاق / قازالاق (بیر نوع قوش)، دند (شدتلی ائیش یا یوخوش)، سارپمیش (برکیمیش) سپه لله نمک (یالپالانماق، والایلانماق) سقغه (آشیق اویونوندا بیر دئیم) سهم (قورخو) ، سوتول (یقتیشمیش بوغدا و سایره) سوم (ساکت ، مات) ، شو (بو)، شقه (رطوبتلی)، قاراقئییت (نگرانلیق)، قورجاناق (قور) قیسد - یرماق (بیر شئی گیزلینجه بیریسینه وئرمک)، قینجیق (دنده - دنده ، دیش - دیش " مژرس" قیپها (فزید)، کپیر (بیر نوع یوماق داش اوغونتوسو ایله اسکی زامانلار قاب قازان تمیزلردیلر)، کیرمان ساری رنگ) و سایره ...

مؤلف بونلاری یازارکن عربلرین ایلر بویو و گئیش جوغرافیایا اؤزه رینده و جور به جور کولتورلرله تماسا گلرک لهجه باخیمیندان فرقلشمه لرینی، غربدن آلینان یئنی تکنولوژی ایله برابر، دیله بیغین - بیغین اطلاخلارین هجومو، او بیرری یاندان دا عصریمیزی ایلك ایلریندن باشلایاراق چوخو سوریه و لبنا نلی منورلری - دالیندا دوردوغو، " دیلی تمیزله ییب آریندیرما " طرفدارلاری ("آری - دیلچی = پؤریست) لرین حرکتلری و بونلارا قارشى عکس العمللرین یازیلی عربجه لئکسیکوقرافیاسیندا تاثیریندن و بوتون بونلارا رغما" واحد یازیلی عربجه نین انکشافیندان دا بحث ائدییر.

گۆره سن قاشقارلی محمودون اؤلمز اثریندن سونرا یئنی باشدان ، بوتون لهجه لریمیزده (ایندی بونلارا دیل دئییریک) دانیشانلارین (اساسدا موجود و کؤکو دیپ - دیری یاشایان مشترک کولتوروموزون ان جانلی مظهری اولاجاق) اورتاق تورک یازی دیلی - هئچ اولمازسا باشلانغیجا اوغوز قروبو لهجه لری اوچون ده " هانس وئرین " اثری کیمی بیر لغت هاچان چیخاجاق ؟ (ذاتا " بو چتین یولدا ، میرزا کاظم بیگین " تورک - تاتار دیلینین دیل بیلگیسی " - ۱۸۳۹ - ، را - دOLF ون ۷۰۰۰۰ کلمه نی ایچینه آلان " تورک لهجه لری نین بؤیوک لغتی ، ۴ جلد و ۱۲ بؤلوم ، - ۱۹۱۱ - ۱۸۸۸ ، حسین کاظم قدرینین ۴ جلدلیک لغتی کیمی آبیده لری ایله ایلك آغیر آدیملار آتیلیمیشدی .

او زامان ، هر تورک خلقتینین یازیب اوخویا بيله جگی عموم استا - ندارد تورکی یازی دیلی دادلی و جانا یاخین لهجه لریمیزی ، البته کی (بوتون بؤیوک دیلرده اولدوغو کیمی) اؤز قوجاغیندا یاشاداجاق دیر . کولتوروموزون عموم یازی دیلیندن محروم (قدیمرده آتارین گؤزلرینین یانینا یاخیلان و اونلارا هنده ورلرینی گؤرمگی امکانسیز قیلان مئشیندن دوزه لمیش کیچیک پرده لرین ایشینی گۆره ن) " تجرید پرده سی " ایله ، آنجاق منفرد بیر لهجه نین دار پنجره سیندن دؤنیانی گؤرمگه محکوم ائدیلمن خلقلر مانعه لردن قورتولاجاق ، بئله جه ، عموم

۱- تفصیلات اوچون " پروفیسور فرهاد زینالوف " تورک لهجه لری نین قارشیلادیرمالی دیل بیلگیسی " نه باخین ، تورکیه تورکجه سیننه چئویرن : یوسف گدیکی .

یازی دیلینده ، مختلیف اؤلکه لرده یاشایان بوتون کولتور داشلار
بیر- بیرلری نین اثرلریندن متقابلا" فایدالانا جاقلار و او زامان
کولتوروموزون انکشافی گؤزلری قاماشدیرا جا قدیر .

یئری گلمیشکن دیل و کولتورلرین یاییلما خریطه سی نین اؤلکه لرین
سیاسی خریطه سی ایله هئج آلیب- وئره جگی اولما ماسی حقیقتینسی
خاطیرلاتمالی بییق . عموم واحد استانلار د یازی دیلی مختلف شیوه لری
ایله ، بیر چوخ ، دوست و یا دشمن جوربه جور مملکت لرده یاییغین
اولا بیلر . بونا ان یاخین مثال عربجه دیر . دجه و فراتین ساحلدر-
یندن آتلانتیکه قده ر اونلارلا لهجه ده دانیشیلان بو دیل ، بیر تک
عموم یازی دیلی ایله عینی کولتورون انکشافیندا پای صاحیبی دیر-
لر . انگلیزجه ، اسپانیولجا ، فرانسوزجا و سایرهلردن بحث ائتمگه
نه لزوم وار نه ده حوطه . بونون یانیندا کلاسیک مثال اولاراق آدی
کئچن سوئیس کیمی چوخ دیلی اؤلکه لرده آز دگیلدیر .

عموم استانلار د یازی دیلی هدفینه یئتیشمک ، خصوصی ایله بیزیم
زاماندا آسان بیر ایش دگیلدیر . مانعهلری سایماق و بیر- بیر
اؤستونده دورماق بورایا سیغیشماز ، بو انگلرین موضوعوموزلا علاقه
لی اولان ان مهم لریندن بیرسی ، بیر آز اول اشاره ائتدیگیمیز
الیفا مسئله سی دیر ، اولالیفا سیستم لری کئچن عصره گؤره (عرب ،
رومان و اسلاویک اولاراق) اوچ قاتاچیغدی . ثانیاً " فونه تیک الیفا-
لر لهجه لرین تفرعاتینا ائنه رک فرقلره تاکید ائله مگه ، آیری -
غیرلیک اؤدونو یئلده دی . عرب الفباسی نین فونه تیک اولما ماسی
لهجه لریمیزی تجرید ائتمگه ، معظم بیر کولتور چرچیوه سینی سیندیر-
ماغا و خلقلرین کئچمیش لری ایله اولان گونده لیک و مستقیم علاقه لرینی
محو ائتمگه بئل باغلیانلار اوچون بؤیوک مانعه دی .

بورادا الیفا بحثینه گیرمگه مجال بوخودور ، نه ایسه ۱۹۴۰- لار
دان بو یانا دیلیمیزین مختلف لهجه لری عرب ، لاتین و جور به جور
کیرلیک الیفالاری ایله یازیلدی . سوؤنترین بیخیلما سی الیفا
مسئله سینی بو سفر جدا" اورتایا آتدی و هانسی سیستمی سئچمک اوچو
مقاله لر ، چیخیشلار ، توپلاننتیلار... اوزون زامان بوتون ارتبساط
واسیطه لرینی مشغول ائتدی و ائتمگه دیر . بو " اختلاف " بین لاتین
الیفباسی لهینه حل اولجاغی احتمالی گئتدیگجه چوخالیر ، یئنی تورک

جمهوریتریندن آذربایجان بو سیستمین تطبیقینه کئچمیشدیر. قبول ائدیلمیش قرار، تورکیده ۷۰ ایلدیر سیناقدان کئچمیش بعضی حرفلره معین دیاکرتیکلر (اشارتلر) علاوه ائدیله رک الده ائدیلن لاتین الیفبا سیستمی، داها دوغروسو "تورک لاتین الیفباسی" دیره بیلیند- یگی کیمی تورکیه تورکجه سینده بو اشاره لری الیفبا یا آماغا حاجت گۆرمه میشلر: *q, w, x* بونلارا او بیرری لهجه لرده لزوموندا (تورکیه تورکجه سینده اولمایان فونتلر بیئرینه) ایشله دیلمک اوچون "احتیاط" گۆزو ایله باخماق اولار.

آذربایجان تورکجه سی سۆزلویو "نده ده یازیلدیغی کیمی آذربا- یجاندا ایشله دیلن لاتین الیفباسی،" لغت "ده ایشله دیلن الیفبادان بیرآز فرقلی دیر. بو ایگی الفبانی بیر- بیرری ایله توتوشدوراق:

۱- آذربایجان جمهوریتینده و لغتده ایشله دیلن مشترک حرفلر:

Aa, Bb, Cc, Çç, Dd, Ff, Iı, İi, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Ö, Ö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu, Üü, Vv, Yy, Zz .

۲- فرقلی اشاره لر، پارانتوا بیچنده کیلر "لغت" دن ایشله دیلن فرقلی حرفلر دیر: "ee" - آچیق "E" (بو اشاره لغتده ایشله دیل- مه میشدیر) - "Ee" (لغتده "Ee" قاپالی دا داخل و "e") "Ee" (آرخا) اؤستونده نقطه اولان "E" ده داخل و آذربایجان الیفباسینین "e" حرفی) "E" - آرخا دا ماق "E" - سی، "eh" (حنجره) "E" سی ده داخل = "X" ، "بو" "h" لغتده آلتینا خط چکیلمکله گوستریلیر) ، "Xx" - "حنجره" "E" سی .

بو اختلافین اساس سببینی بیلمه مکله برابر، لغتین الیفبا و رفورم (اصلاح) بحثلریندن چوخ اول ترتیبه باشلانماسی و مؤلفین اغز ذوقونه گۆره چاره سیز بو اشاره لرله ایشینه داوام ائتمه سی احتمالی دا وار .

۱. تفصیلات اوچون بیروفسور، دوکتور آ.ب. ارجیلانسون - ون "تورک دیلی" درگیسی، دین ۵۲۳، تمور ۱۹۹۵، مؤمره سینده درج اولموش یازیی باخیئیر .

آذربایجان لاتین الفباسیندا، دایما یادیرقاددیغیم بیر حرفه ده
 اشاره ائتمه دن کئچمه یه جگم: معلوم " æ " حرفی (کی منطقده
 " e " نین بؤیوک شکلی - (ماژوسکولو) ده " e " دگیل " æ " او -
 لمالی دیر). بو " قارا قویونون هاردان آغ قویونلار سوروسونه
 داخل اولدوغونو " باشا دۆشمک گرهک، دوغرو دور، اول باشدا
 " فتحه " یئرینه سئچلمیش اوستو ایکی نقطه لی " æ " بونجا ایشلک
 بیر حرف اؤچون، متلر حددن آرتیق خالی - ناخیشلی گۆرسه نیردی،
 بلکه ده کئچمیش الفبانی ن تاثیر ده وار، یا دا ناچارلیقدان و
 یا باشقا سببلره گۆره بو انابین حرف غیب ائتدیگی مقامیندا ابقا
 ائدیلمیشدیر. هر حالدا بو " آچیق قاپالی E " مسئله سی ایلك گوندن
 تا باشلانغیجان بؤیوک بیر خطا و بؤیوک اولدوغو قده ده گولونج
 بیر سهوین اوستونده تاسیس ائدیلب و کؤکوندن یئرسیزدیر. بو
 گیرفتلشن " مسئله " نین غایت ساده ایضاحی وار، بیلیندیگی کیمی
 یازیلی تورکیه تورکجه سی استانبول شیوه سی اوزه رینه قورولموشدور.
 بو شیوه ده ۸ صاٹ فونم وار: " Uu " و، " Üü "، " Öö "، " Oo " " Ii "،
 " Ii "، " Ee "، " Aa " بو صاٹلرین ایکینجی سی، " Ee " حرفی،
 بوتون تورکیه تورکجه سی اۆزه رینه ایشله یین دیلچیلری -
 صراحتله تکرار لادیقلاری کیمی، آچیق " e " باشقا دشیمله " فتحه " نین
 اشاره سی دیرلر. دشک اولار کی، آذربایجان الفباسی اؤچون بو
 فونمی گۆستره جک اشاره آختارانلار، ۷۰ ایلدی گۆزلری نین قاباغیندا
 دوران موجود حرفی آختاریلارمیش | بیزه لازیم اولان حرف، استانبول
 شیوه سینده اولمایان " قاپالی " " æ " یعنی کسره فونمینی گؤ -
 ستره جک بیر مناسب اشاره دیر. بو فونم لاتین خطلی آوروپا
 دیلرینده ده موجود اولدوغوندان " مسئله " قاباقچادان حل
 ائدیلمیشدیر، مثلا " فرانسیزچادا " fe " اشاره سی عصرلر دیر بو
 فونمی گۆستر مکده دیر صورتینده، عنادلارین یئرینی منطق آلدیغی و
 چالخان تیلارین آزالدیغی گون، یعنی بیر عیارلما نتیجه سی، " e " نین
 مرض ائدیله جکی، " e " نین " e "، و ایندیکی " e " نین ده " e " اولاجاغینا اینانماق،
 گۆره سن چوخ خیالپرورانه لیک دیر می؟
 گله جگینه چوخ اومیدلر بسله دیگیمیز و بیزیم اوچون چاغیمیزی -
 ان مهم لئکسیکوقرافیک اثرلریندن بیر سی سایدیغیمیز " آذربایجان

تورکجهسی سۆزلویو "نون بوتون چتین لیکلری آشاراق ، دفعه لرجه و هر دفعه سینده بیر اولکیندن داها مکمل چاپ اولماسی دیله لیبی نین گنرچک لشمه سینى کولتوروموز آدینا بۆیوک بیر اوغور و بختیارلیق ساییریق . . . . .

" دده قورقو " ون آلمان دیلینه ترجمه و نشری
دده قورقود و ترجمه ائدرکن ...

احمد شمیده

سون آییلاردا دده قورقود کتابی نین آلمانجاسی الیمیزه چاتدی . کتابی بیر مکتوبلا بیرلیکده آقای م . ع . حسینی آلمانیا دان گونده رمیشدیر . کتاب مشهور آلمان تورکولوژیستی احمد شمیده طرفیندن آلمانجایا ترجمه ائدیلمیش و چوخ نفیس بیر شکیلده بولن ده چاپ ائدیلمیشدیر .

احمد شمیده حقیقی بیر مسلمان و قیمتلی بیر تورک شناس دیر . او اوزون ایللر تورک دیلی و ادبیاتیله مشغول اولموش بو ساحه ده درین آراشدیرمالار آپارمیش و گۆزه ل کتاب لار تالیف و ترجمه ائتمیشدیر .

احمد شمیده ترجمه ائدیگی کتابی حقیقده " تورک ادبیاتی " درگیسینده . (شوبات ۱۹۹۶) " دده قورقود " و ترجمه ائدرکن باشلیغی ایله بیر مقاله یازمیش و بو مقاله ده بو کتیب باره ده اؤز فیکر لرینی ده افاده ائتمیشدیر . بورادا آقای حسینی نین مکتوبو ایله برابر مترجم حقیقده قیسا ایضاحات وئرندن سونرا مقاله سی نین خلاصه سینى نقل ائدیریک . وارلیق .

م . ع . حسینی

کتاب دده قورقود " ون آلمان دا نشری

معلوم اولدوغو کیمی ، محترم شفاهی خلق ادبیاتی آبیده لی " کتاب دده قورقود " ایلك دفعه ۱۸۱۵ - جی ایله درسدن شهرینده آلمان

شرقشناسی " فردریش فون دیتس " طرفیندن آشکارا چیخاریلمیش، مولف اثردن " تپه گۆز " بویونو آلمان دیلینه ترجمه ائتمیشدیر. ۱۸۵۸-جی ایلده " یوهان هاین " زور یخده " دده قورقود " داستانلارینی آلمان دیلینده نشر ائتمیشدیر. آلمانیا نین دیگر بیر گۆرکملی شرق - شناسی پروفیسور " تئودور نولدکه " ۱۸۵۹ - جو ایلده همین داستانلاری آلمان دیلینه ترجمه ائده رک چاپ ائتمیرمگه تشبوت ائتمیش ، لاکین قارشیسینا چیخان چتین لیکره گۆره ایشی باشا چاتدیرا بیلمه میش و بو ساحه ده توپلادیغی ماتریاللاری او زامان آلمانیا دا تحصیل آلان " و . بارتولد " ا وئرمیشدیر.

بیر عصر دن سونرا آبیده نین آلمانیا دا آلمانجا نشری ساحه سینده یئنی بیر اوغورلو آدیم آتیلیب . سون زامانلار آذربایجان ملی آکادیمیسی طرفیندن فخری دوکتورا آدینا لایق گۆرولموش ، تانینمیش آلمان عالیمی احمد شمیده " نین آلمان دیلینه ترجمه ائدیگی بو اثر نفیس شکیلده آلمانیا دا نشر ائدیلیب . ترجمه ده آبیده نین - درس دن الیازما نسخه سی و آذربایجان عالیملری پروفیسور " فرهاد زینالوف و پروفیسور صامت علیزاده نین چاپ ائتمیردیگری نسخه سی (باکی ، یازیچی ، ۱۹۸۸) اساس گۆتورولوب . احمد شمیده نین آلمان اوخوجولاری نین اختیارینا قویدوغو بو بدیعی ترجمه نین اساس دگری اوندان عبارتدیر کی ، گۆرکملی عالیم اعزونه قدر ائدلمیش ترجمه - لره گئدن قصورلاری امکان داخلینده آرادان آپارمیشدیر . " لاتوییا " لی رسام " لیلیا دنیز " ین بو نفیس کتابا چکدیگی رسملرین یوکسک ذوقله ایشلندیگینی خصوصیله قید ائتمک لازیمدیر .

آذربایجان ادبیاتینین تانینمیش تدقیقاتچیسو و ترجمه چیسو احمد شمیده حال حاضر دا " کتاب دده قورقود " ون آلمان دیلینده گنج - اوچون واریانتی اۆزه رینده ایشینی تاماملاییر . یاخین گله جکه بو کتاب دا ایشیق اۆزو گۆره چکدیر .

کۆچۆره ن : ح . م . غریب

احمد شمیده نین مقاله سیندن :

دده قورقود اوغوز نامه لری بو گون دا هی تورک تمل فیکری ودا ورائیش

اۆرنكلرينى آچماقدا ، تورك دۆشونجه عالمىنين آچاريني اولوشدور -
 ماقدادير ، كىملىگىنين شعوروندا اولان و يا اولماغا هوسلەنن گنج
 تورك نسللىرى اۆچون بوندان داها ساغلام بىر دايا نما نقطهسى يوخ
 دور ، و بونو دا همن آيدىنلادىم ؛ توركلرين اسلاملاشما جريانينداكى
 ياشام و حركت طرزى ، تورك - اسلام تركىبىنين ايلك باشلانغىچ
 مرحله سينده اولۇشان مسلمانلىق. آنلايشىنين تەلپىندە ياتان ، تورك -
 لرين دىنى و دونياىى ادارك ائتمك دە اساس عنصرن خوشگورو (سامحه و
 تحمل و خوش گۆرمك) اولدوغونو ، اونون دا ياشاماق و ياشاتماق
 اساسىنا دايا ندىغىنى گۆسترمك اۆچون دده قورقوددان داها اساسلى
 بىر " گۆرگۆ شاهدهى" دۆشونولمز . دده قورقود قهرمانلارى تعويض و شرمز
 مسلماندىر . فقط اينانچدان تعويض و شرمزلىكلرى ، عىنى زاماندا
 اۆزلىرىندن امىنلىگى گىتمىش بىر سامحه ده امكان و شرمكده دىر .
 اونلار " كافرى" ووردوقلارى زامان يا اوغوز ائلىنى (مدافعه ائتمك)
 يا دا اسير دۆشن بىر ائل اوغوللاريني قورتارماق داعواسىندا دىلار .
 و يا چاتيشما ، بعضى اوغوز بيگلىرىنين شاشقىنلىق و يا داشقىنلىقلا
 قونشو اۆلكه نين تورپاغىنا گىرمەسى نتيجه سينده باش گۆسترمىش دىر .
 يوخسا تورپاق غىب ائتمك ، دوروب دوروركن آدام اۆلدورمك ، هم
 ده ساواشدان قاچانلارى و يا آمان دىنلەينلرى اۆلدورمك ، اونلارن
 كتابىندا اصلا " يوخدور .

بو روح و حيات آنلايشىندا اولان قورقود قهرمانلارى ، حق تعالى
 دان باشقا تاپىنماق آللاه تانىمايان خاقانلارن بويروغونا صرف
 مى بىرلىك نامينه بويون اكن گر كىرسه اونلارا ترس يۇنلو گۆروش -
 لرينى ده آچىقلاماقدان گىرى دىنمەين آلپ ازلار ، اۆز آرزولارىلە
 سربسته قبول ائتدىكلرى بىر دۇنيا گۆروشونون مومكون قىلدىغى امين
 آداملارلا حركت ائدىرلر .

حادثەلر قارشىسىندا توتدوقلارى وضعيت ، تاريخ و حتا تاريخ
 اۆنجهسى جاغلاردان اۆزلىرىنه انتقال ائدن بىر اولدوغونلوق نىماتىش
 ائتدىرلر . دستانلاردا اسن بو قدىملىك هاواسى ، فردى خاللارن (خار -
 جىندە) آنلاتىمىن هامى سىنا تشمىل ائتمك مومكوندور . نه حكمت سه
 دستانلاردا قارشىمىز جىخان اوغوز بهادرلى ، بوتون حركتلىرى ، دلى
 دولدولوقلارى ايله گنج بىر توپلوم اولدوقلارى انتباهىنى بوراخماقلا

برابر، يئنه ده چوخ اسكى چاغلاردان بىرى منلىگىنى اولوشدورموش
بىر قومون داوامچىسى اولدوقلارينا شېهه بوراخمىر. عاجزانسه
فيكرىمجه بو، توركلرين مينلرجه سنه (ايل) اوزرىندن گنج قالما-
سىنى، داها دوغروسو يئنى دن گنجشمه سىنى بىلدىكلرىنين سىرى
اولوب بو گونكى كشمكشدن ده كىملىكلرىنى ايتىرمه دن ياخانسى
قورتاراجاقلارنى اومامىزا امكان وئرن تك اولقودور. (فاكت)
دده قورقودو آلمان دىلینه قازانديرماق، اوزون ايلردن بىرى
آرزومدى . توركلرين بو اولو دىل و ادبيات آبيده سىنى، عصرىمىزىن
ان بويوك قورقودشناس عاليملرىندن حميد آراسلى، اورخان شائىق
گوگىباي و محرم ارگين (اوچونه ده آلاه غنى غنى رحمت ائله سين)
صحبتلرينده بو فقيره سئودىرميشدىلر. بىر- بىرلرينه متناقض
بعضى آنلايشلاردا صاحب اولان بو بويوك بىلگىنلرين مشترك بىر يون-
لرى واردى . عادتاً " ميتالېق درجه سىندن واران دده قورقود سئوگىسى،
صحبتلرينده موضوع آزلېغى البته بوخود، فقط دانىشيقلار نه قىدر
اورايا - بورايا سيچراردىسا دا، فيكلر دؤنوب دولاشديقان سونرا
صحبتهن بىر يئرينده مطلقاً دده يه دؤنردى . دده قورقود موضوعسو
دوروركن باشقا شئيلرين صحبتى اوزون سؤرمزدى . بو ايلاهى عشقى
گوره نين عقلينه بويوك فضولىنين بو بيتى ايسته سه ده ، ايسته سه
ده گلمزسى؟

" گئت ، درديمه سن دوا دگيلسن ،

بيگانه سن ، آشنا دگيلسن .

من بوييله كلامى توتمازام گوش ۳

لىلى سوزو سوييله ، يوخسا خاموش "

حياتلارنىنين بويوك بىر قسمىنى دده قورقود اوغوزناملرينه وقف
ايدن بويوك عاليملرى بو درجه جذب ائدن، قوپماز تئللرله اونا
باغلايان ، منجه ، كتابدا بىر ملتتین ان اسكى وارلىق چاغلاريندان
اسيب گلن ماهيتى ديره دوغورودور، يۆزلرجه ، بلکه مينلرجه ايل
اوزرىندن شفاها " آغيزدان آغيزدا دولاشيب گلميشديره . و هر بىر
آنلادان - هئچ اولمازسا آنلاتيم (بيان) طرزى جهتتندن اوزونلدىن
بىر شئى قاتميشديره . قاتميشدير اما ، قانان اوغوز اولادى، يئنه

آتجاق و آنجاق قورقودجا قاتیمدا بولونموشدور! بو کتابدا قورقود فلسفه‌سینه، دولایسیله تورکلوگه یایانجی هنج بیر فیکر یوخدور. دستانلارین اسلامیتدن چوخ - چوخ اؤنجه کی چاغلاردان بیزه قدهر گلدیگینه آرتیق بوتون قورقودشناسلار همفکر دیر. فقط ۱۵-۱۴-جو یوز ایلده ایلك گز یازیا کئچیریلن اثرین الیمیزده موجود ایکی نسخه-سینده (درژدن و واتیکان نسخه‌ری) هر نه قدهر اوغوزلاردا مسلمان-نلیغین یاییلدیغی دؤنم یانستیلیر (عکس اولونور) و او استقامتده داها اؤنجه موجود اولمایان بیر تاقیم یاشاییش بلیرتیلری انعکاسی نی تاپیرسا دا آنلادیلان تامامیله عینی کیشینین آغزیندان گلیمیش فیکرینی اویان دیرماقدا، ساییز اوزانلارچا دؤنه - دؤنه ترنم ائدیلمه‌سینه رغما، بویلار، مونولتیک بیر گؤرونومه اولسوب عینی معماری مکتبدن مأذون بیر مکتبین چشیدلی اوستالاری طرزینده ایش بیرلیگی آنلاییشی ایله اؤزون عصرلر اؤزیندن، تدریجا "یؤکسلد-یلن و مین بیر تعدیلاتا رغما" روح یک نسقلیگیندن کسکین لیکله هنج بیر شی غیب ائتمه‌ین بیر معظم بنا مثالی قدیملیگینی، اصیل هویتینی (نمایش ائتدیرمکده دیر) .

بو اوزانلار کیم دیر؟ دده قورقود آدلانان اولو ازن کیم دیر؟ دستا-نلارین ایلك بسترله بیجیسی کیم دیر؟ نه زامان یاشا میشدیر؟ بو و بونا بنزه ر سورغولارا جاواب تاپماق بوتون عالیملرین قبول ائتدیک لری کیمی - اولدوقجا چتین، بلکه ده امکانسیزدیر. ذاتا "ملی دستانلارین اساس مؤلفی متنین اؤزو دگیلمیدیر؟ تک بیر مؤلف، اولوسون (ملت) بوتون یؤنلرینی بو مکملیتله توپلاییب تصویر ائده بیلمز. بو اولو بنانین معمارلاری بیر دگیلدیر. اونو کوللکتیو (دسته جمعی) اولراق اوغوزلار مئیدانا گتیرمیشدیر.

بونا رغما آرالارینداکی منفرد سوژه‌لرین صاحب‌لرینی سوروشماق، دؤشونمک البته جایز دیر. گئرجک بیر شخصیت اولراق قارشیمیزا پیخان دده قورقود اؤزو، غالب احتماللا، بو دستانین ایلك قوشماغیندا آنا رولو اوینا میشدیر. یوخسا دستانلاردا گئنللیکله (عمومیتله) فعال رول اوینامیر (عادتاً " فیقوران" اولدوغو بامسی بیرهک بویسو خارج)، ساده‌جه بوتون بویلارین سونونو خیر دوعاسیله باغلائییر. دستانلاری بیزه آدی معلوم اولمایان بیر "اوزان" آنلادیر. "اوزان"

دئیه کتابین بیر چوخ یئرلرینده آنیلان شخصین دده قورقود اولمادیغی عمومی آنلاتیم سئیریندن دو یولدوغو کیمی، آیریجا واتیکان نسخه سینده " دده قورقود " دیلیندن اوزان ایدره...". عباره سی ایله بیر داهـا کسکین لیک قازانیر.

فقط، بو " اوزان " یین - یا دا هئج اولمازسا بو اوغوزنامه لری قوشان اوزانلاردان بیرینین آدی - دستانلارین بیر یئرینده، ("غازان بیک اوغلو اوروزبیگین توتساق اولدوغو بوی") دا دیله گتیریلمکده دیر. " بویون " سونوندا کافرلرله ووروشان غازان بیگین امدادی - نا بیئتیش اوغوز ازلریندن بعضیلرینین آدلاری ذکر ائدیلمکده، بو مئیداندا غازانین قارداشی قاراگونه، کیان سلجوق اوغلو دلـسی تونداز (دلی دوندار)، غفلت قوجا اوغلو شورشمس الدین، بشیرک، قازیلیق قوجا اوغلو یگنک، دوگر، بگدیز امن و طقوز قوجا اوغلو اوروزدان باشقا " دلی تونداز " (دلی دوندار) دئیه بیر داهـا اورتایا چیخیر. بوتون کتابدا بیر تک دفعه ذکر ائدیلن بو بهادر-دان " ایگیرمی دؤرد بویون اوخشایان دلی تونداز " دئیه بحث ائد - یلیر. بو دلی قونداز / دلی دوندارین، کیان سلجوق اوغلو دلـسی دوندار اولمادیغی، یوخاریدا دئدیگیمز سیرالامادا، ایکیسینین ذکر ائدیلمه سیندن و ایکینجی سنین آیریجا " ایگیرمی دؤرد بویون (و) اوخشایان دلی دوندار " دئیه وصفلندیرمه ییندن آجیقجا آنلاشیلماقدا دیر. اؤنجه بونو قید ائده لیم کی، " ایگیرمی دؤرد بویون " ایفاده - سینده بیر ناتاملیق حیس اولونماقدا، (نه یین) ایگیرمی دؤرد بویو دئیه بیر سورغو دوغماقدادیر. منجه بو عباره نی ایشله دن آدام، هر کسجه بللی اولان بیر قاورامی (مفهومی) قصد ائتمیش اولسا گره ک، یعنی بورادا یا " (اوغوزون) ایگیرمی دؤرد بویونو " یا دا (کتابین) ایگیرمی دؤرد بویونو " دشمک ایسته میشدیر. ایکینجی احتمالا آغیرلیق وئردیگیمیز تقدیرده اساس دده قورقود کتابینین ۲۴ بویدان عبارت اولما بیله جه کی نتیجه سی جیخاره. الهه موجود نسخه لرین ایسه ۱۲ (درئز- دن) و ۶ (واتیکان) بویدان اولوشدوغونو نظره آلیرساق، ۶ - ۱۲ - (۱۸ ؟) - ۲۴ شکلینده کی تقسیماتا اویدوغونو دولایسیله بیزی هئج ده منطق دیشینا جیخارمادیغینی گؤروروک. بونونلا بئله بو قده ر ایره لی گئتمگه و بلکه ده صلاحیتدار اولمادیگیمیز بیر نظریه نی اورتایا آتماغا هئج گرک یوخدور. آدیننی چکدیگیمیز بو " ایکینجی "

دلی دوندار، ایگیرمی دؤرد اوغوز بویونو اوخشایان (ترنم ائندن) بیر اوزان دیر. (اوخشاماق = تطیف و نوازش ائتمک، ائل ایله سئوینمک، بنزه مه، آندیرماق باشقا بیرینی خاطره گتیرمک / حسین کاظم قدری / تطیف و نوازش ائتمک، آندیرماق / شمس الدین سامی / ائل اوچون اوخویوب آغلاماق، (اوخشاماق =) ماهنی و سایر اوخو-ماقدا، یاریشماق، دئیشمک / آذربایجان دلینین ایضاحی لغتی / نجه کی، آلمانجا ترجمه میزه اساس الدیغیمیز تنقیدی متنی نشر ائدن آذربایجانلی عالیمر پروفسور فرهادزینالوف و پروفسور صامت علیزاده، اساس متنه علاوه وئردیکلری آذری آختارما مئیدانیندا سؤز و گئچن پاساژا عائد اولاراق چیخاردیقلاری دیب نوتدا بئله دئمکه دیرلر: "کیان سلجوق اوغوندان فرقلی اولاراق، دلی تونداز ۱۲۴ اوغوز بویونو سؤیله یین - تعریف (مدح) و ترنم ائدن اوزان اولاراق تقدیم اولونور" بلکه ده اطلینده کتابدا ۲۴ اوغوز بویونون هر بیرینه بیر بؤلوم حصر ائدلمیش و یا اتحاف ائدلمیش ایدی. بو فرضیه یه احتمال وئردیگیمیزده، "ایگیرمی دؤرد بویون اوخشایان دلی تونداز" ایفاده سی آچیقجا معنا کسب ائدر. یوخسا جوله نین، "ایگیرمی دؤرد کافر قیزی نین بویونو اوخشایان...". معناسینی داشیدینا اینانماق بیر آز گوجدور. (حمید معلمین روحی بو فقیردن اینجیمه سین |) .

اوزان کلمه سینین ائتمولوژیسی حقیقته بیرنجه سؤز بو گون تورکیده یانلیشلیقلا "شاعر" آنلامینا ائله دیلن حتا (نعوذبالله) "خلق اوزانی" دئییه عجایب بئر ترکیبه سوخولان "اوران" کلمه سینین منشایینی آراشدیریرکن، او یغورجادا اورا ائتمک و جیغاتایجا اوزماق فعللریله دوغرودان دوغرویا ائتمولوژیک باغلانتدا اولدو-غونو سویله یه بیلرک، اوزا ائتمک (چؤزمک، آجیقلاماق، آسیرماق)، اوزماق ایسه (اثریشمک، یئتشمک، اثرمک، بؤیویوب کلامه گلتمک) معناسیندا دیر. اطلینده بیر-بیرلری نین اثر آنلاملی (هم معنا مترادف) اولان بو قاوراملار، اوزان کلمه سینین معنا "ارن دئمک اولدو غونو آجیق و سنجیک گؤسترمکده دیر. رحمتلی پروفسور وقتسور قازوق سومر ده "اوزان" یین، یئنه اوز کؤکوندن توره مه "اوزمان" لا علاقه لی اولایله جگینی قید ائتمیشدیر.

چوخ دوشوندوروجو بئر موضوع دا کئچن عصرین باشندا آلماق شرو-

یا تجیسی فردریخ فون دیتز طرفیندن ساکسونیا پادشاهلیغینی —
پایتختی درتزدن پادشاهلیق کتابخاناسینین شرق الیازمالاری فوندو —
نون تصنیفی سیراسیندا تاپیلان دده قورقود کتابینین آلمانیا یا نئجه
یول تاپماسی دیر. بو سورغویا توخونان آذربایجانلی قورقودشناس
عالم شامیل جمشیدوف بئله ماراقلی آجیقلامالار سؤیله مکده دیر:

" کتاب دده قورقود "ون ایلك ورقینده " تاریخ وفات عثمان پاشا
۹۹۳ " شکلینده بیر قید واردیر. فلیشر^۴ بو قیده اساسلانا راق اونو
(کتابی) ۱۶ — جی عصر الیازمالاری کاتالوقونا آلمیشدیر .

البته ، بو تصنیفات ، حمید آراسلینین داها ۱۹۳۸ ایلینده قید
ائتدیگی کیمی ، دوغرو دگیلدیر. عثمان پاشا کیمدیر و اونون "کتاب
دده قورقود" ون درتزدن نسخه سینده نه کیمی علاقه سی اولو بیلر؟
تورکیه نین سیاسی — اجتماعی تاریخیندن بحث ائدن منبع لرده . عثمان
پاشا آدیندا بیر جوخ شخصین آدی ذکر ائدیله ر. بیزیم ماراق ائتد —
یگیمیز عثمان پاشا حقیقده ده گئنیش بیلگی وئرلی ر. سون ایله رده
آنکارادا نشر اولونان یثنی تورک انسیکلوپدیسی نین " باکسی "
ماده سینده ، باکی شهرینین ۱۵۸۳ ایلینده اؤز دمنیراوغلو عثمان پاشا
طرفیندن آلینیب ۱۶۰۶ ایلینده ک عثمانلی نین حاکمیتی آلتیندا
قالدیغی قید ائدیله میشدیر. . . ."

بو گیریشن سونرا جمشیدوف " لالا " عثمان پاشانین ۹۹۳ ایلینده
تبریژی آلدیغینی ، اورادان چکیلرکن عینی ایل تبریز یاخینلیغیندا
وفات ائتدیغینی اسکندربیک منشی و اولیا طیبی دن نقللا " بیلدیرمک
ده ، دده قورقود کتابینین اؤن صحیفه سینده اولوم تاریخی (۹۹۳) یازیلی
عثمان پاشا طرفیندن آذربایجاندا ن. گؤتورولموش یا دا — دیگر بیر
احتمال — شاه طهماسبین ، عثمانلی سلطانی اوچونجو مرادین جولوسو
مناسبتیله گؤنده ردیگی هدیه لر ایچری سینده اولان چوخ سایداکی
قیمتلی الیازمالاری آراسیندا تورکیه یه گل میشل اولو بیله جه گی مرکز —
ینده کی تخمین لرینی بئله بیتیرمکده دیر:

" یوخاریداکی دئدی کوریمیزه دایانیلاراق ، " کتاب دده قورقود " ون
سؤزو گئچن الیازماسی ۱۵۸۵ — ۱۵۷۸ ایله رینده آذربایجانین در بند
باکی ، شامخی ، شکی و تبریز کیمی بؤیوک مدنیت مرکز لرینده حاکمیت
سورموش اولان عثمان پاشانین خزینه سیله ، یاخود اونون یاخین آدم —

لاریندان بیرینین واسیطه سیله تورکیه یه گؤتورولموش و اورادان ۴۱
 آلمانیا نین درئژدن کتابخاناسینا دوشموش اولماسی احتمالی واردیر
 بو تخمینده تورکیه دن عصرلر بیونجا آوروپا و آمریکا یا نه لر
 گئتدی ؛ باشدا فرانسه ، ایتالیا ، روسیه ، انگلستان و آلمانیا
 اولماق اوزره غربین کتابخانالاریندا موجود تورک و عمومیتله شرق
 ادبیات و صنعت اثرلرینین باش دؤندوروجو مقداری قارشیسیندا ، بو
 اولکلرین ملی - معنوی وارلیغینی اولوشدوران نه دگرلر - بو و یا
 بو صورتله - ایتیریلدیگینی دوشونه بیلرک ، بیر تک برلینده یئرله
 شن پروسیا پادشاهلیق کتابخاناسیندا ۳۰۰۰۰ (۱) آشقین عربجه ، فارسجا
 و تورکجه الیازماسی واردیر. بو قدر " قان غیبی" نه رغما عثمانلی
 تورک مدنیتی نین تورکیه نین ملی میثاق حدودلاری داخلینده یئنه ده
 وارلیق گؤسترمه سی، عقله شاشقینلیق و ثرن بیر معجزه دیر. نه زنگین
 بیر خزینه ایمیش بو ؛

او بیر یاندان تورکلری قینا ماق دا مومکون دگیل ، عثمانلی -
 نین انحطاط دؤرونده مدنی دگرلرین محافظه سینه دشمه لی دگـــــــر
 و ثریله همیشه دشمک دیر. اگر شفاها" دویدوغوموز دوغرو ایسه ، جمهوریتین
 بللی بیر دؤنمینده بئله بلغارستان کاغذ دگیرمانلارینا واگون -
 واگون " اسکی " یازیلی کتابلار گؤنده ریله میس ، یعنی بالذات تورکلر
 ده مدنی خزینهلرینه و ثریانسین ائتمیشدیلر .

بو دورومدا ، بو گون هم تورکولوژی علمینده ، هم ده تورک اصیللی
 قوملرین یئننی دن شعورلارنا جریانیندا بها بیچیلمز بیر قیمت
 اولوشدوران ، هله تورک دیل و ادبیات تاریخینده تم اثر ماهیتی
 نده کی دده قورقود - ون آلمانیا هم ده ایتالیا یا یول تاپماسی ،
 بورادا بوتون دگری ایله تقدیر ائدیله رک محافظه ائدیلمه سی ، بلکه
 ده (مبارک) بیر گلیمه دیر .

دده قورقودا و غوزنامه لری اولماسایدی ، تورکلرین دیلی ، ادبیاتی ،
 اسکی دؤرلرده یاشام و دوشونجه طرزلری حقینده بو آندا صاحب
 اولدوغوموز بیلگیلر زنجیرینده چوخ اؤنملی بیر حلقه اکسیک اولاجاق
 اونا گؤره ده دیگر معلوماتیمیز چارپیق بیر منظره عرض ائده جکی .

۳. محمد فضولی ، لیلی و مجنون ، باکی ، ۱۹۷۷ .

۴. فرهادزینالوف ، صامت علیزاده ، کتاب دده قورقود ، باکی ، ۱۹۸۸ .
۵. حسین کاظم قدری ، تورک لغتی ، استانبول ، ۱۹۲۸ .
۶. پروفیسور وقتور فاروق سومر ، دده قورقود دستا نلاری ، استانبول — ۱۹۹۲ .
۷. احمد شمیده ، اسلام انسیکلوپیدیسی ، چاپ اولونا جاق ۱۹۹۵ ویا ۱۹۹۶
۸. حمید آراسلی ، کتاب دده قورقود . ره وولوسیا و کولتورادرگیسی ، ۱۹۳۸ .
۹. شامیل جمشیدوف ، کتاب دده قورقود ، باکی ، ۱۹۷۷ .

*. اوزان جنتای سۆزلویرنده (لغت جنتای ، شیخ سلیمان افندی بخا — رائی . چاپ استانبول ۱۲۹۸) بئله ایضاح ائدیلمیشدیر . مانی طرزینده (بایاتی) وزنسیز بیر نعمه و ترانه دیر کی قاراخان و اوغوزخان حکایه و داستانیندا سۆیله ییرلر . سونرا اوزانجی سۆزونو ده بئله معنالاندیریر : داوول (طبل) و دف چالاراق اوزان یعنی مانسی (بایاتی) و شرقی (تصنیف) اوخویان آدام .

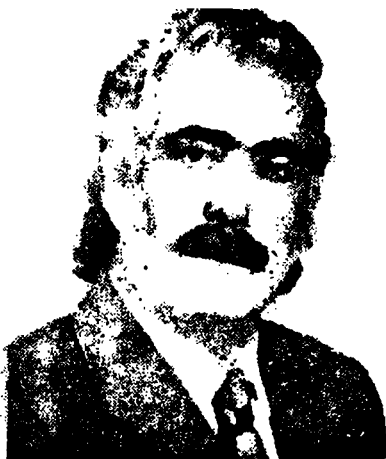
اویغور سۆزلویونده و اویغور کلاسیک ادبیاتیندان قیسا جا سۆزلوک (غلام غوپورو) اوز : یاخشی . نفس . جان ، روح و گئونول ، تیز ، ماهر) معناسینا گلیمیشدیر .

بوندان ۸۰۰ ایل اول یازیلان خمسه نظامی ده اوزان بو گونکو عاشیق (ساز چالان و اوخویان خلق شاعری) معناسیندا ایشلنمه پیش دیر (خنیاگر) :

نواخوان خنیاگران شگرف
به قانون اوزان بر آورده دف

(ج . هیئت)

سەندىن اونودولماز خاپىرە سىنە

بو ايل، فروردىن آينىن ۲۲ -
سىندە حسرت و نىسكىللىرىمىزىن
قدرتلى جارجىسى شاعر سەندىن
گۆزلەنيلمەز اۆلومونون اون يىددە -
يىنجى ايل دۇنومودور . . . اجلىن
آمانسىز قاسىرغاسى ، سەندى
واختسىز آنا وطندىن آيىرسا دا ،
اونون مىلى وارلىغىمىزىن كىشىگ -
يىندە اوچالان سسى ھلە دە آنا -
يوردون فزاسىندا يوكىلمەككە دېرە .

اوخودوم ، آلىشىدىم ، شىمشك تىك شاخدىم ،
كۆلك كىمى اسدىم طوفانا دۇندوم .
بولودتىك كىشەندىم ، سىل اولدوم ، آخدىم
كۆكسوداغ دالغالى عىمانا دۇندوم . . . .
آياغى قانداكىلى ، قوللارى باغلى ،
سىمى اوچالتىدىم ، آچدىم دىلىمى ،
گۆزلرى غبارلى ، اۆرەگى داغلى ،
دەدىم ھەر دىدىمى ، ھەر نىسكىلىمى . . . .

شاعرىن اونودولماز خاپىرەسىنى انماق اوچون اۆزومىدىن و
ايستكلىرىندىن شعرلر دىنلەمەك داھا اوغوركو اولاجاق . بونا
گۆرە دە آشاغىدا ايكى چاپ اولما مىش شعر : بىرى سەندىن ۱۳۵۶ - جى
ايلىن سونلارىندا تىبرىزىن ۲۹ بىھىم حرکاتى تاشىرىندە يازدىغى
شعرى و اونون آردىنجا دا مەدىنە گولگونون سەندە اتحاف
اشتىدىكى شعرى درج ائدىرىك :

ع . م . فرزانە

○ آخى دوستلار، من تېرىزدن گلەمىشم!

بىلمىرىم آغلايىم ، بىلمىرىم گۈلۈم ،
بىلمىرىم آچىلىب ، يا سۈلۈب گۈلۈم ،
دانىشماغا تۆتمۈر آغزىمدا دىلىم ،
آخى دوستلار ، من تېرىزدن گلەمىشم .

مىندن سۈرۈشمەيىن ، تويىدان ، بايرامدان ،
تغمەدن ، ماھنىدان ، بادەدن ، جامدان ،
اوغول - اوشا غىمدان ، بالا - بولامدان ،
آمان دوستلار ، من تېرىزدن گلەمىشم !

سۇرمايىن ، سۇرمايىن ياشىل داغلاردان ،
شاختا قارسىلايان بارلى باغلاردان ،
يارا باغرىمداكى چارپاز داغلاردان ،
آمان دوستلار، من تېرىزدن گلەمىشم !

عارفلر دردىمى آنلايار، قانار،

آليشانلار، آلۈولانار، اودلانار،

كىملىرسە سۆزۈمۈ افسانە سانار،

آمان دوستلار، من تېرىزدن گلەمىشم .

يارادان دىل وئىرىپ انسان دانىشا،

ال - قول وئىرىپ ، حىيات اوچون ووروشا ،

اورەك وئىرىپ سئوھ ، كۆسە ، بارىشا ،

آمان دوستلار، من تېرىزدن گلەمىشم!

گۆناھىم - وارلىغىم ، دۆشۈنچەم ، دىلىم ،

ال - قولۇم زنجىردە ، يۈرد دىلىم - دىلىم ،

اورەيىم شان - شاندىر ، باغلىدىر دىلىم ،

آمان دوستلار، من تېرىزدن گلەمىشم !

شاعرىن سلاھى كەلمە دىر ، سۆز دور ،

ياخان شاپاقدىر ، ياخىلان اۆزدور ،

گۆيەرن ياناقدىر ، قىزاران گۆز دور ،

آمان دوستلار، من تېرىزدن گلەمىشم !

قلم سۆنگۈ ايلە قارشى دورا . . . . .
كاغاز قالخان اۋلا، جان قۇرويا . . . . .
ناحاق قان قورويا، قورومايا . . . . .
آمان دوستلار، من تىرىزدن گلمىشم !

سۆز دوستلارينا من دايا نىميرام،
بوش بوغاز سۆزۈنە من اينانميرام،
جان قويما قلا سۆزۈ بىر سانانميرام
آخى دوستلار، من تىرىزدن گلمىشم ! . . . . .

ساوالان اۆرەكلى تىرىز آناسى،
اللىرى اۆستۈندە قالىپ بالاسى،
تويو چاليناركن، باشلانىپ ياسى،
آمان دوستلار، من تىرىزدن گلمىشم !

دىرناقلانىپ گلېنلرېن ياناغى،
گردكلر اولوبدور، قاسم اوتاغى،
قانا بوپانىيىدىر عىنالى داغى،
آمان دوستلار، من تىرىزدن گلمىشم !

دومان چولقاييىدىر، داغلارى، دۈزۈ،
شېرىمىن آغزىندا قالىيىدىر سۆزۈ،
آنحاق، سحر - آخشام قىزارىر گۈزۈ،
آمان دوستلار، من تىرىزدن گلمىشم !

دۇنوم - دۇنگەلدە قوردلار اولاشىر،
سومسوك - سومسوك گزىر، گاه قودوزلاشىر،
بعضا" دە دىشلىرى قانا بولاشىر،
آمان دوستلار، من تىرىزدن گلمىشم !

درين دنيز كىمى ساكتىدىر شېر،
سىسسىز بىرقالانىر قالين لىپەر،
بو سكوتدا نەلر گىزلەنىپ، نەلر . . . . .
آمان دوستلار، من تىرىزدن گلمىشم !

سهندین ایچینده کوپسونور وولقان،
 باشیندا گاه دومان، گاهدان دا بۆران،
 بویلانیر شهره باخیر نگران،
 آمان دوستلار، من تبریزدن گلیمیشم!
 وطن قفسده دیر، وطن داردادیر،
 گۆزلی بول چکیر، انتظاردا دیر،
 "شهریار" قارداشیم گۆرهن هاردادیر،
 آمان دوستلار، من تبریزدن گلیمیشم!

" تهران - اسفند ۱۳۵۶ "

مدینه گلگون

○ یوخوما گلیمیشدین
 (سهندی دوغوردان یوخودا گۆردوم)

بۇ آخسام یوخوما گلیمیشدین قوناق،
 دالغین باخیشلارین سۆزلو ایدی منه،
 سن بیر طالعه باخ، سن بیر ایشه باخ،
 یوخودا دا هورکک باخیردین منه.
 اکنینده یاخاسی خز پالتو واردی،
 منیمسه باشیندا ساچاقلی اؤرپک،
 منی یوخودا دا خیال آپاردی،
 دئدیم " اؤرپک یۆلدور " گۆروشک گرهک!
 بیلیمیرم، تزه جه آی می دوغوردو،
 یوخسا افقلرده سۆکولوردو دان،
 باشیما گۆیلردن اۆلدوز یاغیردی،
 یا آلوو یاغیردی باخیشلاریندان؟!

يوخوما گل‌ميشدين ، يوخوما آنچاق ،
 ساچيندا زامانين آغ جيغيرلازي .
 سن بير طالعه باخ ، سن بير ايشه باخ ،
 ساچيني اوخشايا بيلمهديم باري .
 بير كلمه كسمهدين ، بو نه گوروشدو ؟
 دولموش گوزلرими سيله بيلمهدين .
 يارالي قلبيمه تزه خال دوشدو ،
 بير آدديم ياخيئا گله بيلمهدين .
 من بوينو بو كولو شاعر بير آنا ،
 سن دردی داغلاردان آغير سهنديم .
 ياديمدا دگيلدير ، ايشه باخسانا ،
 سنه دردلرими دئديم ، دئمه ديم ؟
 يوخوما گل‌ميشدين ، بير ساحل كيمي ،
 كاش يوخوم ساحلسيز اولايدي قارداش .
 گيزلين نيسگيليمي ، گيزلين درديمي ،
 سنه اوخويايديم ، من ، ياواش - ياواش . . .
 كاش يوخوم نه سرحد ، نه سد بيلئيدي ،
 بير قولاق آستيديم نغمه لرينه ،
 بو گوروش آيريليق دگيل بس نه دي ؟
 زامان نه كج باخدي سنينله ، منه ؟
 منه نه تبريزدن ، نه اردبيلدن ،
 نه ده ماراغادان دانيشا بيلدين .
 جاواب وئر ، جاواب وئر ، نه اوچون ، نه دن ،
 منيم بو ناراحات يوخوما گلدين ؟
 يوخومدا ، يوخومدا اولدو تار - مار ،
 مني قينا ماسين درد بيلنلریم .
 سانكي يوخوما دا اسدي روزگار ،
 اود توتدو ، آليشدي يا تاغيم ، يئرريم

یوخوما گل‌میشدین ، من دردلی آنا ،
سنین قدمیندن اوییه بیلیمه‌دیم .
او وطن تورپاقلی آیاقلارینا ،
باری شعریمی ده سپه بیلیمه‌دیم . . .

گلدین خیال کیچی ، گشتدین خیال تک ،
فیکریم ده آرخانجا یول آلدی ، گشتدی .
سکوتون اوزوده هارای چکه‌رک ،
ائله بیل یوللارا سن سالدی ، گشتدی . .

سن گلن یوللاری ، دومان گورمه‌سین ، سهند ، آی سهند .
یوللارین اوزو ده هجران گورمه‌سین ، سهند ، آی سهند
یوخوما گل‌میشدین ، گتدیرسن ایندی ، سهند ، آی سهند .
بیلیرسن آیزیلیق نئجه چتیندی ، سهند ، آی سهند .
نییه دانیشمادین ، نییه سؤیله بیر ، سهند ، آی سهند ،
بو کی بیر یوخودور ، گزروش دگیلدير ، سهند ، آی سهند .
مگر یوخودا دا آسیب کسن وار سهند ، آی سهند ،
کاش گشرچک اولایدی ، یاخشی یوخولار ، سهند ، آی سهند . .

گتدیرسن ، گشت قارداش اوغورلار سنه ،

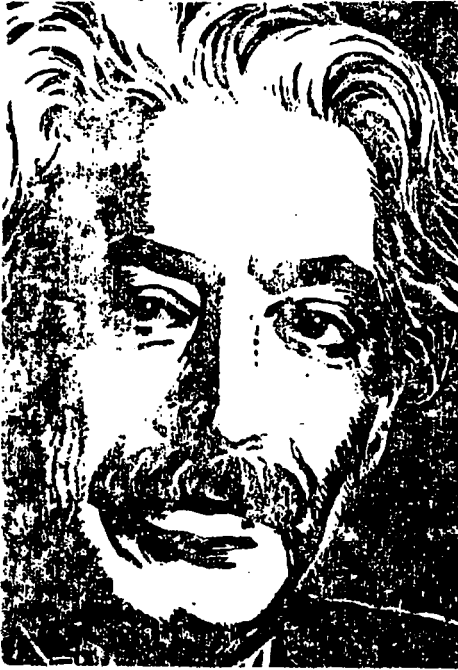
" یولچو یولدا گرهک " دشمیش آتالار .

سنی آند وئریرم ، آنا وطنه ،

بیل کی ، گزوز یولدا قالان باجین وار . . .

سنتیا بر - ۱۹۷۰ = ۱۳۵۵

صمد وورغون - ۹۰

آذربایجانین بؤیوک شاعری و
متفکری صمد وورغون آذربایجان
بیدیعی مدنیت تاریخینده اؤز
دولغون یا رادیجی لیغی ایله
تاریخی بیر خدمت گؤسترمیش
دیره، اونون اثرلری فورما و
مضمونجا سنجیلیر و دوغما
شعریمیزین گؤزه ل و کامل
اؤرنکلری ساییلیر. شاعرین
کلاسیک اولدوبیله

یارا تدیغی شعرلر بؤ گونده اؤز طراواتینی ایتیرمه میشدیره، بو ایل
صمد وورغونون آنادان اولماسینین ۹۰ ایلیگی قید اولونوره، بو
مناسبتله شاعرین وطنی آذربایجان جمهوریسینده بؤیوک حاضیرلیق
ایشلری آپاریلیر.

صمد وورغون (صمدیوسف اوغلو وکیلوف) م. ۱۹۰۶ - جی ایل مارت آیینین
۲۱ - ده (نوروزون ایلک گونو) آذربایجانین قازاخ ناحیه سینین
قیرائی سالاحلی کندینده آنادان اولموشدور، او ایلک دفعه اولراق
آذربایجان جمهوریسینین خلق شاعری آدینا لایق گؤرولموش، آذربایجان
یجان علملر آکادمیاسینین آکادیمیکی اولموشدور. م. ۱۹۴۸ - ۱۹۴۱ - جی
ایلرده آذربایجان یازیچیلار بیرلیگینین صدری م. ۱۹۵۶ - ۱۹۵۴ - جی
ایلرده آذربایجان علملر آکادمیاسینین پرزیدنت معاونی اولموش -
دوره

یارادیجیلیغینا م. ۱۹۲۵ - جی ایللرین اوللرینده باشلامیشدیر.
۱۹۳۷ - جی ایله اؤزونون "واقف"، ۱۹۳۹ - جو ایله "خانلار"، ۱۹۴۱ - جی
ایله "فرهادوشیرین"، ۱۹۴۵ - جی ایله "انسان" منظوم دراملارینی
یازمیشدیر.

"باکینین داستانی" (۱۹۴۴)، "موغان" (۱۹۴۹)، "آیگون" (۱۹۵۱)، "زنگی نین آرزولاری" (۱۹۴۸) شاعرین ان گؤزه ل منظومه لریندن دیر. شعرلرینده "آذربایجان (۱۹۳۵)، "شاعر نه تئز قوجالدین سن!" (۱۹۵۳)، " ——— تله سمیرم" (۱۹۵۴).

صمد وورغون یارادیجیلیغینا خاص حیات و صنعت عشقینین فلسفی — شاعرانه ایفاده سی دیر. ص. وورغونون یارادیجیلیغی معاصر آذربایجان شعرینین انکشافیندا مهم رول اوینا میشدیر. او، نظامی گنجوی نین — "لیلی و مجنون"، آ. س. پوشکین ین، یئوگئنی اونگین، ش، روستا وئلی — نین "پلنگ دریمی گئیمیش پهلوان" منظومه لرینی آذربایجان تۆرکجه سینه شعر دیلینده ترجمه ائتمیشدیر.

"گنجرپوئماسی" و "آیگون" اثرلری اساسیندا فیلملر چکیلیمیش، شعرلرینه موسیقیلر بسته لنمیشدیر. ص. وورغون بین الخلق طح مجلس — لرینده فعال اشتراک ائتمیشدیر. دؤنیا شاعر و یازچیلاری ل. آراقون کونستانتین سیمانوف، ناظم حکمت، غفور غلام، کارلو لئونتی — دزی و لوقووسکوی صمد وورغون یارادیجیلیغینی یۆکسک قیمتلندیرمیش، حقیقده شعر، مقاله و خاطره لر یازمیشلار. یوری بوکوفون "صمد" حسین عارفین "یولدا" منظومه لری بؤیوک شاعره حصر اولونموشدور. باکیدا ائو موزه سی، یوخاری سالاحلی کندینده شعر ائوی یارادیلمیشدیر. — آذربایجان جمهوریسینده هر ایل صمد وورغونون شعر گونلری کئچیر — یلیر. باکیدا و قازاخ دا هیکلی قویولموشدور.

ص. وورغون ۱۹۵۶ — جی ایله ده ۵۰ یاشیندا ایکن باکیدا گؤزلرینی ابدی یوموشدور. ص. وورغون مرکب و اؤزون بیر یارادیجیلیق یولو کئچیرمیشدیر. اللی ایلیک عؤمرونون اؤتوز ایلدن چوخونو شعره، صنعت حصر ائتمیشدیر. او، وطنداشلیق حیاتی ایله دولو لیری — ک (غناپی)، حماسی و طنزلی شعرلر یازمیش، خلق قهرمانلیغی روحوندا دراملار یاراتمیشدیر. او، صنعت، ادبیات و مدنیتین مختلف ساحه لرینه عاید کیفیتلی، تنقیدی — غزئته چیلیک مقاله لرین مؤلفی دیر. مختلف خلقلرین کلاسیک و معاصر ادبیاتیندان اونون جوخلو ترجمه لری وار دیر. دقته لایق جهت او دور کی، ایستر یارادیجیلیغینین، ایستر سه ده اجتماعی فعالیتینین بوتون ساحه لرینده صمد وورغونون استعدادی همیشه پارلاق شکیلده اؤزونو گؤستریمیشدیر.

اٹلہ صنعتکارلار اولور کی،بیر زامان بوللور آینا کیمی پارلامیش
اشرلری زامان کئچدیجه اولکی پارلاقلیغینی ایتیریر،زامان اونلارین
اوستونو بیر نوع توزلا،پاسلا، اؤرتور،بو ایل آنادان اولماسینی
دوخسان ایلی تامام اولان صد وورغون تامام باشقا روحدا اشرلر
قویوب گئتمیشدیر،ایلر کئچدیجه بو اشرلرین تاثیر،بدیعی قیمتی
و قدرتی آرتیر.

ص. وورغون ادبیاتدا چوخ سرعتله بوی آتدی،شاعرلیغینی ایلک قلم
تجربہسی دؤرو چوخ تئز قورتاردی،بیرینجی شعرینی چاپ ائتدیردیکدن
دؤرد - بش ایل سونرا آرتیق او،بشتگین بیر صنعتکار کیمی چیخیش
اٹمگه،شعرین یوکسک طلبرینه جاواب وڈرهن اشرلر یازماغا باشلادی.
۱۹۳۰-۱۹۲۰- جو ایللرده ص. وورغونون سسی جدی صورتده ادبی محیطین
و گشنیش اوخوجو کوتله لرینین نظرینی طب ائتدی،مثبت انسان
صورتلری و ایدئال لارینین صد وورغون شعرینده پارلاق و تاثیرلی
چیخماسینا سبب اولدور کی،بو شعرلرده حیات مرکبلیگی ایله،انسانی
دویغو و چیرپینتیلار گؤزل،اورهک آجان بیر طرزده اؤز بدیعی
ایفاده سینی تاپمیشدیر،بو کیفیت ص. وورغون یارا دیجیلیغینا کنار
دان گلمه میشدیر،ادبی تاثیرلر و یا صنعی ایستکلر نتیجهسی دگیلدی
بیر صنعتکار اولاراق اونون طبیعتیندن دوغور، حیاتی ادراکینین
نتیجهسی ایدی.

ص. وورغون آذربایجان شعرینده منظومه نوعونون بؤیوک یارادیجی-
سی دیر،آذربایجان ادبیاتی تاریخینده شعرله خلق قهرمانلیق
دراملارینین یارادیجیسی دا صد وورغون دور.

صد وورغونون یارادیجیلیغی یالنیز اؤز خلقی اوچون دگیل،بوتون
صنعت و حقیقت عاشیق لری اوچون قیمتلی و عزیز اولموشدور.

صد وورغون ایران شعری و ادبیاتینا دا بؤیوک رغبت بسله میشدی،
فردوسی،حافظ و سعدی نین اشرلرینی سئوه- سئوه اوخویوب،یوکسک شعر
زیروه سینہ یوکسک میشدیر. شاعرین ایران ادبیاتی و اونون بؤیوک
شخصیت لری حقیقته ده برلی دوشونجه وفیکر لری معاصر دؤرده اؤز دگر-
ینی ساخلاما قدادیر.

بو یاخینلاردا شاعرین بؤیوک و یگانه قارداشی آتام،تاریخ
علم لری دوقتورو یروفسور مهدیخان وکیلوفون آرشیوینی آراشدیرارکن

اورادا ایگیرمینجی ایللرده یازیلدیمیش و ایندییه قدر چاپ اولونما-
میش بعضی یازی و شعرلره راست گلدیم، آشاغیدا همین یازی و شعرلری
اوخوجولارین دقتینه تقدیم ائدیرم:

اوغلام! انسانی تانیماق اولماز، ساده قلب آداملار تئز آلدانیر-
لار، اودورکی، یوز اؤلج بیر بیج دشمنلر، هر کسه سر و شرمه، اؤزون-
لایق گؤرمه دیگین شئی، باشقالارینا دا لایق گؤرمه، قورخاق اولما!
قورخان گؤزه چؤپ دوشر، قیریلساندا اگیلمه، هانسی چتین لیکه دؤشن
اؤزونو ضعیف حس ائلمه، گؤتوردویون مقصدلر بؤیوک اولسون، هامییا
غالب چیخماق اوچون، هامی ایله حسابلاش، هامینی سای اوغلام! ی
یالنیز الدن سس چیخماز، بیر گول ایله باهار اولماز، اؤزونه قووه
توپلا، ان کسگین قووه جمعیت آراسیندا حؤرمت قازانماقدیر، ۱۹۲۸م.
بو پارچا ایله علاقه دار پروفسور مهدیخان وکیلوفون بئله بی-
قیدی واردیر:

بیر قوجانین دیلی ایله سؤیله نن عاقلانه مطحت دیر، نثرله یازی -
لیب، یادیمدادیر بیر حکایه یازماغا باشلامیشدی، اوندان بیر پارچا
دیر:

اویان

اویان، آرتیق اویان ای شیر ژیان!
سنی تبریک ائده جک جومله جهان
چونکی قلبین، املین هپسی گؤزه ل
باخ نه سؤیلر هله کابوس ازل،
هایدی دونیالاری سنیر ائتمگه چیخ!
گؤردویون سیرلری آج، سؤیله آجیق
دئی کی، اولادی بشر بیر- بیرینین
نه ایچین قانلی دیر؟ هر دیرینین
ایندی یوخدور اولودن فرقی آوه ت!
بو دگیلدیر یئنی ای واه! البت!
بشرین قلبینی قان گولدور یور،
نه زاماندا ن بری اوخ... اولدور یور
کندی (اؤز) همحنسینی محو اول دئیهرک،
اوجالیر هیکی ات- قان یئیهرک

هايدى ازغىنلارا گۆستر يۇلۇنو ،
اسكى معبدلره آندير قولۇنو . . . . .
سېنە آلقىش سېنە قووت . . . سېنە جان . . . . .
سېنە سۆنمز ، ابدى بېر هيجان ،

۱۹۲۷/۹/۱۸ ميلادى

بو شعرين آلتيندا ايسه بئله بېر قيد وارد بېر:

x بو پارچانين اليازماسى باشلىق سيز دير. لاکين منيم يادىما
گلبير آدى گرەككى، "اويان" ايدى، اونا گۆره باشلىغى مــــن
قويدوم . مھديخان .

سحرچاغى

گۆنش قيسقاناراق اۆركدۆ گئچەدن
بوغدو قارانلىغى جان آدى يئنه ،
شاعر ان عنادكار بېر جوجۇق كيمي،
اشندى خيالىنين درينلىگينه . . . . .
قايىقلار ساحلده سى سيز - سميرسيز ،
اۇزاق يوللار گئدن يولچولار كيمي،
ساكت بېر يۇخويا گئتميشدى دنيز ،
درين بېر مقصدى، فيكرى وار كيمي
بنزەردى ان بۇيوك ، ان خوش امله ،
گونون اوفقلرده آليشان رنگى
سۇيلهدى كئجميشدن اش وار هله
آرا بېر جالينان كليسا زنگى

۱۹۲۸ - ۱۹۲۷ ميلادى

آراشدیران و یازان : دو قتور یوسف گدیگلی
القبا میزا کوچوره ن : محمد رضا هیئت

چچن لر و چچن مستقللیک مجادله سی

چچن لر ۱۱ دسامبر ۱۹۹۴ م. تاریخیندن بری قهرمانجا سا واشیر، اؤز-
لریندن چوخ اوستون دوشمن قووه لرینه قارشی اینانیلماز بیر مجادله
آپاریرلار. بۆتون دۇنیا بۇ مقدس مستقللیک سا واشینا حیرتلیق
ایچینده و حیرانلیقلا باخیرلار. لاکین یالنیز باخیرلار. بیز ایسه حقلر-
ینده هئج بیر شئی بیلمه دیگیمیز و ائده بیلمه دیگیمیز بو قهرمانلار
اوچون دوعا ائده بیلهریک .

عمومی بیلگیلر:

چچنستان دۇغودا (شرقده) و گونئی دۇغودا (جنوب شرق) داغستان
جمهوریتی، گونئی باتی دا (جنوب غربده) گورجستان، باتی دا (غرب
ده) قوزئی اوستتیا مختار جمهوریتی، قوزئی ده روسیه نین استاورو -
پول اراضیسی ایله احاطه اولونموش، مختار، بۇ گۆن مستقل بیر
جمهوریتدیر. چچن - اینقوش (بو گون اینقوش بؤلگه سی آیری بیر
جمهوریتدیر) مختار جمهوریتی نین توپلام اوز اؤلچومو (مساحتی) ۱۹۳۰۰
کیلومتر مربع دیر. (۴ مارس ۱۹۹۴ م. ده اؤلکه تورپاقلاری نین تخمیناً
۳۰% - اینقوشلارا بوراخیلیمیشدیر). ۱۵ ژانویه ۱۹۳۴ - ده مختار
ولایت اولاراق تشکیل اولونان جمهوریت، ۵ دسامبر ۱۹۳۶ م. دن اعتباراً
مختار جمهوریت اولموشدور. مستقللیگینی اعلان ائتدیگی تاریخ، ۶
سپتامبر ۱۹۹۱ دیر.

چچنلر قوزئی قافقاز خلقلری نین ان قالابالیق (جمعیتلی) اولانسی
دیر. سووئتلر بیرلیگی نین ان سون ساییمیندا (۱۹۸۹ م. ده) بۆتون
سووئتلرده کی چچن نفوسونون ۹۵۸۳۰۹ نفر اولدوغو نشبیت ائدیلمیش

دېرە (۱۹۷۹-۷۵۵۷۸۲۱۵) ، اينقوشلار يېنى نىفوسى ۲۳۷۵۷۷۷ دېرە ۳% نىفوس ارتىمى ايله بو گونكى چچن نىفوسونون ۱،۲۰۰،۰۰۰ نفر اولدوغو سؤيله نه بىلىر. چچن جىمهورىيتىندە بو نىفوسون آنجا ق بىر مىليونو ياشا ما قدا . دېرە دىگرلىرى اسكى سووتت امپراتورلۇغونون چىشىدلى بۇلگەلرىنە دا غىلمىشلار. باشكىندى (پايتخت) قروزنى (سونچكاله) شىرى دېرە شىرە قروزنى آدى ۱۸۶۸ - دە وئرىلمىشىدېرە بو گونكى نىفوسو يارىم مىليون دان ارتىق دېرە چچنلر اولكە نىفوسونون تقربىبا" اوچدە ايكىسىنىى تشكىل ائدىرلر .

چچنستانىن گونئىسى اولدوقجا داغلىق دېرە (بىوك قافقازدا غلارى) چچن تورپاقلارىندا كى ان يوكسك زىروه " تىبولوسومتا " زىروهسى دېرە . يوكسكلىكى ۴۴۹۳ متر دېرە اولكەنىن قوزنى طرفلىرى يوكسك اووالىقلار دېرە (ترەك قوما اوواسى) . ان ائىملى آخار سوپو ترەك چاىى دېرە . اقتصادى اساس اعتباريله نفت و طبعى گازا داىانيرە اووالىق بۇلگەلردە اكىنچىلىك ائدىلىر. چچن يوردوندا قارا بولاق ، سارى سز ، آرقون ، ترەك حاجى يورد ، بابا يورد ، قىزلار ، هاسا و يورد كىمى توركجه يئر آدلارىنا راسلاشماق مومكوندورە . (چچنلرىن بىر قىسمى داغستان مختار جىمهورىيتىنىن غربىندە ياشا بىر) . اعزەللىكلە توركجه يىورد كىلمەسى مركب يئر آدلارىندا چوخ ايشلەنن بىر كىلمە دېرە .

چچنلرىن اسكى الفبالارى عرب الفباسى ايدى . فقط روسلار طرفىندىن سووتلر بىرلىگىندەكى ، بوتون مسلمان جمعىتلىرى كىمى ۱۹۲۷م دن اعتبا - را" لاتىن ، الفباسىنا ، ۱۹۳۸- دن اعتبارا" كىرىل الفباسىنا كئچىر - يلەمىشىدېرە .

تارىخ:

چچنلر اولكەنىن يىرلى خلقى اولوب چوخ اسكى چاغلاردا ن بىرى بو گونكى يوردلارىندا ياشا ما قدادىرلار . اور چاغىن باشلارىندا چچن اولكەسى آلانلارىن حاكىمىتى آلتىنا گىرەمىشىدۇ . چچنستان ۱۳- جى عىردە موغوللارىن ، ۱۴- جو عىرىن سونلارىندا تىمورون استىلاسىنا معروف قالەمىشىدېرە . ۱۶- جى يوز ايللىگىن سونلارىدا ن اعتبارا" مسلمانلىق سرعتلە يايىلمىشىدېرە . ۱۹- جو يوز ايللىگىن يارىسىندا اسلام دىنى ارتىق قىطعى حاكىمىتىنى دە ائتمىشىدۇ .

۱۸- جی یۆز ایللیگین باشلاریندان اعتبارا "ناھجو قبیلهسی چچن ،
 ۱۹- جو یوز ایللیگین ایکینجی یاریسیندان اعتبارا" کالاقای قبیله-
 سی آنقوشو و یا اینقوش اولاراق آدلاندیریلماغا باشلامیشدیر. (ناھجو
 و کالاقای چچن و اینقوشلارین اؤزلرینه وئردیکلری آد دیر. کومووک
 تورکلری ایسه چچنلره میچگیش آدینی وئریلر). اصلینده کؤک
 اعتباریله هر ایکی قروپدا عینی کؤکدن گلکده و آرالاریندا جوخ
 بیر فرق اولماقادیر. فقط روسلارین امپریالیست سیاستی اونلاری
 بؤلگمی گره کدیریر.

چچنلرین روس حاکمیتینه سوخولماسی اؤزون و یوروجو ساواشلاردان
 سونرا الده ائدیله بیلیمیشدیر. روس تاجا زو ۱۸- جی عصرین باشلاریندا
 دگیل دلی پطرله باشلامیشدیر. روس تاجا زلری ۱۷۳۲م- ایلیندن
 اعتبارا" گئندیکجه شدتلمیش دیر. ۱۷۸۵- ده اوشورما آدلی فرماند-
 هین باشچیلیغیندا آپاریلان مجادله ، عثمانلی دولتی طرفیندن
 دستکلمیشدیر. روسلار اؤنجه اینقوش بؤلگه سینی اله کئچیرمیش (۱۸۱۰-
 م) ، قوزئی قافقازا باشا کدیرمک اوچون ۱۸۱۲م- ده بؤیوک بییر
 تاجا زو باشلامیشدیر. فقط نقشبندی طریقتینین داغستان قولو اولان
 مریدی ایگین شیخی داغستانلی قاضی محمد ، اؤزونو مسلمانلارین امامی
 اولاراق اعلان ائدیپ بوتون مسلمانلاری روس کافرلرینه قارشى جهادا
 دعوت ائتمیشدیر. (۱۸۳۰- م) بئله جه روس کافرلرینه قارشى اؤزون
 ایلر سؤره جک اولان شانلی بییر دیره نیش (مقاومت) باشلامیشدیر.

جهاد امام همزه (۱۸۳۴- ۱۸۳۲م) و قافقاز قارتالی امام شیخ شامل
 طرفیندنده سوردورولموشدور. روسلار مارشال باریا تینسکینین باشچی-
 لیغیندا ۳۶۰ مین نفری عسگریله بییرلیکده اؤچ بؤیوک اوردویلا
 شیخ شامل اؤزه رینه یوروموش و نهایت قافقاز قارتالینی اسییر
 ائتمیشلر. روسلار هر زامان هر یئرده یئریتدیکلری اؤنلو (مشهور)
 " دووشانا قاج ، تازییا توت " تاکتیکینی بورادا دا باشاریلا
 یئرینه یئتیرمیشلر. آوار قهرمانی حاجی مرادا چنگل آتیپ اؤنلو
 زامان - زامان شیخ شاملین علییه نده ایشلتمیشلر. لاکین دیره نیش
 شیخ شاملین ۱۸۵۹- دا اسیر دوشمه سیله ده بیتمه میشدیر. چچنلر روسلا
 را قارشى بو تاریخدن سونرا دا بییر جوخ عصیانلار قالدیرمیشلار.

چچنلر شیخ شاملدن سونرا دوخسان اوچ حربینده (۱۸۷۷- ۱۸۷۶عشما-
 نلی روس ساواشی) سیمسیرلی علی بیگین باشچیلیغیندا عصیان

اقتصادی کیمی، بیرینجی و ایکینجی دؤنیا ساواشلاریندا دا قیام ائتمیشلر.

نتیجه اولاراق بۇ حرکاتلار روسلارا چوخ باها باشا گلدی. روسلار، ۲۵ ایلدن آرتیق سۆرهن جهاد نتیجه سینده یۆز مینلرجه عسکری ایتیردیکدن و بؤیوک مصرفلری ائتدیکدن سونرا چینستانی و قونشو بؤلگه لری اؤز مستملکه سینه چئویره بیلیمیشدیر. (۱۸۶۰). قافقاز قوملارینین چوخو کیمی چینلرده ۱۸۶۰ ایلدرینده کوتله حالیندا عثمانلی دولتی اراضی سینه کؤچموشدولر.

چینلر، اینقوشلارلا برابر ۱۷ نوامبر، ۱۹۲۰- ده قورولان داغلیلار مختار جمهوریتینه داخل ائدیلیمیشدی. ۱۹۲۲ نوامبر آییندا چینستان داغلیلار مختار جمهوریتیندن چیخاریلدی و روسیه فدراسیونونون مختار ولایتی حالینا گتیریلدی. داغلیلار مختار جمهوریتینین ۱۹۳۴ ایلینده لغویندن سونرا آیریجا بیر اینقوش ولایتی تشکیل ائدیلدی. ۱۹۳۵ ایلینده ۱۹۳۴- ده چین و اینقوش مختار ولایتلری بیرلشدیریلدی و ۵ دسامبر ۱۹۳۶- دان اعتباراً چین - اینقوش مختار سووئت سوسیالیست جمهوریت - یتدی تشکیل اولوندو. آلمانلارلا ایش بیرلیگی آپارمالاری سببیله ۲۳ فئورال ۱۹۴۴- ده قازاغیستانا سورولن چینلر، ۱۹۵۷- ده تکرار تورپاقلارینا دؤندولر و چین اینقوش جمهوریتی بئنی دن یارادیلدی. چینلر ۳۱ مارت ۱۹۹۲- ده روسیه فدراسیونو آنلاشما سینی (مقاله) امضالامایان ایکی جمهوریتدن بیر، آنلاشمانی امضالامایان دیگر جمهوریت تاتارستان دیر. باشقیردستان اؤنجه امضالامایا جاغینسی آچیقلاما سینا رغماً، سونرادان فیکریندن واز کئچمه لی اولموشدور. ۶ سپتامبر ۱۹۹۱- ده اعلان ائدیلن مستقللیکدن سونرا ۲۷ اوکتبر ۱۹۹۱- ده کئچیریلن ایک جمهور باشچیلیغی سئجیلرینی ۹۲% سله (رأی) جوهر دودایف قازانمیشدیر.

مجادله نی مثبت یؤنده تاثیرلندیرن عنصرلر:

۱- مسلمانلیق : ان سون و ان مکمل دین اولان مسلمانلیق چینلرین باشاریلی اولمالاریندا اهمیتلی بیر فاکتوردور. چونکی مسلمانلیق مستقللیگه چوخ اؤنم وئریر و کافرلرین اداره سی آلتیندا یاشاماغی حرام بیلیر. بیر مسلمانین دونیانین ان رحمسیز و سادیست (باشقا- لارینا ظولم ائتمکدن ذوق آلان) کافرلریندن بیرسی نین امری آلتیندا

ياشاماسى اولومدن داها پيس بير دورومدور، مسلمان صرف مسلمان اولدوغو اوچون كافر دن اوستوندور و اونون حاكيميتى آلتيندا ياشاماسى سون درجه گوناھ دير، چونكى بير مسلمان اعلاى كلمه اللهى اوجالتماق اوچون اطرافينا نظام و ثرمك مجبوريتينده دير، ذاتا" بئله دوروملاردا اسلاميتين ان اولملى عنصرلرندن بيرى اولان جهاد فرض اولور و بو اوغوردا اولنلر شهيد اولوب ان يوكسك مرتبه يه چاتيرلاره .

يوز ايللردن برى سوره ن امپرياليمت و آتئست (آلاه سيز) روس يايلماسيني افغانستاندا دا يانديران افغان مجاهدلرينده مسلمانلىق نه قدير اولملى بير سلاح ايديسه، چچن، داعواسيندا دا عيني دوروم ياشاماقدادير، يئنه بو گونكى چچن مجادله سينه باخديغيميزدا چچن خلقى و چچن باشچيليفيندا اسلاميت عنصرنون ايره لى درجه ده اولملى اولدوغونو گوروروك، چچن خلقى نين باشچيسى نين آرخاسينجا بو درجه ده اطاعته گئتمه سى نين اساس سببى ده، يئنه اسلاميت دير و اوجا آلاھين يارديمى ايله ده باشا رىلى اولاجا قدير.

۲- ديرھ نيش (مقاومت) عنعنه سى:

۱۵۰ ميليونلوق روسيا امپراتورلوغوندا اولدورلرندن داها چوخ نفوسو اولان بير چوخ قوملار واركن يالئيز بير ميليونلوق بير نفوسا صاحب اولان چچنلرين مستقلليك ساواشينا گيريشمه لرى نين باشليجا سببلرلرندن بيرى، چچنلرين ۱۷۳۲- دن برى، آشاغي-يوخارى ۲۵۰ ايلليك بير ديرھ نيش عنعنه سينه صاحب اولمالارى دير، بيلينديكى كيمي بو ديرھ نيشلرين ان مهمو اما ملار (باشدا شيخ شامل اولماقلا) ديرھ نيشى اولوب ۳۰ ايل سورموشدور، شيخ شامل - بين چچن اولماسينا رغما، " عسكرلرى نين چوخو چچن ابدى و اونا گوره ده روسلارلا ساواشدا اجداد- يندان شهيد اولمايان هئچ بير چچن عايله سى بوخدور.

۳- جوغرافيا (داغلىق اولما):

چچنلرين امكانسىزى گئئركچك لشديرمه لرينده اولدورلرينه يارديمچسى اولان عنصرلردن بيرى ده ياشا ديقلارى جوغرافيا دير، هر كسين معلومو

دور کی، سویوق بیر اقلیم و چتین بیر جوغرافیا خلقلرین روح حا -
 لطرى اۆزه رینده قالیجی تاثیرلر بوراخیر، چنلرین یاشادیغی بؤلگه
 سویوق و داغلیق بیر یثردیر. سویوق انسانلاری دایما حاضر اول (خبر
 دار، آماده باش) وضعیتینده ساغلا دیغی کیمی، داغلار دا ساکنلرینی
 باشی دیک، اگیلمز و سرت ائدر، بورادا بوگونکی آلمانلارین آتالاری
 اولان ساواشچیلیقلاری و وحشی لیکلرله شهرلرین و اندالارین قوزشی
 آفریقایا کشدیکدن سونرا ایستی اقلیم دولاییسی ایله اسکی ساواش -
 چیلیقلارینی ایتیردیکلرینی خاطیرلتماق گره کیر. (بو گون وحشی،
 خرابکار آنلامیندا ایشله نن و اندالیست سؤزجوو بورادان گلیر).

طبیعتین ان محتشم اثرلریندن بیرى اولان داغلار بیر مملکتین
 طبیعی قالالاریدیر. او اۆزدن داغلیق اولکهلری فتح ائتمک بوتون
 اوردولار و فاتحلر اوچون هر زامان چتین، باهالی و چوخ زامان
 کشیجی (موقتى) اولموشدور. ان سون اولاراق افغانستان مسلمانلارین
 طبیعتلرینه مسلمانلیقا برابر عکس ائتمیش اولان داغ خاصیتی ایله
 اوروپالی کافر بیر گوجو یئنمه لرینی (مغلوب ائتمک) اؤرنک وئره
 بیلهریک، یئر اؤزونون ان یۆکسک داغلاریندان اولان و مثلره قاف
 داغی اولاراق کشچن قافقازلارین ساکنلری اولان داغلیلارین تاریخ
 بویونجا حر و مستقل و سربست یاشامالارینین سببلریندن بییری ده
 بودور.

عینی شکیلده ساواشچی مجارلار و نفوسلاری چوخ اولان لهستانلیلار
 مملکتلری داغلیق اولمادیغی، عکسینه دوز اولدوغو اوچون تاریخ
 بویونجا چوخ زامان یابانجی استیلاچیلارین آیاقلاری آلتیندا
 ازیمیشلر.

۴- جسارت و قهرمانلیق :

ساواش و یا باریشدا آپاریلان هر هانسی بیر ایشده روحی وضعیتین
 نه درجده اهمیتلی اولدوغونو سؤیله مگه لزوم بئله بوخدور، دشمنک
 اولار کی توپلومون (جمعیت) و یا انسانین اساسی سلاحی روح یۆکسک -
 لیکی، جسارت، گووه ن (اعتماد) و تمکینلی لیک کیمی روحی خطت لیر
 دیر.

چېن مجادلەسىنە باخدىغىمىزدا، چېن خلقىنىن جىسارت و قەرمانلىغى -
 نىن ان يۆكسك سويىدە، اولدوغونو گۇروروك، بو، اغۇزەللىكلە اونو -
 جىسور، قەرمان، قىرالى و گووونلى باشچىسىنىن اطرافىندا بىرلىشد -
 بىر مىشدىر.

ھـ ظۆلمە اوغرامىشلىق (مظلوم اولما):

اطلىندە بو عنصر و روحى دوروم ايچىندە مطالعە اشتمك دە مومكون
 دور، چېنلرىن ايكى يۆزاللى ايلدن بىرى سۆرەن روس اشغالىنا قارشى
 آپاردىقلارى بۆتون مجادلەردە ظۆلمە اوغرامالارى، اونلاردا روسلار
 قارشى اونونە كىچىلمز بىر كىن ميدانا كىتىرمىشدىر، خصوصاً "۲۳فئو -
 رال ۱۹۴۴ ايلىندە سوچسوز (گوناهسىز) بىئره مىنلرچە ايلدن بىرى
 اوتوردوقلارى وطنلرىندىن آپىرلىب قازاغىستان تورپاقلارىنا سورولمە
 لى و بو تارىخىن روس اوردو گۇننە تصادف اشتىدىرىلمەسى، قىساحاسى
 سىز غەپن آغلايىب سىزلايىب ماتم توتاركن او بىرى طرفىن كىر -
 سىزنى كىرگۈنۈنۈ، كىرچكە ايسە چېن سورگۈنۈنۈ سىز -
 نىم سىزنىڭ ايچىندە روسلار قارشى اونونە كىچىلمز سىنرسىز
 سىزنىڭ بىر مجادلە و انتقام جىسى نازاتىش، سوبوق سىز كۈچ
 تىنلەن بىر مىشدىر.

اھى سىزنىڭ روسلارنىڭ سىزنىڭ معنۈى گوچو صفرىن بىلە آلتىندا
 دەپ، چېنلىكى روس كىچى جىنستاندا تامامىلە افغانستان اولدوغو -
 كىن سىزنىڭ وچون اهلدىد سورغۇسونى آسانلىقلا جاواب وئىرە بىلمىر، بو
 سىزنىڭ روسلارنىڭ جىن سىزنىڭ قارشىسىندا داتا" مغلوب دورومدا
 دىر.

غە رەبىر غاكتورو:

بىز بارىدا سىزنىڭ بىر تون عنصرلر چېن مجادلەسىندە، ياخود
 امكانلى جالا كىلمەسىندە (غىر مومكون مومكون اولماسىندا) مھىم
 روللار اوينايتىلار، لىكىن، رەبىر عنصر و اولماسايدى، چېن مجادلەسى
 بو غەدرا باشلىرى اولمايدى، حتا بىلكە دە بىلە بىر مجادلە ھىچ
 اولمايدى.

تاریخدن معلوم دورکی، بیر اجتماعی و یا نظامی دورودا ان مهم عنصر رهبر، باشچی عنصرودور. گرجی بیر اوردو یا دا حرکت یالنیز باشچی ایله قازانیلماز، اما بیر حرکتین باشاریلی اولوب اولماما- سینداکی ان مهم خصوصون باشچی خصوصو اولدوغو سؤزسوز دور. نجه کی بو موضوع ایله ایلیگی (علاقه دار) گؤزه ل آتاسؤز لریمیز موجود دور. مثلاً "آت مینه نین، قیلینج کوشانانین (مجهز اولانین)،" "آت مینه نه گؤره کیشنر" کیمی سؤزلر باشچیلینین و باشچیلیقلا برابر جارتین نه قدر مهم اولدوغونو اورتایا قویان وجیز (قیسا و فایدالی سؤز) ایفاده سی دیر. جوهر دودایفین باشچیلینین خصوصیتلری اولان جارت محاکمه یه صاحب اولدوغو، خلقینی یؤنله ندیرمه سینی (استقامت و ثر - یلمه سینی) بیلدیگی و اونو مستقللیک فیکری اطرافیندا توپلادیغی اورتایا چیخمیشدیر.

روس اوردوسو هجوم کئچدیگینده "چنلر نه قدر دایاناجاق کی؟" کیمی سؤرغولار سؤروشولموشدو. اما گؤرون دو کی، آت مینه نه گؤره کیشنه مکده دیر و چن خلقی رهبرینه اطاعت ائده رک اونا ایناناراق داها سونرا کیلارین مستقل یاشاماسی اوغروندا حیاتیندان آسانلیقا واز کئچیب شهید اولابلمکده دیر. (بو سطرلرین یازانی چن کیشنر سنین شانلی و شرفلی بیر مجادلله اولاجاغینی، نتیجه ده بیلمکده دیر. (مغلوب اولسا) بئله بونون دا بیر غالبیت اولاجاغینی بئله بئله نجه کی ائله ده اولموشدور، شاعرین دئدیکی کیمی "عاشق سانسور بو یولدا مغلوب"

مجادله نی منفی یؤندن تاثیرلندیرن عنصرلر

۱- نفوس آزلیغی : استقلال مجادلله بیر منفی تاثیرلندیرن عنصرلرین ان اوئللی فاکتور نفوس آزلیغی دیر. هر میلیتاریست و جیشنر سانسور قارشیسیندا یؤز اللی میلیونلوق سانسور وار. اما بو سانسورلر چن، اینانیلمازی گئرجک لشدیره رک ۵۰ میلیونلوق مجادلله سانسور بویو دؤنیانین ان امپریالیست دولتینه قارشلی گئیر انا سانسور آزلیغی سببیه چتین لیک جکیرا. اگر چنلرین نفوسو بیر دکنسور سانسور بئش میلیون اولسا بئله چنلدا بو کونکی دوروم داها سانسور

اولوردو.

بورادا نفوسون اؤنمی آچیق - سئچیک اورتا یا چیخیر.
آدام باشی گلیرله (درآمدسرانه) دونیانین ان زنگین دولتی اولان
ایکی میلیون یاریم نفوسلو، قووتلی عراق دولتینین بیر نئجه ساعات
دا اشغال ائتمه سینین تک سببی کوییتین چوخ آز بیر نفوسا صاحب
اولماسیندان باشقا بیر شئی دگیلدیر. (بو نفوسون آنجا ق بیر میلیونو
کویت وطنداشی دیر، قالانی یا بانجی دیر). اگر کوییتین نفوسو بئش و
یا اون میلیون اولسایدی، محقق کی عاقبتی چوخ فرقلی اولاردی. نفوس
عنصرو او درجده اؤنملی دیر کی، گئری قالمیش بیر اولکه اولان چین
ین ۱۹۴۵ ده بیرلشمیش ملتزر تشکیلاتینا گیرمه سینین تک سببی نفوس-
سونون چوخلوغو اولموشدور. هر حالدا بو گون چینده ساواش آچماق
ایسته یین چوخ آز اولکه تاپیلار.

۲- لازیمی واسیطه لر و سیلاح نقصانلیغی :

چینلرین ایکنجی انگلری ده وسایط باخیمیندان ضعیف اولمالاری-
دیر. آیریجا هئج بیر اولکه دن یاردیم گورمه مه لری ده منفی دوروملار-
دان بیرینی تشکیل ائتمکده دیر. لاکین آمریکادان و یا غربین باشقا
بیر اولکه سیندن یاردیم آلاما لاری چینلرین مبارک مجاهده لرینین
ترتیمز و لکه سیز قالماینا سبب اولموشدور. شبهه سیز اوجا آلاسه
عادل دیر.

نتیجه و آلینا جاق درس لر :

چینستان مجاهده سی یوخاریدا دا تحلیل ائتدیگیمیز کیمی نظامی
اولراق باشاریلما سا بئله بیتمه یه جک دیر. چینلر گئری چکلمک مجبور-
یتینده قالسالار دا ، بالنیز بیر آز زامان داوام ائده جک دیر. طبیعی
دیر کی ساواش هئج بیر زامان سونا چاتما یا جاق دیر. چونکی چین-
تورپاقلاریندا امپریالیستلره یئر یوخدور. ائله بیر دوروم گله جک
کی، ساواش موقتی اولراق چینلرین مغلوبیتی ایله بیتمه ده چین
تورپاقلارینا روسلار گیرمه یه جک ، داغلار هر زامان چینلرین اولاجاق
دیر.

چین مجادله سیندن آلینا جاق درس لردن بیر ده آز سایی دا آنجاق
 یمانلی، تمکینلی، گوه تلی، جبارتلی بیر قوه نین نه قدر بییوک
 ولورسا اولسون قارشیسیندا کی گوجو مغلوب ائده جگی دوروم دور، بیر
 یلیونلوق چینستان ۱۵۰ میلیونلوق روسیه یه قارشی بونو شبوت
 شتدیرمیشدیر، لاکین چین نفوسو بو گون اوچون چوخ آز دیر، ساواش دان
 و نرا ایلک گوروله جک ایش بو نفوسو قات - قات آرتیرماقدیر، بونون
 وچون سو یوق گوج یعنی ظولمه اوغرامیشلیق روحیه سی ذاتا" موجود
 وره

حال حاضر دا اسلام دونیاسی امپریالیست و سادیست غرب (خریستیان)
 ونیاسی ایله عادتاً" بیر ساواش حالیندا دیر، خاجلی سفر لری (جنگهای
 لیبی) نظامی، اقتصادی، مدنی و سایر شکل لردره آراسی کسیمه دن
 اوام ائتمکده دیر، "حق قوه تلی نیندیر" سوزو تاریخ بو یونجا
 ولدوغو کیمی بو گونده کئچرلیگینی سوردورمکده دیر،

اسلام دونیاسی گونوموزده غرب دونیاسی ایله اوج نقطه ده ایستی
 نماس حالیندا دیر، بونلار چینستان، قاراباغ و بوسنی هرزگووین دیر،
 چینستان کیمی بوسنی ده کی مسلمان دولتلی الیندن گلن غیرتی گؤستره
 کده، جانلا - باشلا مستقلیگینی الده ائتمگه جالیشما قدادیر و
 نؤرون او دور کی بونا نیل اولاجاقدیر.

اوچونجو مسئله اولان قاراباغ مسئله سی ایسه بو گون معلق دیر،
 آذربایجان تورکلری نین موجود دولت مکانیزمینی ایشله تمه مه لری،
 ونلارین ارمنیلر قارشیسیندا گئری چکیلمه لر یله نتیجه لنمیشدیر،
 ما طبیعی دیر بو، بئله قالما یاجاق دیر، آذربایجان خلقی ارمنیلری
 سکی تورپاقلارینا قایتاراجاقدیر.

ان سون سوز اولاراق بونو سؤیله یه بیله ریک، قووتلی اولماق او -
 عون، چوخ چالیشیب گوجو اولماقدان باشقا چاره یوخدور.

کاشغری ایله بیرلیکدە مین ایلدىن برى تۆرک سۆزلىرى

۹۲۴ ایل بوندان اۇنچە (۴۵۱ ھ . ۱۰۷۲ م.) کاشغریلى محمود «دیوان لغات الترک» آدلى قاموسنو قلمە آلمیشدی. آتاسى بارسىقان شھرىندن اولان، «دوغو تۆرکستان» (بوگوۆنکو چین اۆلكەسى نىن «سینکیانگ» ایالتى) نىن وقتىلە مرکزى اولان «بالاساغون» و کاشغر شھرلىرىندە ھابئله او گوۆنون اسلام خىلافت مرکزى اولان باغداددا تحصیل آلمىش محمود، ھم عرب ھم تۆرک دىللىرى ایله درىن تانىش ایکن، بۆتون تۆرک ائل - اوبالارىنى گزىب، آغىزلارداكى سۆزلىرى گوۆجلو ذھنى داغارچىغىنا دولدوردوقدان سونرا اونلارى الکک - قلىبر ائدىب، عرب نحوى ایله توتوشدوراراق اۆلمز اثرى، نوعى یۇنوندىن ایلك دىلچىلىک، انسانشناسلىق، فولکلورىک خزىنەسى اولان «دیوان لغات الترک» (دیوانى) یاراتمىشدىر. او تۆرکلىرىن یالنىز دىلى دگىل، فرھنگى، فولکلورى، دىللىرى، آغىلارى یاشایىش طرزلىرى... ایله دە درىن تانىش اولدوغو اوچون کتایىندا بونلارى سرگىلەمىشدىر. بوندان علاوه تۆرکلىرىن ۲۲ ائلى نىن یاشادىقلارى یئرلىرى نىن جغرافى خرىطەسىنى دە چکمىشدى.

عرب و اسلام دوۆياسىنا تۆرک ائلى و دىلىنى تانىتماق و تۆرکجەنى اۆیرتمک اوچون یازىلمىش بو تاپسىز قاموس، قىرامر باخىمىندان بوگوۆنون یشى دىلچىلىک و یشى قىرامر یازما شیوہسى (نیعام جامسكى نىن مکتىبى) ایله یاناشى گنگدىر، چىگىن - چىگىنە دورور. چۆنكى دیوان اۇنچەدن اورتابا آتىلمىش قىرامر اۆلچولرى و دستورلارىندان چوخ، خلقىن دىلى و سۆیله نىشلىرىنە داىانیر، ھر بیر سۆز ایشلندىگى سۆیلم و آغىزدا سۆیله ندىگى جملە و دئىملىرىن اۆرنکلىرى ایله یاناشى گلیر.

کاشغریلى دىققاً بىزىم بوگوۆنکو مۆشگولرمىز ایله اۆز بە اۆز ایکن، عرب الفباسى نىن تۆرک سسلىرى و سۆزلىرىنى اولدوغو کىمى گوۆسترەمەسیندە کى پتەرسىزلىگىنى یاخشىجا تانىمىش، بونون اوچون چارە یوللارى آختارارکن، الفبادا بیر ترەلىک یارادىب، اۆزەل گوۆسترگە (اشارت) لرى میدانا گتیرمىشدىر.

بىز بورادا اوچ - دۆرد سطرده تۆرک دىلى نىن بو بۆيوک خزىنەسى نىن بۆتون یۇنلرىنى آراشدىرىب، گوۆسترە بىلەمرىک. ذاتاً بئله بیر آماجىمىزدا بوخدور. بونا گوۆرە کاشغریلى نىن اثرى ایله تانىش اولماغى بو بارەدە یازىلمىش باشقا یازى و کتابلارا بوراخاراق، اۆزەک ھدفىمىز اولان، دیوانداكى بیر گزىشمە یە باشلاىرىق. بۇن اوچون دیوانى اوچ جلدەدە عربجەدن تۆرکجە چۆیۈرۈپ، اونا

وارلىق

الفاء ترتیبی ایله «دیزین» (دۆزون) حاضر لایان رحمتلیک بسم آتالاین «دیوان لغات الترك دیزینی» (آنکارا - ۱۹۷۲). اثرینی اله آلاراق، کاشغرلی نین درین خزینه سسینه باش ووروب، اوراداکى اینجى لری بو گۆنكى دیلمیزده یایغین اولان سۆزلى ایله توتوشدوروروق. آما اؤنجه بیر نغچه توضیح:

۱- بوندان قابات دوكتور حمید نطقى بهی وارلیغین اؤتن سایى لاری نین بیرینده بونا تاي بیر ایش گۆرموشدو. بورادا او بؤیوک بیلگیندن - حفظه الله! - بو ایشده اؤنجه لیک حقی اولدوغو اوچون تشگروموز بیلدیریب، سایقی لاریمیزی دیله گتیریریک.

۲- کاشغرلی و اونون دیوانی ایله آرتیق تانیش اولماق اوچون، فارسجا یازیلیمیش کتاپ لاردان آشاغیداکی لارا باش وورماق اولار:

دکتر جواد هیت: تاریخ زیان و لهجه های ترکی - تهران، نشر نو ۱۳۶۵، ص ۵۵.
رحیم رئیس نیا: کور اوغلو در افسانه و تاریخ - تبریز، انتشارات نیما ۱۳۶۶ (بخش یادداشت ها، ص ۴۶۸).

۳- کاشغرلی نین یوردو «بالاساغون» سۆزو، بیلیم ندن، ییزیم «یله سووار» شهرینی منیم یادیم سالیرا بونلارین نزه رلیگی وارمی؟ اساساً «سووار» اسگی بیر تۆرک ائلی نین آدی دیر، «فیل» مینمک ایله هیچ بیر ایلمگیسی بو خودورکی اوندان «یله سووار» آدی دۆزه لمیش اولار! بیلیرسیز موغاندا دوه بولدور اما «فیل / پیل» موغاندا دگیل، هندوستاندا اولور! (یازیق بو آد دگیشن لر بیر یثر آدینی دگیشمک اوچون چوخ گۆنمیش اولمالی دیرلار) ائله جه ده «بارسیقان» دقیقاً ییزیم «وارزیقان» (اهر بؤلگه سینده بیر قصبه آدی، هم ده میانایه یاخین بیر کند آدی) دشمکدیر. (آشاغیدا اشاره ائده جگیک کی «و» x «ب» اولور- بارسیقان x وارسیقان - وارزیقان). نغچه کی دوغو تۆرکوستانداکی اورومغی / اورومچی، ییزیم «اورومی» (اورمیه) شهری، اوراداکى «بشگکک» ییزیم «بشکک» (اهر - وارزیقان آرا بیر کند آدی) سۆزلى ایله عینی دیر. بورادا تشدید بیر حرف (گ) نین دۆشمه تسانی دیر. و آشاغیدا گله جک سۆزلى دگیشلمه لری ایله تانیش اولماق اوچون ده اؤنجه نغچه دیل قایداسی ایله تانیش اولماق گره کیر:

۱- اسکیدن بری ت x د حرفی ایله دگیشلمکده دیر: تاش x داش، داشکند x تاشکند، دۆشمک x تۆشمک، تیگان x دیکن...

۲- م x ب ایله دگیشله بیلیر. (باغبان x باغمان، بیشه x مشه و...) تۆرکیه ده داها یایغیندیر: من x بن، مینمک، بینمک و...

۳- ایلمک هجادا (باشلانغیجدا) ا x ه حرفینه چئوریله بیلر: آچا x هاجا، اورکومک x هۆرکومک، اؤروش (هنده ور، حوالی) x هؤروش، اؤرمک x هۆرمک و... دیوانین اؤزوندە: آتا x هاتا، آنا x هانا، و...

۴- اورتا تۆرکجه ده کی داماق سس سیزی اولان «ق - گ» حرف لری، مختلف اک لرده

مىن ايلدن بىر تۆرك سۆزلىرى

(پسونىلاردا) بۆگۈن سۆرتۈلۈپ، گىتىمىش و يا گىتىمىكەدەير: سۆگۈت x سۆيۈد، سۆرقوجو x سوروجو، آشقىنماق x آشىنماق، امگىك x امىك، چالشقان x چالشان ... (سون مثالدا -ەقانە اكى مبالغە معناسىنى افادە ائدەرك هلهده ايشلكدیر).

۵- ب x و حرفىنە چۆرىلیر و بالەكس. بو گۆنكو مثال لاردان: وفا x بافا، وفات x بافات، وبال x بابال و... مبال x ماول، باغبان x باغوان و...

۶- اسكى تۆركجه اورتا تۆركجه يە دۆنركن بعضى لهجهلرده كلمه اورتاسىنداكى «زە حرفى ەى» اولموشدو: آزاق x آباق، سترهك x سترهك و...

۷- بوگون آذرى تۆركجهسىنده بعضاً بىر حرف دوشمەسى نشانى دیر: اولسون x اوسسون، قىسقا x قىشا، باشقاق x باشاق و...

۸- اسكى و اورتا تۆركجهدهكى «نون غنە» (اينگ - اينق ing) حرفى بۆگۈن دىمىك اولار بۆتون دوشموشدو. بونونلا بىلە، هلهده بعضى لهجه و بعضى كلمهلرده اونون اۆزو و يا ايزى قالیر: بانق (فارسجا: بانگ) بۆگۈن: بان (خوروز سسى، بانلاماق و...) اولموشاسادا بانقىرماق x باغىرماق سۆزونده ing ايزى دورور. ائلهجەده كۆنگول x كۆنول / كۆگول / كۆيول / كۆنول (كۆنول ايسە، گىچى x كىچى دە اولدوغو كىمى، ك x گ چۆرىلمەسى دیر) و... گنەده مثال اولاراق بيزدهكى يون (قويون يونو) اؤن (قارشى، اۆز بە اۆز) بترهك، گىش... سۆزلىرى ساوه يۇرهسىنده: يۆنگ (بيزده «يۆنگول» سۆزونه دقت!) اؤنگ، بنگزهك، گىشگ... اولور. خوراسان، قاشقاي تۆركلرينده ايسە، نون غنە فعل اكلارينده واردیر (آلدين ← آلدينق) آشاغىداكى گلهجك اؤرنىكلرده هارادا (نغ) يازمىشيق نون غنە يە اشاره دیر.

۹- بعضاً سسلى ايله باشلانان سۆزلره بىر «ى» سس سىزى آرتىلیر. بودا ديواندا يايغىن دیر، لهجه فرقينه دلالت دیر. بو گۆنكو سۆزلردن نمونه وئرسىك: انمىك x يىمىك، ايد (قهرمان) x ييد، ائو x يئو، آلوو x يالوو، ايرمى x ييرمى و... آذرى: ايل، ايرىمىك، ايلان، ايلدىرىم و... تۆركيه: ييل، ييرماق، ييلان، ييلدىرىم و...

۱۰- باشلانغىچدا گىردە (يوورلاق) سسرلرین دۆز سسه دگىشلمەسى گۆزه دگىر و بالەكس. بوز (دونموش سو) x بيز، بوغ x بيغ، بوغدا x بيغدا، پۆلهك x پىلهك، پول x پىل، اون (سس) x اين (اينلهك، اينىلتى) سۆدوك x سىدىك و... ديوانداكى سۆزلىرى بو گۆنكى سۆزلر ايله توشدوراركن بونودا گۆزدن قاچيرماق گره كدیر.

بونودا سۆيلهك گره كدیركى بو دگىشكىلر، كاشغرلى دۆوروندهده ايندىكى كىمى لهجه (آغيز) اختلافىندان تۆرهنىمىش دیر. مثال اوچون، جاغاتاي تۆركجهسىندهكى «ذە (عربى) اوغوز لهجهسىنده «ەى» سوار، قىبچاق لهجهسىنده «زە» اولموشدو.

بورادا آرتىق توضيح وئرمىكەن واز گىچىب، اصل مطلبه باشلايرىق و ديوانداكى بىر سىرا سۆزلىرى بو گۆنكى آذرى تۆركجهسىندهكى سۆزلىرىمىز ايله توشدوروق. بو آچىدان ديوانىن

وارلىق

سۆزلىرىنى اۆچ دستىيە بۆلمىك اولار:

الف: ديواندا يئر آلان، بوگونكو ديلمىزدن سيلينمىش سۆزلىر. بونلار يا اول باشدان ھىچ ديلمىز، آذرى تۆركچە سىنە گيرمەيش، باشقا لهجهلر ده ياشامىشديرلار. نىمجه كاشغىرلى نين اوز دوورونده ده بعضى ديوانداكى سۆزلىر بيزىم گىچمىش اوغوز لهجهسى ايله علاقهسى اولمامىشدى. بعضى لرى ايسه ديلمىزده گىچمىشده وار ايكن بوگون تاماميله سيلينمىشدير. بيز بورادا بونلاردان واز گىچيرىك.

ب: بعضى ديوانداكى سۆزلىر اولدوغو كىمى، يا آزجاجيق فرقلى اولاراق، ديلمىزده دورور. بو قسم سۆزلىر ده بورادا ائله توخونمايا جاقىق. دئميرەم، بو توخونمادا اۆزەل بير فايدا گۆره ك. اوندا اشارت ائديب سووشا جاقىق.

ج: بعضى سۆزلىر ديواندا وار ايكن بوگون يا آزاراق قالمىش، چوخ ايشلك اولمادان سيلنمىك اۆزەديرلر، يا كلەمە نين اۆزو سيلينمىش ايكن اونون تۆرەمەسى قالمىش، و يا كلەمە نين معناسى و يا شكلى دگىشيلمىشدير... بيزىم اصيل آماجىمىز بو سۆزلىرى ايزلەمكىدیر. بونودا آرتيرىمكى البتە بيزىم بو يازىمىز بويارەدە مكمئل بير ايش سايىلماز. ان شاءالله گلەجكده عالم لرىمىز بو دوغرولتودا آرتىق چالشا جاقلار.

ايندى ديوان لغات الترك و بوگونون آذرى تۆركچەسى:

٦

آبا: آنا، بابا. بو سۆز ھلەدە تبرىزده ايشلكدير. آنا، خان نته معناسينا ايشلەنير.

آخور: آخير، مال آخىرى، فارسجادا اولدوغو كىمى قالمىش.

آرماق: يورولماق. بوگون بو كۆكدن: آرقين (بورقون) قالير: بورقون - آرقين ائوہ گلدی.

آرىماق: تمىزلەمك. بوگون: آرىنماق (تمىزلنمك) مثال: يويوندوم، آرىندىم = تمىزلندىم. آرىتماق... ھا بئله آرى (تمىز). دئىم: آيدان آرى گۆلدن دوروا

آرقار: بويوزوندان پىچاق قايرلان دىشى داغ گىچىسى. بوگون: آرقالى / ارقللى = بويوزلو گىچى، داغ گىچىسى.

آزوق: (غذا، يىمك، يولچونون گۆتوردوگو تدارك) آزوق، فارسجا يادا گىتمىش.

آزاراق: آزاراق، نك - توك (- راق تفضيل اكىدير: ياخشىراق، گھنەراق... سۆزلىرىندە اولدوغو كىمى) بوگون دە ھمن دير.

آش: آش، يىمك. بو سۆزدن ديواندا: آشلىق: آشپازخانا، آشاج: قاب، آش قابى. آشماق: يىمك. بو گون ھمن كۆكدن يازى دىلىندە. آشيلماق: يئدىرمك، تىرىق ائتمك، آغاچى پيوند وورماق، فكري باشقاسينا يايماق.

مىن ايلدن برى تۆرك سۆزلىرى

آست: آلت، اوستون ترسى. همدان يۇره سينده: آلت اوست = آست اوست. همن كۆكدن: آستار (پالتارين ايچ اۆزۈ)

آشماق: داغين تپه سيندن او اۆزۈنه گئچمك.

آشوماق: قاچماق، (آت) چاپماق. بو ايكي كۆكدن بوگون: آشماق: داغ آشماق، آياغ اوستن بۇيرو اۆسته ييخيلماق، آشيب داشماق و... آشيريم: داغين يالى، آشيرى: افراطجى. گۆن آشيرى: يك روز در ميان. ايش آشيران: كاردان، وارد. چۆره گى آشيردى: . يئدى گئتىدى. ائلجه ده آشيرى ← هاشارى = جسئل ايسته گى آشيب داشان، هوسباز. تۆركيه ده: آشاما = مرحله، مقطع زمانى.

آشوق: توبوق سوؤمگو. بوگون: حيوانين قولو بوكومونده كى سوؤمك، اوشاق لار اونلا «آشوق آتدى» اوبنايىرلار. آشوق. آشيقنى آلچى دوردو = كئفى ساز الدى.

آليق: ييس، ياوا، قولاي. بوگون: آليز. مثال: ناخوشون حالى آليزدى / آليزلاشيدير (حالى قولايدير. اۆلكك اۆزره دير).

آمول: يوموشاق خويلو آدم، ساكن، راحت، ياواش. بوگون: هميل = آرام، ائوجيل حيوان، باشى آشاغا آدم (آمول x هامول، هميل)، بونو عربجه (حميل) سانماق يانليش دير (نجه كى قىيم = ضد، سۆزونو «غنيم» يازماق!).

آماج: ۱- هدف ۲- بويوندوروق، خئش و اۆكوز كيمى جۆتجو آلت لرى. بو گۆن: فارسجادا، ائلجه ده تۆركجه ده «آماج» هدف معناسينادير. آما ايكينجى معنادا ايشلك اولماسادا «ديزمار» كندلرينده همن معنادا «خئش - امراز» سۆز واردير. بورادا «آماز» همن آماج سۆزونون تۆره مه سى و يا دگيشيلمىشى دئمكدير. مثال: جۆتجو. خئش امرازى داغا آپاردى.

آناج: كيجيچك ايكن بۇبوكلوك گۆسترن قيز. بوگون: آناج توبوق: اكه، يومورتايان توبوق آياق: ۱- آياق، بدنين اوستونده دوردۇ عضو ۲- چاناق، بارداق، قدح. بو معنادا، هم تۆركجه ده هم ده فارسجادا ياشاماقدادير. (شعرده ايشلنمىش). فارسجادا: آياق اولموش.

آپمك: چۆره ك. بوگون اوشاغا چۆره ك يثرينه: «اپه» دئرلر. ها بئله: قوش اپمه يى، بئر نوع ييتگى دير.

ار: آدم، كيشى خابلاغى. بوگون: ائولنمىش ار كك. كيشى. آروادين ارى. يازى ديلينده: ايگيت، قوچاق.

ار كج: ار كك گئچى، تكه نين جوانى. بوگون هله ده عىنى معنادا ايشلنير. «اوشودوم ها اوشودوم» ناغيليندا: درين قويو، بئش كئچى - هانى بونون ار كجى؟

وارليق

اژمقو: ارینگن، تئیل - بوگون ھمن کوکدن: ارینمک، ارینجک... مثل: اریندیگیندن اثرمنیہ دایی دئییر.

ازہ - اچہ - اکہ: اوچودہ، «بویوک باجی» معناسینادیر. «ازہ» بعضی کندلردہ ایشلک دیر، خان تہ بہدہ دئییر لر. «ازت نہ» سۆزو واردیر. «اکہ» بوگون داھا چوخ بویوک، یشکین، بالغ معناسینادیر. اکہ اوکوز، اکہ قیز... بعضی کندلردہ بویوک قارداشا احترام اوچون «اکہم» دئر لر. اکہ، یشکەن باشقا دئییشی اولای بیلیر. (باخ: توضیح ۳).

اژتہ / اثرتہ: تتر، زمانیندان قاباق ← اثرتہلەمک: قاباغا سالماق، تتر باشلاماق بوگون: اثرتہلی گلدی. تتر گلدی. صبح بتردن گلدی (تۆرکیہدہ، ییزیم و دیوانین ترسینہ اولاراق: اثرتہ = گنج، اثرتہلەمک = یوباندیرماق، تاخیرہ سالماق!). ارکن = ھیرہ باش سۆزلریندہ دە «ارہ» سۆزو دورور.

اس: عایب، ینس ← اسیرگەمک: آجماق، اژرەک یاندیرماق، تأسفلنمک... بوگون: اسیرگەمک: قیزیرقانماق، مضایقہ اتمک. «اسگیک» سۆزونوندہ بوکۆکدن اولماسینی دوْشونوروک. آگسیک * اسگیک اولماسینا ساغلام دلیل یوخدور.

اممک: اممک ← امۆزمک / امۆزمک (ز - تعدی اکی دیر) = امیدیرمک، امیشدیرمک، امیزمک، سۆد وئرمک. امیک: امجک، ممہ، امزیک، امیکلش: سۆد باجی، سۆد قارداشی. امیکلش سۆزونون بوگون ایشلمەسینی چوخ اویغون گۆروروک. - دش، یولداشلیق اکی دیر (یولداش، وئنداش و...)

انگک: انک. زحمت. امک. بوگون: امک قویماق: زحمت چکمک، چالیشماق، انگی ایتیرمک: زحمتی بوچا چیخارماق.

انگک: آغزین یانلاری، آوورت. بوگون: انگک. (فارسجا: فک) ایشلک دیر. انگی بوش / انگی بہی: یانماق، دانیشقان، چوخ دانیشان. انگی آلتدا سالدی: دنگ ائلەدی، چوخ دانیشدی، یوردو.

انۆک: بیرتیجی لارین بالاسی، کۆچوک. بوگون: کۆچوک، ایت بالاسی، سۆد امر ایت. مثل: انیسک کۆچوک قوردا برک تپیلر (تجرہ سیزلیگینہ گۆرہ!).

إنەمک: قولاقدان بیر پارچاسینی کسمکله نشانلاماق. بوگون: إن وورماق / إنلەمک: قویونون قولاغینی کسمک یا داغلاماق ایلە علامت وورماق.

اؤدیمک: الە گنجیرمک. توپلاماق. بوگون قاراداغین دیزمار کندلریندہ: ائودیرمک: داغیلیمش دنەلری توپلاماق. نوخودون داشلارینی ائودیردی: ییغدی، آریتدی.

ای

ایرقاماق: بوگون عیناً ھمن معنادا: بیرقاماق / بیرقالاماق. نازلا یثریمک، ساللاناق. بولایا - بولایا

مىن ايلدن بىر تۆرك سۆزلىرى

يىرىمك (باخ: توضيح ۹).

ايۇ: صاحب، ارباب، تارى. بوگون: ايه / بيه / ايه = صاحب، مالک. همن سۆزون باشقا اۆزودور. (ز x ي اولموش) ايه سيز مال = صاحب سيز مال. اىكى تۆركچە: ايدى - ايدى نوت (مستدر) اديغورالار، نمان، ايسيق: ايتى، حرارتلى. (ق - دوشركن تشديد گلميش) بونو «ايتى» يازماق دوغرو دگيل. همن كۆكدن: ايسينمك. بوگونده ايشلكدير.

ايشقونماق: عربجه نين «ريياس» فارسجادا (ريواس) دئييلن، يازدا بعضى داغلاردا ييتن تۇرش يشمەلى بىر ييتكى دىر. بوگون: «اوشقون» دئرلر. و چوخ يايغين بىر سۆزدور.

ايملمك: گۆز له اشارت ائتمك - ايملمشك: بىر - بىر نه گۆز ائديب، بىر مطلبى آندىرماق. بوگون: هيم وئرمك: گۆز باسماق، اورتولو تاييد ائتمك، ياشيل ايشيق گۆسترمك. هيملمشك: سۆز بىر اولماق، موضوعنو بحثه قويمادان توافقه گلمك، بىر - بىر نه گۆز باسماق، گيزلى توافق. (ا x ه اولموش).

اينچيمك: هوشدان گشمك، بايلماق، بۆزوشمك؟ تيرەمك، بوگون: اينچيمك: اذيت چكمك، آغريماق، گۆيەمك، بىرىندن بىر چيركىن سۆز و يا ايش اوچوندان اينچيك دوشمك، ناراحت اولماق.

او

اوبراماق / اوپراماق: اسكىمك، كۆهنلمك. بوگون: اپرىمك: پارچانين كۆهنه لىب، چۆرومەسى، آدامين قوجالماسى. اپرىتمك: چۆرتمك (تۆركيه: بىراتماق)

اۇتماق: اودماق، اويوندا قازانماق بوگون تىرىزه هله ده «اودماق» يىرينه، اوتماق دئرلر: نىشه كسى ديواندا اولدوغوكىمى اوت (آتش) سۆيله نير، اود بوخ.

اوخشاماق: اوخشاماق، بترەمك، قودوروشماق. بوگون: اوخشاماق، بترەمك. اللەمك، نوازش ائتمك. بويونا اوخشادى: اونا چوخ ديل تۆكدو، تعريف سۆيله دى. يوموشالتماق اوچون اونو تعريفله دى. هابئله، اوخشاماق: آغى سۆيله مەك، مرثيه باياتيسى دشمك. مثل: اوخشاماسىنى باشارمايان اولوسونو تۆنبە تىن سالار! (تۆنبە تىن: ملعون، گور باگور).

اوچورماق: اوچورتماق، دوشۆرمك. بوگون همن معنايه ياخين: اوچوروم: مال كىچمىز بىر داغ يارىغى، مال اوچان يىر، پرتگاه. قاتير اوچدو: ديغىر لاندى دره يە دوشدو. دوه اوچان (بىر آدى) دوه دريه دوشن يىر.

اوز: ماھر، اوستا (بوگون تۆركيه ده: اوزمان = متخصص) اوزلوق = هنر (سانىرام بو سۆز بوگون اينجه صنعت يىرينه قويولسا چوخ اويغون اولور). غارابى: بىر - دى آدى دىر

وارلىق

اۋرک / اوروک: ایپ، اۋرکن (اۋرمک / ھۆرمک کۆکۈدن اولاییلر) بو گۆن: اۋرکن: یالانی اولاغین بئلینه باغلايان ایپ. مثل: آخیردا اۋرکن دوغاناقدان گئچیر.

اوزیماق: اویوماق، یوخلاماق (ز ی اولموش)

اوزا: گئچمیش، ماضی. اوزاق: اسکى، ايراق، اوزاق، اوزون: اوزون، طویل.

اوزاتماق: یوباندیرماق (بوگون: اوزاتماق = یوباندیرماق، اوزاغا یۇتمک. الینی منه اوزاتدی. ایش اوزاتدی = مثلاً کیلیم دزگاهی آچدی و...) عیناً دیواندا اولدوغو کیمی ایشلک دیر.

اورماق: وورماق، کسمک ← اوروم: کسیم، بۆلگه. بیر اوراق آغزی اکین یثری. اورقماق: اوراق، کسر. بوگون: وورماق، اوراق سۆزلی قالیر.

اوردو: خانلیق، خاقان اگله شن شهر، پایتخت. بوگون: اوردو = قوشون (فارسجا یادا گئتمیش)

اوس: خیر - شری آیرد ائتمک. بوگون یازی دیلینده: اوس = عقل، اوسلو: عاغیلی. آغیزدا: اوسلو < اوسوللو ایش = عاغیلی ایش، عاقلانه ایش (عربجه نین اصول ← اوسوللو = اصولی سۆزۈندن دگیل!)

اوسال کیشی: غافل، ایش بیلمه نین آدام. بو گۆن: قارداغ کندلرینده: اوسال = تنیل، اوساللاشماق: تېلشیمک (تۆزکیه: اوسال = عقلی).

اوسوقلاماق: حيله ایله قیفیل آچماق. بوگون: اوسماقلاماق = دیبل ایله توولاماق، خامسیتماق، حيله ایله رام ائتمک.

اوشاق: اوافق، خیردا. بوگون: اوشاق = بالا. مثل: یۆز ایل گزردیک اوشاقسیز - بیر اوغول تاپدیق داشا ...!

اولوق: بۇيوک، اوجا - بوگون: اولوق بگ (آد) اولو (کند، قادین آدی) و یازی دیلینده: اولو تانری: بۇيوک آله.

اومماق: اومماق، توقع، انتظار، آرزو... ائتمک. اومدی (تاریوئردی کیمی بورادا فعل اسم معناسیندا دیر) طمع، توقع، دیلک. بوگون: عیناً همان معنادا: اومان یئردن کۆسرلر، قوناق اومدوغونو یشیه نمه دی... همان کۆکدن: اوموت / اومود < امید.

اوقور: ۱- برکت ۲- کۆند، فرصت ۳- زمان، وقت. بوگون: اوغورلو ایش = برکتلی ایش. بوغوروما یامان چیخدی: شانسیمما (کۆندومه) پس آدام چیخدی. اوچونجو معنادا فارسجا دا قالمیش: اوغور بخیر = وقت بخیر.

اونیتماق: اونوتماق، یاددان چیخارتماق ← اونیتقان: اونوتقان = کورا ذهن، تتر یاددان چیخاردان. بو گون عیناً همین معنادا ایشلک دیر.

اووماق: ازیلمک، خیردالانماق. بوگون: قندی اوودو: ازدی، نارینلاندی. (اوغماق یانلیش اولور) اووماج: الده اوولوب اریشه اولان خمیر. اووماج آشی: اریشه آشی. مثل: اووزنه اووماج اووانمیر،

اۆزگه یه اریشه کسیر!

مىن ايلدن برى تۆرك سۆزلىرى

اوپا: قوش يىواسى (كۆك: اويماق = قازماق، يىوا قايىرماق) تىرىز آغزىندا: يىوا يىرىنە «اوپا» دىيىلىرى.
بودا سۆزون قىدىم سۆيلىنىشىنە داھا ياخىن دىر (باخ: تۇضىح ۹).

اۋ

اۋتىمك: تۆكۈ ياندىرماق. بوگون ھىن معنادا: سۆتۈل اۋتىمك: تاخىل سۆتۈل. ايكن باشاغىنى اودا توتوب قوروماق. مجازاً: بىر زادا ھوس اتمىك. ھىن كۆكۈن: اۋتو = پالتار اۋتولون آلت اۋجوك: ھجا، سىلاب، ھوجو اۋجوكلەمك: ھجالاماق. بوگون: ھوجولەمك = ھجالاماق (اۋ x ھو - باخ تۇضىح ۳) بودا ھوجو سۆزونون تۆركجە اولدوغو بوگوۋ سترىر.

اۋرىمك: ھۆرمك، مثل: ايت ھۆرەر - كروان كىچىر. اۋرىمك: ھۆركۈمك، قورخماق ← اۋركوش: ھۆركۈشمك، ترمىك، وحىشلە قاچىشماق. اۋمگوك: اۋمگىك / امزىك، كۆرپەننن تپەسىندە كى بركىمەمىش سۆموك. (فارسجا: ملاج). اۋن: اۋن / اين، سس. بوگون: نە اينىز نە دىنير = سس سىز: اۋتورموش. اينىلتى / ھنىلتى = زمزمە، آلچاق سس.

اۋقرە / اۋقرە: ارىشتە. بوگون: اوغرايلىق: خمير مايە، سرمايە، ياشايش اۋچون ان گرەكن زادلار. اوغرايلىقى داغىتلى = مىن محو ائىدى، ھر نەبى اليمىدن آلدى. مثل: ائويندە يىوخ اوغرايلىق (خمير مايە)، گۆنلۈندن گىچىر كىدۇاليت!

اۋۋ

اۋپگە / اۋفگە: ۱- عىباتىت ۲- آخ جىيەر (چۇنكى دوھ قىزاندا آغزىندىن آخ جىيەر كىمى بىر شى جىخاردىر) بوگون: اۋكەلەرىم آغزىما گىلدى: اۋرە گىم يامان بولاندى، برك قوسدوم.

اۋچ: اۋچ، كىن، انتقام اۋچشمك: يارىش آپارماق، دوروشماق، مۇجۇشمك (مۇشۇشمك) مسابقە قويماق. بوگون: اۋچشمك / اۋچشمك: دولاشماق، ساتاشماق، بند اولماق، مزاحم اولماق.

اۋچورمك: سۇندورمك، خفەلەمك. بوغماق. بوگون تۆركمىنچە: چىراغى اوچورتدى: سوندوردو. اۋرىمك: ھۆرمك / توخوماق، ساچ ھۆرمك: بوگون: ھۆرۈك = ھۆرۈلمۈش ساچ. قار قاپىنى ھۆردو = قالاندى باغلادى. ھۆرومچك: تۈر آنان (تۆركىدە بىر كۆكۈن: اۋرگو = بافت، اۋرگوت:

سازمان، تشکیلات)

اۋردەك: اۋردەك، سوقوشو (فارسچا يا دا گنتميش) مثل: اۋردەك قاز يىرىشى گىتسە، جىرچەنك اولار.

اۋز: جان، روح، نفس، ايچ، اۋرەك ايچى

اۋزەك: بىلەن ايچ يانيدا دامار. بوگون: دامار، ايچ دامار، رېشە، كۆك، اصل، ايچ. يارانين اۋزەگى: مغزى

اۋگمك: تحسین اثتمك، اۋيمك، گۈزلەمك. اۋگود: اۋبود، وعظ، نصيحت. اۋگدى: تحسین آليقىش. اۋگسوز: عاغىلىسىز. بوگون ھمن معنادا ايشلەنير. بىر عاشيق شعرىدىن نمونە: گىندىن دىنىين آناسينا - اۋگود وئرسىن سوناسينا. (اۋگ: آنا سنا سنا سنا كلبىر. اۋگسوز = يىتىم. اۋگى = تاشقى) اۋنگ: (نغ) اۋن، قاباق، قارشى. بوگون: اۋنلوك = دۋشلوك، پىشېند. كۆرپە دۋشلويو.

آردى وار

يونىس امرەنىن قالانى:

عشق اۋدونا يانانلارين كلى وجودو شور اولور
اول اۋد بو اۋدا بنزەمز ھىچ بىلورمز زبانهسى

حق عاشىقى ايستەيىر عشق اۋدوندا ائلە يانسىن كى، كىم اولدو -
غونو، ھارادا اولدوغونو بىلمەسىن :

شوپلە خىران ائىلە بنى عشق اۋدونا يانايم
ھر قانجارو (ھانسى طرف) باقارايىم گۈردوگوم سنى سانايم
ايلاھى بىر عشق وئر بىنە قاندا ليغيم بىلمەيم
يا ووقىلايم بن بنى ايستەيويىن بولمەيم . . .

حق عاشىقى يونىس امرە بىركىلى عۇمرو بويو اسلام دىنى، ايلاھى -
سۋوگىنى تىلىغ اثتميش، صميمى شىئەرلىكە كۈنولردە سۇنمز سۋوگى
ايشىقى ياراتمىشدير، مزارى اوزرىندە ايكى كلمەدن عبارت سۋوہ -
لىم، سۋولەلىم " سۆزلىرى اونون حياتىنىن مضمونونو و يارادىچى -
لىغىنىن فلسفەسىنى آندىرىر . . .

(1)

آذرشهر تبريزله مراغانين آراسيندا يئرله شير. تبريزدن ۵۴ كيلو مترده اولان بو شهر، تاريخى اولماقلا برابر، اورادا ياشايانلار اوزلرينى بير عائله نين عضوى حساب ائديرلر.

باهار تزه اوز فرحلى سيماسيني آذرشهره نشان وئيردى، گون اورتا دان آز كئچميشدى، قيز مکتبى نين شاگردلرى زنگين سىنى ائشيدن كيمي تله سيك كتابلاريني گوتوروب، اوزلرينى كوچه يه يئتيرديلر. بير محله ده اولان قيزلار، دانيشا - دانيشا ائولرينه طرف حرکت ائيديرديلر. قيزلارين بيري يانيندا كينا : - سليمه، دؤغرودان دا نرگيز چوخ گوزه لدير، دؤغرو دشيميرمى؟

- نيه، دؤغرو دشيرسن. گوز قاباغيندا اولان حقيقتى هئچكس انكار ائده بيلمز. آما بير مسأله وار كى، كيمه قسمت اولاجاق؟
- نئجه كيمه؟ مگر اونون خالاسى و غلو ائلدارى گورمه ميسن؟ او دا شهر يمى زين ايگيت و وقارلى اولانلاريندان بيريدير.

- من قورخورام اونو نرگيزين اليندن آلالار.
نرگيز بونلارين پيچيلدا شما سيندان شهبه له نيب، گوله - گوله
- سليمه، نه دانيشيرسان؟ تزه خبر وار؟
- بلى، بيز سنين حقينده دانيشيريقي.

- نئجه منيم حقيمه؟، باشا دوشه بيلمه ديم.
- آي قيز آ سوزلريمىزه ياخشى قولاق آس! بيز قورخوروق اونو تورا سالالار.

- نيه اوستو اورتولو دانيشيرسىز؟ كيمي تورا سالالار؟
- اونو، شهر يمى زين گوركملى و ياراشيqli جوانى اولان ائلدارى.
نرگيز گوله رك :- مگر ائلدار قوشدور كى، اونو تورا سالالار؟
- بلى، بير وقت گوردون عمين اولغو سنى سايمير.
بو زمان نرگيز قيزاردى، اوره كى دؤيونمه يه باشلادى، رنگى آغاردى. قيزلار اونون حاليني گوزدن ايتيرمه ديلر.

سليمه صوروشدو: - سنه نه اولدو، نرگيزجان؟

— هنج نه. آخى سيزلر ائله سوزلر دانيشيرسيز كي، آدام معطل قالير بيلمير نه دشين.

— اكر اونا علاقه واريندير، بير دفعه بيلدير. بيز سنى ايسته بيريگ اونا گوره ده بئله آچيق دانيشيريگ.

آرتيق، اونلار سوسدولار، حركتلىرينه ادامه وئرديلر. نرگيز ائوه چاتديقدا، اونلارا:

— منه گوره لطفوزه گوره تشكر ائديرم. بويورون ائوه ...

— چوخ ساغ اول، آنجاق آييق اول (سليمه گوله- گوله دئدى) اورادان اوزا قلاشديلار. نرگيز قاپينى چالدى، آناسى تئز گليب قاپينى آچدى.

— سلام، آنا!

— سلام، عزيز قيزيم، هاردا سان؟ چوخدان دير ائلدار سنى گوزله بيريگ. ائلدار؟!

— نيه تعجب ائله دين، عمى اولغون ائلدارى دئيريم داي.

بيردن قيزلارين سوزلرى نرگيزين قولاغيندا جينگيلدهدى، حياطدا ائلدار بونلارى قارشيلادى.

— سلام، نرگيز ... هاردا سان گنج گلدين.

— سلام، عمى اولغو... قيزلار بير آز دانيشديلار، مجبور اولدوق يولدا داياناق. اونا گوره گنجيكديم. خوش گلميسن،

— ساغ اول نرگيزجان، (ئلدارين اونا "نرگيزجان" دئمه گي، قيزى اوره كلنديردى، قلمينى آچماغا جسارت تاپدى). اونلار اوطاغا گئچديلر نه دنسه ائلدار بوگون اونا چوخ محبتله باخيردى. قيز هله ده قيزلارين سوزلرينى ائشيديردى.

— ائلدار، بو تئزليكه تهرانا گئديرسن؟

— بلي، نئجه؟

— هنج ... صوروشدوم (نرگيزين آناسى اونلارا: سيز دانيشين، من گوروم نا هارا نه بيميز وار- دئيه، اوطاقدان چيخدى)

— من كي اوشاق دئيليم، هنج بير سوال علتسيز اولماز.

— بلي، دؤغرو دور. آما هر كس جراتى اولماز علتى دشين.

ئلدار چوخدان قلمينده بسله ديگي محبتى نرگيزه آچماغا جسارت ائتميردى. بو دانيشيق اونو جسارتلنديردى:

— بيليرسن نرگيز؟ بير شئى وار كي، دئمك ايسته بيريديم، آنجاق قور-

خوردوم سن قبول ائتمه یه سن .

— من سنی قورخاق بيلميرديم... لاکين سنين تهرانا گئتمه يين منی
چوخ داریخدیراجاق. (اؤ، آرتیق سؤزونو دوام ائتدیره بيلمه دی،
و باشینی آشاغا سالدی).

ائلدار بونونلا اؤزونه اؤرهک وئریب دئدی:

— بلی، بورا سی منی ده چوخ ناراحات ائدیر. آخی، من ده سندن آیر-
یلماغی اؤزومه چوخ چتین بیر حال بیلیرم.

— دئمک سن ده، عمی و غلو، ایندییه قدهر سن ده منیم کیمی اؤرهگی
نین سؤزونو دئمه یه جاسارت ائده بيلميردين؟ (هر ایکیسی بو گؤروشدن
چوخ خوشحال اولوب، بیر آندا گؤزلیری بیر-بیرینی جذب ائتدی...
اؤ آنلاردا پاک عشقین اولدوزلاری هر ایکی گنجین قلبینی یشیقلا ندیرگ
بو زمان ایدی کی، دؤنیانی داها آرتیق سئویملی گؤروردولر. بیردن
ائلدار بیر شاعرین دئدیگی سؤزلر یادینا دؤشدو: اوستاد کائنات
چو این کارخانه ساخت- مقصود عشق بود و جهان را بهانه ساخت.
بو آندا خالا گلدی، اؤنلار اؤزلیرینی ایتیرن کیمی اؤلدولر... نرگیز
ائلدارین گئده جهگینی یقین بیلندن صونرا، داها آرتیق عذاب چکه-
جهگینه دؤشونوردو.

(۲)

بیر هفته بو گؤروشدن گئچمیشدی. آذرشهرین چیچکلی گؤنلری ایدی.
شهرین کناریندا اؤلان بیر مرتبه لی، آغا جلار آراسیندا آغ داشدان
تیکیلمیش عمارته طرف گئدن نرگیز، الینده کی آغا جی تئولایا-تئولایا
عمارته یا خینلا شیردی. گؤنش اؤز پارلاق شعاسینی عمارتترین اوستوندن
خیابانا ساللامیشدی. نسیمین تأثیر ایله چیچکلی آغا جلارین یارپاق-
لاری حرکت ائتدیکه، اؤرادا چئشیدلی رنگلر نظری جلب ائدیردی.
قوشلار طبیعتین بو گؤزه للیگیندن ذؤوقه گلیب، ییچیلدا شیردیلار.
خیابانین هر ایکی طرفیندن آرخدان آخان سولارا یا خینلا شیب، سس
اٹشیدن کیمی بیردن بیرلیکه آغا جلارا طرف قاچیردیلار. قانا دلارینین
سس آیدین اٹشیدیلیردی. نرگیز قوشلارین بو حرکتیندن دایسانیب
اوجوشان قوشلارا تماشا ائدیردی. اؤز-اؤزونه: یا خشی ایش گؤرمه دیم
اؤنلار مندن قورخوب، سو ایچمکدن قالدیلار- دئییب، الینده کی آغا جی
آرخا آتدی، و یولونا دوام ائتدی، یولدان گئچنلر جوان قییزین
یاراشیقلی قامتینی گؤره رک، اؤز-اؤزلیرینه: "دوغرودان دا گؤزل

قىزدىر- دىندىلەر، بىرىسى دە " آذربايجان گۆزەلىدىر " - دىدى، بونلارنى سۆزلەرنى ئاشىدىن قىز، آددىملارنى ئايرى گۆتوروب، آز سونرا اۆزونو عمىسىگىلىن قاپسىنا چا تىدىردى، او، اوزون بۆلو، نازىك بئىللى و آبى گۆزلەرە مالىك ايدى. ۱۵- ياشى تەزە جە قورتا رىردى، اگنىندەكى اوزون گۆللو دۇن اۆنو ياشلىگۆستەرىردى. ھىمىشە گۆلومسەدىگى اۆچۇن ياناقلارنى قىزىل گۆلە اۆخشايدى. اليندەكى دىفترى، اۆزونو تەزە كۆسترمكەدە اولان دۇشونە صىخمىشىدى. انون قاپسى آجىق ايدى. ايجرى كىردى، آياغىنى بالكونون پلەسىنە قۇيولموشدو، عمىسى آروادى اۆنو قارشىلادى، قىز تىز: " سلام خالاجان! " دىدى.

— سلام، نرگىزجان. ياخشى وقتدە گلدىن، خوش خىر وار- دىيىبا اۆزونو قىزا بىتتىردى. بىر- بىرىنى قوجا قلادىلار. ھر ايكىسى دە قىللىرىنىن سىلرىنى ئاشىدىردىلەر، آز كىچمەدى، خالا اۆندان آيرىلىپ دقتلە قىزا باخدى.

— قىزىم، اكر سەنە ملك دىسم، يانلىما رام.

— تشكر ائدىرم، خالا، آما:

— آما نە اچون؟

— مەن، ملك اولماقدانسا، دوكتور اولوب شەرىمىز و كندلرىمىزدە سايسىز خستەلەرە خدمت ائتمەك اىستەيىرم...

— اجسەن قىزىم! - دىيىپ، قۇلوندان توتوب، بالكوندا اۆتورماغا كىچىدىلەر. اۇطاق دۇرد كۆنچولو ايدى، باغچا اچىلان پنجرەلەرنىن قاباغىندا بۇرقان - دۇشك باغلاماسى سلىقە ابلە دىوارا دايانمىشىدى. اۇنا ياخىن كىردە مەزىن اۆزەرىندە سما وار پىقىلدايا - پىقىلدايا سى سالىمىشىدى. مەزىن اۇرتاسىندا دۇرد استكان و نەلىكى گۇرونوردو، بۇشقاب اچەرىسىندە تەزە چۆرك قۇيولموشدو. اۆنون يانىندا كىچىك كاسادا پىنەر و كرە وار ايدى، بوخارىنىن اۆزەرىنە آغ اۇرتىك سالىنمىشىدى. اۇرتاسىندا كىردە سەعت قۇيولوب، سى ابلە وارلىغىنى بىلدىرىردى. اۆنون يانىندا كىچىك، دۇرد كۆنچ قابدا، مولا غلىنىن مەرك شىكى گۇرونوردو. آلتىندا گۆزەل خط ابلە حضرت غلى (ع) نىن بو سۆزو يازىلمىشىدى: " مروت و افتخار، ھىمىشە دۇنيا شروتىنىسەن اۆستوندور ".

اۇطاغىن دۇشە مەسىنى تاما مەبلە اۇرتموش تىرىز قالىسى، كەنە اۇلسا دا ھلە دە پارىلدايدى. قاپىنىن يانىندا قۇز آغا جىندان پالتا راسان

قویولموشدی.

قیز خالاسینا : - عمی ایله ائلدار هاردا دیرلار؟

- ایندی گلرلر، هاوا آچیلما میش بوستانا گئدیبلرکی، میوه گتیر سینلر
باجی اوغلووم ماشین گتیره جک، ماللاری یۆکلہ ییب، بیرلیکده شهره
آپاراجاقلار، هم تجارت، هم ده زیارت.

- یعنی نه؟ خالاجان؟

- آی بابا، مگر بیلیمیرسن کی، ائلدار اوخوماق اوچون تهرانا گئده جک
او دانشگاهدا داخل اولماق ایسته ییر.

- آها... بیلدیم، بوراسی زیارت دئمکدیر... نه وقت گئده جک؟
دئییب، سوسدو، بیرآن ناراحات اولدو، و اوژ- اوژونه: دئمک
اوندان آیریلجا غام...).

- بلی، قیزیم، بوراسی زیارت دیر، دانشگاهی گورمک، تحصیل ائتمک
دئمکدیر. (بو زمان قاپی دویولدو، خالاتئز دوروب بالکونا چیغدی،
نرگیز ده اونون آرخاسینجا، ائلدار قاپینی آجیب حیاطدا داخل اولدو.
بیردن ائلدارین گوزو نرگیزه ساتاشدی. غیرعادی اولراق قیشقیردی:

نرگیز! - الینده کی سبدی زورلا ساخلادی. نرگیز اوژونو اونا یئتیردی.
سبدن یاپیشیب، بالکونا گلدیلر. (خالارینه "بوردا دئییرلر: علم
شما معلوم شد!") بیر- بیرینین قایاغیندا دوردولار. گوزلری بیرآندا
بیرلشدی. نرگیزین رنگی قیزاردی، او ره کی دویونمه گه باشلادی. ائلدار
هیجان ایجه ریسینده ایدی. ایسته دی قیزین الینی توتسون، اوتاندى. بو
زمان خالا عمی ایله میوه لری زورلا یوخاری گتیردیلر. خالا اونلارا :
- بورادا قوجالیقلا جوانلیق معلوم اولدو. بیز چتینلیکله اوژوموزو
بورایا یئتیردیک. (آما، بو سوزلری قیزلا اوغلان ائشیتمه دی. اونلارین
فکری نئجه آیریلماقلاریندا ایدی.

- گلین عزیزلیم سؤفره باشینا، سما وارهای- کویله سیزی جاغیریر.

(۳)

ئلدارین داییمی اوژونو تعجیلی ترنین قاپی سینا یئتیریب اونو
پیلده توتدو. بیرلیکده تهران دمیریولونون بویوک سالونونا گئتمک
باشلادیلار.

- باجی اوغلو، ماشاء الله یاشینا گوره چوخ بویوموسن.

- ساغ اول دایجان، باغیشلا، سیزه یاخین ایکی درجہ لی مکتب وار.

- بلی، نگران اولما، بیر- ایکی گون استراحت ائدیپ، سونرا مکتبین

مدیری منیم یا خین دۆستوم دور. قدیم دن دئییلر: سندن حرکت ، آلاهدا
دا برکت ، نگران اولما ، هرشئی دۆزه لر. (آرتیق بیر سۆز دئمهییب
سالوندان دیشاری چیخیب ، میداندا اولاری گۆزلهین ماشینا اگله شیب
اؤلرینه طرف حرکت ائتدیلهر. آز کئچمه دی داییی سنین اگله شدیگی ائوه
چا تدیلهر. شوفا اونا : - باجی اولونون گلیشینه گوره سیزی تبریک
ائتدیرم...

— چوخ ساغ اول ، بویورمورسان؟
— اول عرض ائتدیم کی، ایشیم وار، انشاء الله آیری وقت ، خدا حافظ.
شوفا اولاردان اوزا قلاشدی. داییی ائلدارین قولوندان یا پیشیب ،
چییینده کی آچارلا قاپینی آچیب حیاطا داخل اولدولار. بیرنئچه پله
چیخیب اولطاغا کئچدیلهر. ائلدار الینده کی چمدانی قاپینی یانینا
قویوب ، داییی سنین گۆستریدیگی صندلیده اؤتوردو. بو زمان صنم
داییی قیزی، الینده سینی ایچهری گلدی. ائلدار آیاغا دوردو. اولدا
دایاندی، بیر- بیرلرینی سۆزدولر... سلام، بییی اولو.
— سلام، داییی قیزی... (داییی سینا) ماشاء الله سنین ده قیزی چوخ
بوی آتیب .

— بلی، گنجلر تئز بویورلر. (قیزینا) قاپیدا نیه دایاندین؟
— بلی، آتا- دئییب ، سینی میزین اۆزه رینه قویدو. بوزمان آناسی
مطبخدن کره، پنیر و چۆرک گتیردی. ائلدارلا ال وئردی.
— خوش گلمیسن . آتان ، آنان نئجه دیرلر؟ آتان چوخ قوجالما ییب کی؟
(ائلدار قاقالایان داییی: نیه قوجالیر؟ اونون گۆل کیمی آروادی
وار، بو تئزلیکده قوجالماز- دئدی.
— یاخشی، یاخشی، بصدیر، باجینی بو قدهر تعریفله مه (گۆلدو)
— آجیغین گلدی ؟

— یوخ، اونو من اوز باجیمدان دا آرتیق سئویرم. بیر ده محبت بیر
طرفلی اولسا ، فایداسی یوخدور. قهرمان کیشی ده محبتلی و خوشگولش
آدام دیر. (صنم آتاسی نین سوزونو کسب) : سیزی آلاه، بیر آز صبر
اٹله یین، ائلدار ایندیجه گلیب ، بحث ائتمه یین.
— صنم قیزیم، عالیم لرین نظرینجه دوستولوقلا بحث ائتمک چوخ مثبت
نتیجه وئره ر.

— بلی، قیزیم. بحثدن نتیجه آلماق لازم دیر. ائلدار ؛
— بلی، من بئله نتیجه آلدیم کی، آناملا آتام محبتله یا شاییرلار.

(آرتیق اۇنلار بىر سۆز دىمەن يىتمەگە باشلايدىلار. بو زمان تلفونون زىنگى سىلەندى. قىز دوروب تلفونون دىستەگىنى كۆتوردى؛ بلى، (ائشيتدى) منزل خانىم مەدى زادە؟

— بلى، لطفاً دىستەگى ساخلايىن. (انا سىنا)؛ ما مان، سنى اىستەيىرلر.
— آلۇ... سلام... من اۆزومم (ائشيتدى) " فرەنگ ادا رەسىندىن سنى اىستەيىرلر.

— بىلمەدىن نە اۆچون اىستەيىرلر؟

— يۇخ، بىلمەدىم.

— چۇخ ساغ اول، ايندىجە گليرم.

— دايسى، فكر ائديرم سنى مدرسىه مدير تعيين ائدەرلر.

— كۆرك نە اولاجاق.

— انا، سئوينمىرسن؟

— نيه، اما آد شهرت دىيىل . وظيفهنى اولدوغو كىمى يىئرینه يىئتير^{مك}

لازم دىر. (ائلدارا دۇنەرك) سنىن نظرىن نە دىر؟

— منىم دە نظرىم وظيفهنى لايىقىنجه يىئرینه يىئتيرمك شرط دىر. من

چالشا جاغام دىيىلوم آلام...

— چاليشان آلابىلرسن . چاليش ، موفق اولارسن .

— البتە ، جدى اولراق ، چالشا جاغام .

— ادارە دە سنىن حقيندە دانىشارام . من دە سنە كۆمك ائدەرم — دىيب

آياغا قالخدى . هەلىك گەندىم كۆروم نە اولاجاق.

اۇطاقدان دا حياطا چىخدى ، قىزلا ائلدارا اۇنو كوچەيه قەدەر يۇلا

سالدىلار.

آردى وار

زومرود داداش زاده

(موسیقی شناس و موسیقی نظریه چیس)

آذربایجانین ایلك قادین بسته کاری

عادله حسین زاده

آذربایجان قادین بسته کارلاری... ایندی اونلارین سوراغی دؤنیانین ان معتبر موسیقی مجلسلریندن بین الخلق فستیوال ، سمپوزیوم و کنگره لردن گلیر. صنعت شناسلار ، تنقیدچیلر ، او جومله دن خارجی اولکه متخصصی آذربایجان قادین موسیقی چیلرینین یارادیجیلیغی-نا تدقیقاتلار ، مونوگرافیلار ، مقاله لر حمر ائدیبلر. اوچونجو

عادیله حسین زاده ائوز اوستادی عزیزحاجی بیگ اوفلا. عادیله حسین زاده ساغ طرفده. دؤردونجو شخص .

ق . قارایف آدینا " ۲۰- جی عمر موسیقیسی " فستیوالینین سوئد ، نوروز ، انگلستان دان گلیمیش. قوناقلاری اؤزلرینین ان گوطو تاثراتلاری سیراسیندا فرنگیز علیزاده ، رحیله حسن اوانین موسیقی سینسی خصوصی قید ائدیبلر. لندن لسی . ساواشکان ایسه حیرتینسی

گیزلتمه یه رک سؤیله میشدیر. " البته ، بیزده ده موسیقی بسته لیه —
قادینلار آز دئیل . لکین ائله تصور یارانیر کی ، آذربایجاندا بو
حادثه نین داها درین کؤکلری وار ."

دوغروسو ، بیزی " قادین — بسته کار " مسئله سینه خصوصی بیر دقت و
ماراق تعجب لندیریر . بو مسئله نی وورغولاماق فیکریندن اؤزاق او —
لاراق ، قادینلارین یارادیجیلیغینی ملی موسیقی انکشافی نین عمومی
آخینیندا نظردن کئچیرمگی مقصده او یغون ساییریق .

۲۰ — جی عصر آذربایجان موسیقی تاریخینه اوز توتاق . ۱۹۰۸ — جی
میلادی ایلینده عزیز حاجی بیگوف " لیلی و مجنون " اوپراسینی —
میدانا چیخاراراق ملی صنعتده یئنی مرحله — بسته کار یارادیجیلی —
غی مرحله سینین تمل داشینی قویدوه . یئنی موسیقی نوع لرینه فعال
بییه لیمه ایسه ۵۰ — ۳۰ جی ایلره تصادف ائدیر . آذربایجانین
ایلک قادین بسته کارلاری ع . حسین زاده ، ش . آخوندوا ، آ . رضایئوا ،
ائی . نظیراوا دا محض همین دؤرده یارادیجیلیغا قدم قویبوب اؤز
همکارلاری ایله چیگین — چیگینه یئنی آذربایجان موسیقیسی بناسینین
اوجالدیماسی ایشینده فعال اشتراک ائدیرلر .

۱۹۴۲ — جی ایل ، آذربایجان دولت کونسئرو اتواری (موسیقی هنر —
ستانی) . عزیز بیگین کابینتینده گنج بیر قادین هیجانینی چتینلیک —
له جیلوولایاراق " موسیقی سیز یاشایا بیلیمیرم ، مغنی لیک صنعتینه
بییه لیمک ایسته بیرم " — دئییه بؤیوک صنعتکارین قارشیسیندا نئچه
ایلر اؤره گینده گزدیردیگی آرزونو آجیب سؤیله بیر . آرتیق —
اثرته سی گون ع . حاجی بیگوفون چاغیردیغی کمیسیون گنج مغنی یه
قولاق آسیب یكدل قرار چیخاریر : " کونسئرو اتواری یا قبول اولو —
نون " . هامیدان چوخ سئوینن ایسه عزیز بیگین اؤز دورره آخی یئنی
طلبه آز — آز تصادف اولونان سه — گؤزه ل تمبرلی متسو — سوپرا
نویا (آشاغی قادین سسی ، قالین سس) مالیک دیر . . . . .

منابع انستیتوسونون مأذونو ، مهندس — تکنولوق عادیله حسین زاده
نین طالعی باخ بئله جه بیر ساعاتین ایچینده حل اولونور . داهی
عزیر بیگین خئیر — دو عاسی ایله او ، موسیقی ده گؤزه ل ، شرفلی
یول کئچیر . بوردا جا قید ائده کی ، عادیله خانیمین باجیلاری —
خدیجه و شفیه ده اؤز حیاتلارینی موسیقی یه حصر ائتمیش ، پیانو

معلمی اولموش ، قارداشی ایسه رساملیق پئشه‌سینی سئچمیشدییــــر .
دشمه‌لی، عادیله خانیمین تربیه آلدیغی عائله نین شعره ، صنعته محبت
،حؤرمت آشیلانمیش عمومی آب – ها واسی اونون موسیقی عالمینـــــــه
گلشینی حاضیرلامیشدیر .

اولجده .حسین زاده کونسئروا تواریانین ووکال (مغنی لیک)شعبه –
سینده بولبولون صینیفینده اوخویوردو .آز واخت گئچه جک و محض
بولبول اوز طلبه‌سینین ایلك روما نسلارینین تفسیرچیسی اولاجا قدیدر .
هله‌لیکده عادیله خانیم ایلك اثرینی " یادگار " روما نسنینی جرأت
اندیب .ع . حاجی بیگوفا گؤستریر و . . . بیگوک معلمین صینیفینه قبول
اولدو نور . عزیز بیگین درس‌لرینده موغاملار تفرعاتی ایله ، شعبه‌لر
اوزره اؤیره‌نیلیر ، تارزن میرزه منصورون جالغی سیندان نسوت
کؤچورولور . هر بیر مشغله دریندن منیمسه نیلمیش بو و یا دیگر
مقامدا اثر یازیلماسی ایله نتیجه‌له نیردی . بسته‌کارین موسیقی –
سینده آذربایجان مقاملارینین ایستر اموسیونال ، ایسترسه ده قورو –
لوش خصوصیتلرینین سون درجه ظریف تطبیقی ائله همین مشغله‌لرین
نتیجه‌سیدیر .

تدریجاً "ع . حسین زاده نین فعالیتینده بسته‌کارلیق اؤن پلانــــا
چکیلیر . دوزدور ، اونون بیر ووکالچی کیمی قیسا ترجمه‌حالینین هئج
اولماسا بیر صحیفه‌سی صنعت تاریخیمیزه داخل اولموشدور . آذربایجان
اینجه صنعتی نین اوز طراوتینی هئج زامان ایتیرمه بهرک ان شورلو –
اثری ، عموم دونیا شهرتلی " آرشین مال آلان " سینما فیلمینده آسیانین
ووکال حیصه‌سینین ع . حسین زاده طرفیندن ایفاسی فاکتی ، منجه دقته
لابیق دیر .

ایندییه کیمی " آرشین مال آلانا " ایلك باخیشی فیلم قورتارانندان
سونرا آنی اولاراق چکن گرگین سکوتو و عزیزبیگین گولومه یسه رک
سؤیله‌دیگی " اما هامیدان چوخ منه آسیانین اوخوماغی خوش گلدی " –
سؤزلری یادیمدادیر – دئییه عادیله خانیم خاطرالاییر . . . . .

ع . حاجی بیگوف بوتون طلبه‌لرینی یا رادیجیلیق آختاریشلارینا سوق
اندیر ، موسیقی خیانتیندا فعال موقع توتماغا سله‌بیردی . نظامینین
۸۰۰ ایلیک یوبیلئی مراسمینده معلمین تاپشیرعی ایله بیر جوخ
بسته‌کار شاعرین غزل‌لرینه روما نسلار یا راتمیشدیر . البته ، عزیز

بیگین " سنسیز " و " سئویملی جاوان " کیمی کلاسیک ووکال مینی آ -
 تورلری (کیچیک جملی موسیقی اثری) ایله هر هانسی باشقا اثری
 یاناشی قویماق چتین دیر ، مومکون دئییل ، آنجاق هر حالدا عادیله
 حسین زاده نین " وطن هوسی " رومانسی دا نظامی سؤزونه حساس
 مناسبتی ایله سئجیله رک ، متخصص لرین مثبت رایینی قازانمیشدیر .
 ۱۹۲۵- جی ایلهده ع . حسین زاده کونسروا توار یانی بیتیره رک بسنه -
 کارلیق فاکولته سینین (دانشکده) دیپلومونو آلمیش آذربایجانین
 ایلك قادین بستانکاری اولدور . او واختدان ایندییه کیمی عادیله
 خانیم بیر چوخ اثر یاراتمیشدیر . " طحون سسی " کانتانتاسی (ایری
 جملی خور و اورکستر اوچون یازیلیمیش اثر) بستی باغیرووایا حصر
 اولونموش سمفونیک منظومه سیملی کوارنئت (دورد موسیقی آلتسی
 اوچون یازیلیمیش اثر) ، " اوغومون باباسینا " بالاداسی (تحکیه سجه
 لی موسیقی اثری) ، خور مینی آتورلری کامئرا - اینتسرومنتال (کیچیک
 هیئت اوچون یازیلیمیش اثر) اثرلر ، لاکین هئج شبهه سیز اونون دقت
 مرکزینده ووکال ژانرلار دورور . عادیله خانیمی هئج بیر مبالغه یه
 یول وئرمه یه رک رومانسین اوستادی آدلاندیرماق اولار ، بلکه اونلار
 گؤره کی ، ۶۳۴ پروفیسورل (حرفه ای اثر) مؤلفی دیر ، ادبیات یاخشی
 بلد دیر . اؤز ماهنی و رومانسلاری اوچون شعرلری ع . حسین زاده ایستر
 کلاسیک ادبیاتدان - نظامی ، فضولی ، ناتوان دان ، ایسترسه ده
 معاصر شعردن - صدورغون ، محمدراحیم ، بختیارواها بزاده و نبی
 خزری دن اخذ ائدیر . یارادیجیلیغی نین یئتگین چاغیندا ایسه
 بستانکاری رسول رضانین فلسفی شعر دونیاسیندا اؤز فیکیر و دویغولاری
 ایله هماهنگ اولان او برازلار آختاریب تاپیر . ائله اؤزونون ان
 اوغورلو اثرلریندن بیری - " دونیالار " ووکال سلسله سینین عادیله
 خانیم ره رضا و ن . رفیع بیگلی نین شعرلرینه بستانله میشدیر . بستانله
 کارین اساس غایه سی هر بیر سؤزون دقیق موسیقی ایفاده سینین تاپماق ،
 قاباریق ندیعی او براز (سیما) یاراتماقدیر . ائله بونون نتیجه سی
 دیر کی ، رومانسلاری دینله یین ره رضا : " سانکی منیم یاراتمالاریم
 ایکینجی دفعه دونیا یا گل میشدیر " - دئییه اؤز حیرت حیسنی گیزلتمه -
 یه رک سؤیله میشدیر .

نه قدر غریبه اولسا دا آذربایجاندا - زنگین نغمه شعر دؤنیاسی

ندا رومانس نوعو او قدر ده گئیش انتتار تا پامیشدیر. او دور کی
عادیلہ خانیمین کامترا ووکال موسیقی نین امکانارینی زنگین لشد -
یرن آردیجیل ایشی خصوصی دگره مالیک دیر.

بیر جهت ده توخونماق ایستردیم .ع. حسین زاده نین اثرلری نین
سایب بلکہ او قدر ده چوخ دگیل .لاکین اونوتماق اولماز کی ،
بسته کار اوزونه قارشی حدیندن آرتیق طلبکار دیر. بعضا "بشش
مصراعلیق شعر اوزهرینده آی یاریما قدر جالیشارام ، ووروشارام. منی
قانع ائدن نتیجه گلده یینجه نه گئجه م اولور، نه گوندوزوم...

دیگر طرفدن عادیلہ خانیم شهرتین ظاهری تظاهرلری - های -
کوی، اوزونو رشکلام (تلیخ) ائتمک همیشه با بانجی اولموشدور. بیر
بسته کار کیسی او، هئج زامان آل - الوان دینله ییجی کوتله سی نین
ذوقونه خوش گلین دئییه یارادیجیلیغیندا آسان شهرت گتیرن ژانرلارا
اویما میش ، اوز اثرلرینده معین جدی حیات و صنعت مسئله لری نین
حلینه اوز توتموشدور. بو طلبکارلیغی .ع. حسین زاده اوز شاگردلرینه
ده آشیلامیشدیر. خیرخواهلیق و مسئولیت مهربانلیق و جدیت - بو
مختلف کیفیتلر اونون معلم سیماسیندا نئجه ده آهنگدار اوزلاشیر،
بیر- بیرینی تاما ملاییر. منه عادیلہ خانیم - پئداقوقلا (مربسی)
اونسیتده اولماق سعادتسی نصیب اولموشدور. آخی بولبول آدینا باکی
اورتا اختصاص موسیقی مکتب نین نظریه شعبه سی نین شاگردلرینه
"کومپوزیسیا" درس لرینی محض او کئچمیشدیر. اعتراف ائدیم کی ،
اولجه بیز بو درس لرین بوتون اهمیتینی درک ائتمیر، حتا اونلاری
نظریه چیلر اوخون غیرمجبوری ساییردیق .لاکین معلیمیمیزین حساس
رهبرلیگی آلتیندا تدریجا "کومپوزیسیا" یا مناسب تیمیزی دگیشدیک
بیزده موسیقی بسته لگه هوس اویاندی .ایندی منه تاما مله آیدین
دیر کی ، موسیقی حقینده سرشته لی فیکر سؤیله مک اوچون تدقیقا تچی
یا اثر یازماغین داخلی مکانیزمینی بیلک و دویماق واجب دیر.

عادیلہ خانیمین درس لری بیزه محض بو بیلیکلری آشیلا بیردی .
کیمینله اونسیتده اولورسا اولسون معلیمیم هامییا اوز قلبی نین
نورونو، حرارتینی سخاوتله بخش ائدیر. اوره کلرده او مید چیراغی
یاندیریر. ع. حسین زاده نین یارادیجیلیغی وثیقه وئردیگی بیر چوخ
بسته کار و موسیقی شناس حال حاضرده آذربایجانین گؤرکملی صنعت-
کاری دیر. اونلار اوز معلیطرینی منتداریقلا خاطرلایبیرلاره.

فرنگیز علیزاده ، آذربایجان بسته‌کارلار اتفاقی اداره هیئتلی کاتبی، امکدار اینجه صنعت‌خادمی، بسته‌کار، " منیم معلم ساریبدان بختیم گتیریب ، ت.تورایف ، او جیلوف ، م. برشننرک ، مفرعلی - یثوا... لاکین من هئج واخت اونوتمایا جاغام کی، کومپوزیسییا اوزره ایلیک معلیم عادلیه حسین زاده اولوب. عادلیه خانیم ایله هر بیر مشغله اصل بایراما چئوریلیردی. هر دفعه او آستا سسی ایلسه - موسیقینین ان اساس جهتلریندن اوبراز (سیما) ، مئلودیا گؤزه‌للیگی ندن ، آذربایجان اینجه صنعتینین عظمتیندن صحبت آچاردی .

اثلناره داداش اوا ، باکی موسیقی آکادمیاسینین دوچنتی، بسته‌کار " ایلیک دفعه آذربایجان موسیقی فولکلورونا دقتیمی یؤنلدن ع . حسین زاده اولوب . ائله بیرینجی درسه او ، اثرلریمه دقتله قولاق آسدیقدان سونرا منی بیر قدر تعجب‌لندیره رک : " قیزیم ، سن آذربایجانلیسان ؟ - سوروشدو . " بلی - دئییه بیر آز چاشقین حالدا جاواب وئردیم . " بس ائله ایسه نه اوچون یازدیغین موسیقی شوپشن اثرلرینین اولوبونو خاطیرلادیر ؟ بو صحبت منی صنعتین ملی مخصو - طلیگی حقینده جدی دوشونمه‌یه ، خلق موسیقیسینی دریندن اؤیره‌نمگه سوق ائتدی . نتیجه‌ده اثرلریمین موسیقی دیلینده اساسلی دگیشیک - لیکلر باش وئردی .

بعضا" من عادلیه خانیمین یازدیغی رومانلارین ایلیک، دینله بیجی - سینه چئوریلیردیم . بو هم ماراقلی ، هم ده شرفلی ایدی . آخی منه طلبه دگیل ، همکار کیمی یانا شیردیلار ، دئمه‌لی منه اینانیردیلار . معلیمی مین اؤزونون ملاحظلی سسی ایله اوخودوغو رومانلار بؤیوک تاثیر قووه‌سینه مالیک ایدی . یادیمدا دیر : اونلاردان بییری - ره . رضانین سؤزلرینه " منیم آرزوم " مینی آتورو عادلیه خانیمی - ذوقو استه‌تیکاسی ایلیک نوبه‌ده ایسه اؤرهک چیرپینتیلاریندان خبر وئره رک قلبینده خصوصی بیر عکس‌صدا دوغوردو : " من نه ایسته‌ییرم ؟ - اؤرهک دؤلوسو سئوینج ! جیگر دؤلوسو هاوا ! بلکه ده بیر آز کدر ... " .

بوگون منده بسته‌کارلیقلا یاناشی، معلیمدیکله مشغول اولورام ، عادلیه خانیمین درسری گونده‌لیک ایشیمده ، ائله حیاتیما دا منیم اوچون ان باخشی نمونه دیر " .

بیز، طلبه‌لر، واخت‌آشیری ع.حسین زاده ایله اونون آنادان اولدو. غو گۆندن ایندییه کیمی باشادیغی ائوده گۆروشوب صحبتله شه‌ریک، بو ائوکویلو، گرگین و عصبی بؤیوک باکی‌نین ساکت‌بیر گوشه‌سینده کیچیک قالا‌کوچه‌سینده یئرله‌شیر، یقین کی عادیله خانیمین محض بورادا باشاماسیندا معیین بیر قانونا اویغونلوق وار، آخی او اؤزو ده ظاهری طمطراقدان، گورولتولو نطق‌لردن اؤزاق‌دیر، تصورومده عادیله خانیم اصل ضیالی کیفیت‌لری‌نین، عالیجنابلیق، تواضعکارلیق، تمکین سیزلیک سؤز و عمل بؤتولویونون مجسمه‌سی دیر. ایلر اؤتدوکجه ظاهرا" و داخلا" گۆزه‌ل بو قادینین سیماسینا بیئنی چیزگی‌لر- مدریک لیک، نورانی لیک، علاوه اولونموشدور. اونون صحبت‌لرینی دینله - دیکجه داورانیشینی مشاهده ائتدیکجه ائله‌بیر تصور یارانیر کی زامان حقیقی گۆزه‌ل‌لیک قارشیسیندا عاجز‌دیر.

۸۰ ایلیک یوبیل‌ثینی قید ائتدیگی بو گونلرده ع.حسین زاده‌یه اونون چوخ ساییلی همکارلاری و طلبه‌لری آدیندن مراجعت ائنده‌رک سؤیله‌مک ایستردیم :

- سئویملی عادیله خانیم! سیزین حیاتدا و صنعتده نجیب‌لیگی‌نینیز بیزیم اوچون اصل اؤرنک‌دیر. آلاه سیزه جان ساغلیغی و شرسین، قوی سیزین مدریک‌لیگینیز، رنگین معنوی دونیانیز هئج زامان بیسزدن اسگیک اولماسین !

○ یونس امروده عشقین معناسی و فلسفه‌سی

پازان: دوكتور حميد محمدزاده

تورک تصوف ادبیاتینین احمدیسوی دن سونرا بؤیوک نماینده‌سی اولان یونس امره یئددی یوزایلدیرکی، سئویلیر، اؤلمز اثرلری ایله توکنمز محبتله سئودیگی خلقی ایچینده یاشاییر. یونس-ین حیاتی بویو اۆرهک قانیله یاندیریپ ایشیقلا ندیردیغی ایلاهی سئوگی عشقی زامانیمیزادک سؤنمه‌میش، تورک دیلی و تورک خلقلری یاشادیقجا دا سؤنمه‌یه جکدیر. بو سئوگی مشعلینی تورک خلقلری ایچینده یونس امره دن سونرا فضل‌الله نعیمی، عمادالدین نسیمی، محمد فضولی کیمسی داهییر گزیدیرمیش آزیغینلیق، زوراکیلیق، جهالت، اشغالچیلیق، اسارت و سفالتدن تۆرنمیش قارانلیقلاری ایشیقلا ندیرماغا چالیشمیش-لاره.

یونس امره اؤز گلشینینی بئله آچیقلا ییر:

بن گلمه‌دیم غوغا ایچون

بنیم ایشیم سئوی ایچون

دوستون ائوی کئوتولردیر

کئوتولر یاپماغا گلدیم.

یونس امره نین دوغومو میلادی اون اۆچونجو عصرین اوللرینده، تخمیناً ۱۲۴۰-جی ایلده اولموشدور. همین ایلدرده سلجوقلارین آنادولودا زاوالی و مغوللارین تخریب ائدیجی هجوملاری نین شدتلی دوری اییدی. بو جهتدن انسان سئور یونس-ین شعرلرینده ظولمه معروض قالان انسانلارین اینیلتیسی و فریادی آشکار دویولما قدادیر. دوغما

يور دونو، ائله جه ده چوخلو اولكهلىرى گزيب دولانان شاعر دؤننه دك
 دينج ليكله مشغول اولوب اؤزونه گؤره منبئت سيز و غوغاسيز بيير
 ديرليك تدارك ائدنگ، ين اشغالچي ياد ائليليرين سئل كيمي بيخيپ
 داغيدان باسغينينا دوچار اولدوقلاريني، رحمسيۇلرين قلدينجى ايله
 دوغرانديقلاريني گؤروب حسرتلى مصراعلاريندا اونلارين حالينا آجي -
 ميشدير. او دؤرون دؤزولمز حادثهلىرى، قانلى - قاداتلى ايلدىرى يونس
 امره نين وفاسيز دؤنيادان شكاييت ائتمه سينه سبب اولموشدور:

بو دونيادا بيير نسنه به . يانار اچيم . كؤينور اؤروم
 بيگيت ايكن اولنلره ، گؤك ايكن بيچميش گيبي

بؤتون فلاكتيرين ، قان آخيتمالارين دؤنيا مالى، اولكه اشغالىسى
 اوچون مينلر، يۇزمينلرين قانى باهاسينا باشا گلن محاربه لرين
 كسيلمه سيني يونس امره يئنه ده سئوگيده ، انسانلار آراسيندا ايلاهى
 محبتين كؤك سالماسيندا گؤرور:

عشقسيز آدام حيوان اولور
 حيوان اوگوت بيلر دگيل

آلاه سئوگيسى داشيمايان انسانلارى ، شكلا" انسانلار سئوگيله ده ،
 معنا" انسان اولاراق يونس امره قبول ائتمير، هم ده ايلاهى سئوگى
 مقابلينده دؤنيا سئوگيسيني رد ائدير:

بو دونيانين سئوگيسى آغولى آشا بترهر
 سونو سايان كيشى آغولى آشدان كئچر .

بو جهتن يونس امره نين سئوگيسى اؤزونه مخصوص دور، ايلاهى سئو-
 گيسى جنت طمعى و با جهنم قورخوسوندان دوغومور، مقصد ايلاهىسى
 گؤزه لديگه ، روح مطلقه نائل اولماقدير، او معرفت الله سرينسى
 درك ائتمك ايسته بيير:

جنت جنت دئديكلرى
 بيير قاچ كؤ شكله بيير قاچ حورى
 ايسته يينه وئر اونلارى
 بانا سنى گرهك سنى

يونس امره ده ايلاهى عشق ، سئوگى قورخودان و طمعدن آرينميشش

صاف ، علوی عشق دیر:

قورحمایا تامو (جهنم) سوندان
اؤحمایا حوریسیندن
دائم اونون مقصودی
حقین دیدارین گرهک

تورک تصوف ادبیاتی محقق لری محمد فؤاد کوپرلی ، عبدالباقی گؤل -
پنارلی ، فاروق تیمورتاش ، طلعت حلمان ، نجاتی بورسالی ، احمد
قاباقلی ، صلاح الدین یاشار ، سزائی قاراقوچ ، بدیع الزمان سعید -
نویسی یونس امره نین ادبی ارشئین تدقیقی و نشری ساحه سینده تقدیره
لائق ایشلر گؤرموشلر . اونلاردا یونس امره ده ترنم ائدیلمن عشقین
ایلاهی ماهیتی اؤزینده گئنیش دایانمیشلار . اونلارین قناعتلرینسی
بورادا گتیرمک امکانیمیز یوخدور ، یالسز بدیع الزمان سعید نویسی -
نین دقیق شکیلده سؤیله دیگی بیر فیکرینسی بورادا گتیرمک ظنیمجه
یئرینده اولاردی . بدیع الزمان سعید نویسی یازیر: یونس امره یسه
گؤره " دۇنیانین لذت لری ، ذوق لری و زینت لری ، خالقیمیزی ، مالیکی -
میزی و مولامیزی بیلمه دیگیمیز تقدیره جنت اولسا بئله جهنمدیر " .
(بدیع الزمان سعید نویسی ، مثنوی نوریه ، ص ۹۵)

یونس امره ایلاهی سئوگیسینی بؤتون حاتی بو یو سؤیله مگی اؤزونه
بورج بیلیمیشدیر: " سئو دیگیم سؤیله مز ایسه م ، سئومک دردی بنسی
بوغار " .

ایلاهی سئوگی انسانی فنا صحراسیندان بقا مولکونه چکیر:

بولبول اولاییم ، اؤته ییم ، دست باغاسیندا باتاییم
گؤل اولوبان آچیلاییم ، آبروق داهی سولسایاییم .

یونس امره نس یاشادیغی دورون بوتون قاریشیق لیقارینا رغما
سئوگی نین انسانلاردا اوبانماسینا جالیشماق ، طح و صفا یاراتماق
یولونداکی سعیلری بیؤنونه ایدی . جوتکی انسانلار آراسیندا سئوگی
و محبت باغلاری گؤزه للیک و منفعت حیسلریندن سلینیب آلاه اوچون
دویولان بیر سئوگی حالینا گتیریلدیگی زامان ، فرد و جمعیت دائم
حسرتینده اولدوغو طح و صفا یا نائل اولار . بئله بیر سئوگی نیسن
ایشیغی ایله یئتمیش ایکی هلته بیر گؤر ایله باخماق مومکون اولون:

یفتیش ایکی ملته بیر گئوز ایله باخمایان
خلقه مدرس ایسه حقیقته عاصی دیر .

یونس امره ده عشقن صحبت آچماق اونون دؤنیا گؤروشونو اینجه له-
مک دشمکدیر. چونکی بوتون حیاتی بویو عشق یولوندا قدم وورموش،
فانی جهاندا ملک بقا مبدآینه و مقصدینه دوغرو آد دیلمیشدیر؛
ملک بقادن گلیمشم ، فانی جهانی نخیله رم .

" ملک بقایا " چاتماق اوچون یونس امره ده اغزوندن اولکی متصو-
فلر کیمی شریعت ، طریقت ، معرفت ، حقیقت مرحله لرینی کئچمگی-
ضروری حساب ائدیر:

بو شریعت گوج اولور ، طریقت یوقوش اولور
معرفت ساریلیق دورور ، حقیقتدیر یوجه سی .

موقتی ، سرعتله آخیب گئدن حیات بولاغینی ابدیلشدیرمک انسانلارین
ازلی آرزوسو اولموشدور. یالنیز تورک دیلی ادبیاتدا دگیل ، دشمک
اولار بوتون خلقلرین شفاهی و یازیلی ادبیاتیندا حیاتی اؤتری
اولماسیندان شکایت بول - بولدور. بو، یالنیز یونس امره یه مخصوص
دگیل . موقتی حیاتی گؤزه لشدیرمک ، معنالاندیرماق ضرورتی تاریخ
بویو بشرین مقدس آمالی اولموشدور. تصوف ادبیاتی بو آمالا نائل
اولماغی عشقه ، ایلاهی عشقه گؤرور. یونس امره ده بو یول-
سئچمیشدیر. یونس امره نین " خداوندگار " دئییه مراد سایدیغی جلال-
الدین مولوی ده عینی یولو گؤستریمیشدیر.

بو عشق یونس امره ده و وحدت وجودا سؤیله نین تصوف ادبیاتیندا
ظاهری ، دنیوی ، جسمانی عشقه محدودلاشمیر ، اونلارین نظریینده
بوتون وارلیق - کاینات عشق محوری اطرافیندا دور ائدیر. یونس
امرله گؤره خلقتین غایه سی عشقدیر. اونا گؤره کی، سئوگی فطرتی
انسانا یارادیلشیندا وثریلیمیشدیر. بو سئوگی ، مبدآینه ، یارا -
دانا یولندیکده ابدیله شیر ، فنا فی الله - بین دا معناسی بودور.
تصوف ادبیاتی نماینده لرینین مبدائی بیر اولسا دا ، مقصدلری ،
واردیقاری منزل عینی اولما میشدیر. بیر چوخلاری یولونو آز میس ،
سرگردانلیق وادی سینده حیرانلیغا دوچار اولموشلار. یونس امره بو
یولو سراسا اؤتموش و ایسته دیگی مقصده جاتمیشدیر. بو جتین یولدا

دینی احکام اونون یولونو ایشیقلا ندیرمیشدیر:

جانیم قوربان اولسون سنین یولونا
آدی گؤزه ل کندی گؤزه ل محمد
شفاعت ائیله بو کمر قولونا
آدی گؤزه ل کندی گؤزه ل محمد

بللی اولدوغو کیمی یونس امره دن بیزه ایکی اثر گلیب چاتمیش
دیر. دیوانی و رساله النصحیه .

" رساله النصحیه " آدیندان بللی اولدوغو کیمی ، مثنوی طرزینده ،
عروض وزنیه یازیلیمیش اخلاقی - تربیه وی اثر دیر .

یونس امره نین دیوانی بو حق عاشیقینین عؤمور دفتری سایلا بیلره .
رساله النصحیه اونون حیاتینین سون اییلرینده ، هجری ۷۰۷ (۱۳۰۷ م)
ده یازدیغی اثر دیر. دیوانی ایسه اونون شریعت ، طریقت ، معرفت ،
حقیقت وادیلرینده عؤمرو بویو شیر ائتدیگی یولو ایزله مک ارجون
یگانه و سون درجه دگرلی قاینقادیر. محض دیوانینداکی ایلاهیله ر -
یندن و چیلغینجا سؤیله دیگی قوشمالاریندان اونون سؤوگیسی نیسن
ماهیتینی و فلسفه سینی دو یوروق :

کل گؤر بنی عشق نئیله دی	کونلوم دوشدو بو سئودایا
کل گؤر بنی عشق نئیله دی	باشیمی وئردیم قوغایا
عشق بویادی منی قانا	بن یورورم یانا - یانا
کل گؤر بنی عشق نئیله دی	نه عاقلم نه دیوانا
یاری دوشومده (رویا مدا) گورورم	مجنون اولوبان یورورم
کل گؤر بنی عشق نئیله دی	او یانیر ملول اولوروم
گاه تواریم یوللار کیمی	گاه اسه ریم یئلر کیمی
کل گؤر بنی عشق نئیلدی...	گاه آخاریم سئلر کیمی
یا وطنه اردیر بنی	یا الیم آل قالدیر بنی
کل گؤر بنی عشق نئیله دی	چوخ آغلادین گولدور بنی
باشدان آیاغه یاره ییم	مسکین یونس بیچاره ییم
کل گؤر بنی عشق نئیله دی .	عشق الیندن آواره ییم

يونس امره انسان حياتين موقتي اولماسيني دونه - دونه ياد
 ائدير، بونو آنديرماقلا انسانلاري يالنيز عشق واسيطه سيله، ايلاهي
 سئوگي واسيطه سيله بو موقتي حياتي معنالي باشا وورماغا چاغيرير.
 " يوزمين پيغمبر " عنوانلي شعرينده بو مطلبلي داها عبرتلي شكيلده
 وورغولايير:

خور باخما سن توپراغا توپراقدان نهلر يا تور
 قاني يونجا اوليا يوزبين پيغمبر يا تور...
 حقيقت ارلري كئچدي دونيادان هر بيري
 قونيه دا اول مولانا خداوندگار يا تور...
 يونس سن ده اؤلسن قارا يئره گيره رسن
 قارا يئرلر آلتيندا چوق گوناھكار قوللار يا تور.

يادا بو بيتره دقت يئتيرهك :

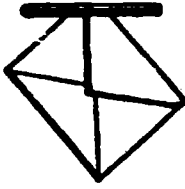
سنه عبرت گرهك ايسه
 گل گوره سين بو سين (قبر) لري
 گر داش ايسن ارييه سن
 باخيب گوريچك بونلاري...
 بير گون سنين داهي يونس
 منيم دئديكلرين قالا
 سني داهي بويله ائده
 نيته كيم (تجھكي) ائندي بونلاري

يونس امره اؤز موقتي حياتيني داها اوبرازلي شكيلده افاده ائدير:

گلدی كئچدی عؤمروم بنيم ، شول يئل اسيب كئچميش گيبي
 هله بانا شويله گلدی ، شول گؤز بوموب آچميش گيبي ...

موقتي حياتين معناسيني درينليگي ايله درك ائدن يونس امره اونون
 بوتون آجيلقلاريني عشق ايله شيرينلشديرميش ، بوتون حسرت ونيسگيل-
 لريني سئوگي ايله باشيندان سووموشدوره ، بئله علوي عشقه نائل
 اولموش انسان سؤزون حقيقي معناسيندا خيرخواه ، عاطفهللي ، طحسئور ،
 انسانپرور اولور ، عشق ايشيغي ايله حياتيني ايشيقلانديرير ، حيات
 يولونا ايشيق ساجير ، چونكي :

قالاني ۸۱ - جي صحيفه ده

محمد رضا هیئت

سئوگیلی اوخوجولار!

وارلیق درگیسی بو ایل ۱۷ یاشینی قورتارمیش و ۱۸ یاشینا گیرمیش اولور و بونونلا دا ۱۰۰- جو سایسینی سیز عزیزلره تقدیم ائدیر. الینیزه آلدیفینیز وارلیق چوخ اوزون ائیشلی - یوخوشلو و عینی زاماندا، شرقلی بیر یول کئچمیش و قارشیسیندا اولان بئویوک مانعهری آشاراق بو گونکو دورومونو قازانمیشدیر. ۱۷ ایل ائونجه اسلامی انقلابین غلبه سیله دوغولان و تازا - تازا ایسه مکه مهیه باشلایان وارلیق، بؤگۆن ۱۸ یاشیندا گنج حالینا کلیپ چاتمیشدیر. بو مدتده سیزین گئونده ردیگینیز صمیمی و او - مید وئریجی مکتوبلار ایسه اونون خاطیره دفترینده ابدیلیک یاشد ماقدادیر. وارلیق یین اوخوجولاریله باشقا درگیلرین اوخوجولاری آراسیندا اساسلی فرقلر واردیر. بو فرقلری سیز ده بیلیر و تقدیر ائدیرسینیز. وارلیق همیشه اوخوجولارینا گووه نمیش و معنا" اونلارا آرخالانمیشدیر. اونا گؤره ده وارلیق، دردلرینسی اعوز صمیمی اوخوجولاریله بؤلوشمه یه حقلی دیر. گلین بیزده بو گنج آنجاق تجربهللی معلیمه یزه، قارشیسیندا اولان مادی و معنوی چتین لیکلرله اولشمکده یاردیمچی اولاجاغیمیزا اؤره کدن آند ایچک!

- ننده آقای سعیدملکی: درگیمیزین کئچن ساییلاریندا "حیدرعمی - اوغلو حقیقنده بیر نئچه مقاله درج اولونموشدور. گله جک ساییلاردا

ایسه تورکجه دعوت کارتلاری، مکتوبلار، تبریکلر و سایرهدن نمونهلر چاپ ائده جه بیک . " قاراباغ " موضوعوندا دئمک اولار کی وارلیغین هر بیر سایندا بیر مقاله و یا شعر کی گؤرمک اولار. بو سایندان اعتبارا " عزیز یازیچیمیز آقای صدسرداری نیانین قاراباغ حقینده سلسله مقاله لرینی ده اوخویا بیلرسینیز .

- کرج ، آقای عارف اکبری: وارلیق ین کئچمیش ساییلاریندان بعضیسی بیزده موجوددور. لازم اولان ساییلاری بیزدن ایسته یین، امکان داخلینده آدرسنیزه گؤندره جه بیک . بیزده اولان کتاب و درگیلری (تک نسخه اولدوقلاری آوچون) یالنیز وارلیق ین دفترینده اوخویا بیلرسینیز. اوشاق کتابلاری و علمی اثرلرین آنادیلیمیزده چاپ ائدیلمه سینین بیر جوخ سببلی واردير کی اولارین باشیندا مادی چتین لیکلر دورور.

- کرمانشاه، آقای محمدنصرتی : محبت و نیسگیل قوخولو مکتوبو - نوزو اوخودوق . بیزه اولان بو قدر سئوگی و محبته گؤره تشکور ائدیریک .شبهه سیز آرزو لادیغینیز بؤکسک علمی - ادبی مقاملارا دا چاتا بيله جکسینیز . بیتر کی پورولمادان ، دارخمادان و ساغا - سولا ساپمادان بیلک توپلاییب علم اؤیره نه سینیز . ساغ اولون .

- تبریز، آقای رحیم عیاسی اوجاکندی: سیزین و بعضی دوستلار - یمیزین تکلیفی ایله بو ساییمیزدان وارلیق ین بیر صحیفه سینسی بعضی چتین کلمه لرین ایضاحینا آیدردیق . قاراداغ حقینده یازدیغی نیز مقاله نی ده گؤنده ربیلرسینیز .

- اردبیل . آقار آرشافتخاری. و تورج مهدی زاده : ایندیکی دورومدا ، گوطو بیر مادی منبعه دایانمادان نشریه چیخارتماق چوخ چتین بیر ایشدیر. بیز سیزین بو خوش نیتینیزی آلقیشلاییر و اؤنجه دن بو ایشین بؤتون چتین لیکلرینی نظره آلمانیزی توصیه ائدیریک .

- اردبیل . آقای سیدغلامحسین مطلقاشی : صمیمی مکتوبونوزو آلدیق ساغ اولون . جناب دوقتور جواد هیئت ین یازدیغی " آذربایجان ادبیات تاریخی" (۲- جی جلد) کتابینی آدرسنیزه گؤنده ردیکه . " سیری در تاریخ زبان و لهجه های ترکی" کتابینی ایسه یاخین گله جکده

کتابچیلاردان آلا بیله جک سینیز . انشاء الله . .

-- ورزقان . آقای علی ائل چوبانی : آذربایجان کندلرینین پیس بیر دورومدا اولدوقلارینی یازدیغینیز فارسجا مکتوبو آلدیق . بیز ده سیزینله بیرلیکده حؤرمتملی دولت مسؤلرلارینی هم ده تهراندا یاشایان آذربایجانلیلاری خصوصاً " دۆنیانی پوللاری ایله آلا بیلن آنجاق اؤز خلقینین رفاهی اوجون بیر تومن ده خرطه مگه قییمایان وارلی - دولتلی همشهریلریمیزی یاردیما چاغیریریق . .

- اردبیل . آقای رضاقلی عبادی : اردبیلده چیخان " اردبیل " هفته لیک نشریه سینین " آذربایجان کی به غلط آذربایجان نامیده شد " آدلی یازیسینا ائتدیگینیز اعتراض تاما میله بیئرلی دیره یازد . یغینیز " خطری جدی زبان ترکی آذری رادراستان اردبیل تهدید می کنه " آدلی قیسا مقاله نیزی ده آلدیق . ظن ائدیریک اردبیلده ایکی واحد تورک دلینین تدریسی حقینده بیوکسک تحصیل ناطیرلیگینین (وزارت آموزش عالی) قبول ائتدیگی قرارین اجراسیله بو موشگیلین ده بیر قسمی حل اولاجاقدیر . انشاء الله . .

- اورمیه . آقای علی شیخو : سؤاللارینیزا بیئله جاواب وئـره بیله ریک : ۱- ایرانین هر بیئرینده اولسانیز دا آبونه فورموندا یازیلان شرطلری نظره آلراق آبونه میز اولا بیلرسینیز . ۲- آدلارینی چکدیگینیز نشریه لردن تکجه یول و اسلامی بیرلیک نشر اولونمور . ۳- اوشاقلارا سجل آلا رکن هانسی اساسلارا گؤره تورکجه آدلارا اجازه وئریلمه دیگیندن بیز ده خبرسیزیک . ۴- آذربایجان و ارمنستان محاربه سی حالدا ارمنستانین خئیرینه نه ساواشر - نه باریش دورومو - ندادیره . ۵- هر هانسی بیرمته و یا قوما منسوب اولدوقلارینسا باخمایراق وطنیمیزین هر بیر گوشه سینده یاشایان اهالی بیزیم وطنداشیمیز ساییلیر . ۶- مدنیتیمیزی قورویوب ساخلماق اوجون اونو دؤزگون اؤیره نیب دؤزگون اؤیره تمک گره کدیر . .

- موغان . آقای همت شهبازی : عزیز دستوموز ا وارلیق بین قاپیسی دوغما مدنیتیمیز ساحه سینده خالیشان بوتون شاعر و یازیچیلارین او جومله دن استعدادلی گنجدریمیزین اؤزونه آچیق دیره یقین بیلین کی

مقاله و شعرلری چاپ ائله مکده وارلیق بین معیاری اونلارین یازار -
لاری یوخ بلکه یازیلاری دیر. اثرلرینیزی گؤزله بییریک . .

- زونوز. آقای مهرداد سرکش : مکتوبونوزدا جناب دوقتور جواد هیئت بین ۷۱- جی باهارا قدم قویماسینی تبریک ائتمیشدینیز . چوخ ساغ اولون . ایسته دیگینیز کیمی گله جک ساییلاریمیزدا دؤنیا ادبیاتی و مدنیتی ایله ایلیگیلی مقاله و شعرلر چاپ ائده جه بیک . چچنلره خطابا " یازدیغینیز شعرلر شعر مسؤلونا وثریلدی، مناسب گورولسه چاپ ائدیله جکدیر .

- اورمیه. آقای محرم بیزبان : مکتوبونوزدا وارلیق بین ۱۸ ایل- لیگینی تبریک ائده رک اونو چاپ ائله مکده هانسی مقصدی گوددویومو- زو سوروشموشدونوز. ایلك ساییلاریمیزدا اشاره ائتدیگیمیز کیمی " وارلیق حقیقتن صاف آیناسیندا اؤزوموزو بیزه گؤسترگی" و آنا دیلمیز و ادبیاتیمیزی دیرچلیدیبلر قلمیزه اؤگرتگی و انکشاف ائتدیرگی و بیر سؤزله وارلیغیمیزی بوتون اینجه لیکرله یاشا - تماغی اؤزونه مقصد سئچمیشدیر. ساغ اولون .

- شاهین شهر افغان . شهرام رادمهر: مرحوم جوهر دودایف- بین روسلارین ایله شهید اولماسی مناسب تیله گؤنده ردیگینیز باش ساغ - لیغی و اونولا ایلیگیلی یازدیغینیز احساسلی شعری آدیق . ساغ اولون .

- مشکین شهر. آقای نصرالله کیشی زاده : عزیز قارداشیمیز! شعر - لرینیزی آدیق . بیئنه ده بیزیمه علاقه ساخالاین .

- مشکین شهر. آقای سیدرضا بنی فاطمه " داغلی": " آذربایجان ادبیات تاریخی" نین بیرینجی طدی توکنمیشدیر. عاشیق مسکین حقیقنده توپلادیغینیز معلوماتی مقاله شکلینده بیزه گؤنده ربیلر - سینیز .

- کلیمبر. آقای آذرا وغل وغلانمرضا جعفرپور: آذربایجانین گؤرکملی شخصیتلری حقیقنده وارلیق بین کئچمیش ساییلاریندا اطرافلی معلومات وثریلیمیش و بوندان سونرا دا وثریله جکدیر. طبیعی دیر کی سیز بیئنیجه بیزیم اوخوجولاریمیزین سیراسینا گیردیگینیز اوچون

درگیمیزین کئچن ۱۷ ایلده کی یازیلاریندان خبرسیزسینیز. باشقا بیر یئرده یازیرسینیز کی نه اوچون بعضی آذربایجانلیلار اؤز دیلرینه حقارتله باخیرلار؟ بونون سببی آیدین دیر. چونکی اونلارین یسا اؤز دیلری و مدنیتلری باره ده اصلا" معلوماتلاری یوخدور و یا الده ائتدیگری معلومات تامامیله سهو و یانلیش دیر. چونکی بیزیلم باره میزده یازیلان کتابلارین چوخو (اساسا" طاغوت دؤرونده کیلر) غرضی، تحقیرا ئدیجی، حقیقتدن اؤزاق و آریا عرقچیلینی اساسیندا یازیل میشدیر.

- زنگان. آقای صادق نصیری وطن: فیکیرلرینیز تامامیله دوغرو دور. تلویزیوندا آنادیللی بیر کانالین آچیلما سی بیزیلمده آرزوموزدور. چتین کلمه لرین معناسی بو ساییدان آچیقلا نا جا قدیر. تبریز. آقارلار جواد کایا و ایمانعلی صمدزاده: چوخ پیس خطله یازدیغینیز مکتوبو آلدیق. مکتوبدا یازیرسینیز کی" وارلیق سیا- ست قوخوسو و ثرمیر" سونرا دا بیزی قورخما مازلینغا و حقیقتسی یازما غا دعوت ائدیرسینیز. عزیز دوستلار! اول" جلدین اوستوننده یازیلدیغی کیمی وارلیق فرهنگی نشریه دیر نه سیاسی. ایکینجیسی، سیز کی بیزی قورخما مازلینغا چاغیریرسینیز بس ندن مکتوبونوزو آدرس سیز بیزه گؤنده ریرسینیز. عجباً سیز ده قورخورسونوزمو ؟ - اورمیه. آقای بهرام اسدی: "اوشودوم ها اوشودوم" قوشما جاسی حقیقته یازدیغینیز تحلیلی مقاله فولکلور مسئولونا و ثریلیدی. منا- سب گؤرولسه چاپ ائدیله جک دیر.

- سلماس. آقای محمد اکبرزاده (ناصح): جناب دوکتوره هیئتین ۷۰ یاشی مناسبتیله یازدیغینیز تبریک مکتوبو و شعر الیمیزه چاتدی. بیز ده سیزه جان ساغلیغی و باشاری دیله ییریک.

- اورمیه. آقای جابرت تبریزی: مکتوبونوزو ۴ مقاله ایله بیرلیک ده آلدیق. مقاله نیز داها چوخ استانبول شیوه سینه یاخین و بو گونکو املامیزلا چوخ فرقلی بیر شکیلده هم ده صحیفه نین هر ایکسی اؤزونده یازیل میشدیر کی بیزیم ایشیمیزی چتین لشدیریر. بونندان علاوه مقاله لرین هئچ بیرینده قایناق و ثریلمه میس و چئویردیگینیز

مقاله نین اوریژینال متنی ده گؤنده ریلمه میشدیر، بونلارین قصور -
لارینی آرادان قالدیریب بیر داها گؤنده رمه نیزی خواهش ائدیبریک .
ساغ اولون .

- تبریز، آقای رضا همراز: " کتابخانه ملی تبریز " آدلی کتابی
و مرحوم شهریارین آیریلیق عنوانلی شعرینی مکتوبونوزلا بیرلشکده
آلدیق ، چوخ تشکور ائدیبریک ، وارلیق نشر اولوندوغو گوندن بوتون
ساییلاری تبریزین ملی کتابخاناسینا گؤنده ریلیمیشدیر، کتابخانادا
وارلیق درگیسنین هانسی سبب دنسه اولماماسی خبری بیزی چـسوخ
تعجب لندیردی ، بونون علتینی رسمی شکیلده کتابخانانین مسئوللاری
ندان سوروشا جاغیق . ساغ اولون .

آشاغیدا آدلارینی چکدیگیمیز عزیز دوستلاریمیزین دا مکتوبلارینی
آلدیق . میثنی مکتوبلارینی گؤزلسه بیبریک ، ساغ اولسونلار .

موغان - عزیز نامجو، تبریز - سلمان محمدی، بیله سوار - بابک
آذرلی اورمییه - بهرام اسدی، تهران - مقتدا حاج سیدعلی زاده، ارد-
بیل - فرامرزا ایراهیمزاده، تبریز - عسگرعلیزاده خوی - زمان، اوسکو
- حاجی رجائی اوسکوئی، شاعین شهر - شهرام رادمهر، مشکین شهر -
سیدرضایی فاطمه " داغلی "، اورمییه - یوسف بهنمون، خوی - علی
ظفرخواه، اهر - باقر رشادتی، اورمییه - زین العابدین رفیع فر-
کرج - صد مرادی .

كيجيكليكده بؤيوكلوك

ساده ليكده درينليك

۱

سؤمز
ايريش شيرين

شئح مونجوغنى

با هارين ايلكين جيچكلرى اۆزوموزه
گۆلركن، كئچن ايل تبريزده، (ارك)
نشرىياتى طرفيندن چاپ اولونموش بىر
شعر دفترى بايپنلانماغا باشلادى.
كتابىن مؤلفى چاغداش شعريميزى ان
گۆركملى تاماينده لر يندن بىرى تانينمش
شاعرىمىز آقاي كريم مشروطه چى (سؤنمز)
ين بو شعر دفترى نين ايلك باخيشدا
دقتيمىزى چكن بىرىنچى جهتى، اوند
جملشميش اولان "كيجيك ليكلر" اولدو:
- كتابىن آدى (شئح مونجوغو)، يعنى
سويون، رطوبتتىن كيجيك داملاسى.
- دفترىن اولجوسو، جيبه يئرله شن، ويا
(پالتوى) ۲۰x۱۲ سانتىمتر.

- كتابىن حجمى ۹۶ صحيفه، تيراژى ۱۵۰۰ نسخه.
- دفتره داخل اولان اشلر، عموميتله كيجيك، قىما شعرلردن عبارت
بيىنجام اشلردىر: باياتى، دوردلوك، روباعى، و بىرىنجه قوشما.
دفترى ورقله دىكجه، بو "كيجيك ليكلر" مجموعه سى نين بىنجره سيندا
انگىن بىر دۇنيا گۆز اؤنونه دورور: بؤيوكلوك لر دۇنياسى!
- كتابى اله آلان كىمى، ايلك باخيشدا نظرىمىزى جلب ائدن، اؤنون
اۆزه رينده كى آغ چيچه گىن باغرىندا يئرله شيب، پار-پار ياريلدايا
شئح مونجوغو، آدامىن اۆره گىنده گلجه گه نسبت درين سئوگى، بؤيوك
اينام و اؤميد دؤغورور.
- كتاب، شاعرىن "بىرىنجه اۆره ك سۆزو" ايله باشلايىر. بوايكى صحيفه
يازدا، شاعر، هله ده ايشيق اۆزو گۆرمه گه حسرت قالان بىر جوخ آنا
دليلى كتاب و مطبوعاتىن طالعيندن، و اؤنلار ين نشر ايشينده اولان
مادى و معنوى چتىنلىكلرى نيند دانىشاراق اؤز درن تأسف و كدرىنى

بیلدیرسه ده اۆرهک سۆزلرینی چوخ خوش بیر خبرله سونا چا تديریر. اؤ،
يا زيركى: بو كتابين آردينجا " چيخيش يولو آچان داغچي" و بير نئجه
شعر دفتريله گوروشونوزه گله جهگم. " انشاء الله!

كتابين متنينه گلينجه انسان بئويوك بير اوقيانوسدا غرق اولموش
كىمى شعرلرين بحرينه دالير. شعرلر اؤقدهر ساده و تميز بيرديله
يا زيليبكى، اؤخوجو هئج بير چتينليك چكمه دن اولنلار اؤخويور، باشا
دؤشور، و حتا آز بير زماندا ازيرله بير. شاعر، شعرلرينده اؤزدويغو
و دؤشونجه لريني گؤزهل شكلده ايفاده ائتمكله ياناشي، اؤخوجونو، و
يا دينله ييجيني ده هيچانا گتيرير، و اونون باطنينده اولان دويغولار
اؤيانديرير. شعرلر، دؤرد مصراع دان عبارت اولان بير مقدمه ايله
باشلانير. حقيقتا ده مقدمه يئرینه اؤتورا بيلن بو روباعيه، شاعر
اؤزونو مخاطب قرار وئرسه ده، آنجاق ياراديجيليندا اؤز غايه،
و آنا خطيني معينلشديرير: حقيقتي، وحقي هر شئيدن اؤستون سايماق!

قيش قارشيددير، بير ياناحاق آل قيش اؤچون
بیر چيمديک ده حياتا دوز سال قيش اؤچون
سؤز يازسان اگر، حقيقته خاطر باز
بیر کلمه ده سؤز يازما فقط آل قيش اؤچون

دفترده توبلانميش شعرلری، ايکي حصه ده تحليل ائتمک اولار. بيرينجي
حصه ده شاعرين ياراديجيلىق قابليتي و بديع صنعت واسطه لری نين
يئرینده و لاييقيه ايشله ديلمه سي، و ايکينجي حصه ده ايسه شعرلرين
موضوع و مضمون اعتباريله تحليلي.

شعرلری اؤخورکن ايلک نظره چارپان جهت، اولنلاردا، مهارتله ايشلنن
جنا سلاردير. جناس صنعتي اسکی زامانلاردا ن بیری آغيز ادبیا تيميزدا
خصوصاً بايا تيلاردا بؤل-بؤل ايشلنميشدير. شاعر سؤنمزین بايا تيلاری
ایله خلق بايا تيلاری آراسیندا اولان اؤخشارليقلارلا برابر، بعضی
فرقلی جهتلری ده گؤرمک اولار. مثلاً خلق بايا تيلاری نين چوخوندا
ايلک ايکي مصراع مضمونجا ضعيف اولور و اساس معنا سؤنراکي مصراع -
لاردا يئرله شير. حالبوکی بو قايدان مستثنا اولاراق، شاعرين
بايا تيلاری نين چوخوندا هر دؤرد مصراع معين بير فکری افاده ائدير.

عسکر، وطن: درديم
من بیر اکینجی يم کی
غور ائديب بيتن درديم
خان اکدم، وطن دردم

دنیزده آدایام من   دایم غوغادایام من
 مندن خئیر گورمه سن   منی قوو، قادایام من

دفتره داخل ائدیلمیش جناسلی بایاتیلارین بیرجوخوندا یالنیز بیر
 جناس، بعضاً" ایکیو یا اۆچ جناس، و بیرنئجه سینده ده ایکی مصراع
 بۆتونلوکله جناسلا یارانمیش و هر ایکی مصراع عینی سسله نیر. بیز
 بونلارین هر بیریسیندن بیر نمونه گتیریریک :

۱ - عشقین هرزادی شیرین   ۲ - بو یوللار، باغلی یوللار
 درد آجی، دادی شیرین   مئشله، باغلی یوللار
 فرهاد هاردا جان قویار   بو یوللاردان یار منه
 گورسه هاردادی شیرین   هر آی بیر باغلی یوللار

۳ - بو قاصد هاردان گلیب
 هانسی دیاردان گلیب
 مکتوبلاری اییله، گور
 هانسیدی یاردان گلیب

بو بایاتیلارین باشقا بیر خصوصیتی ده، اؤنلارین درین مضموننا
 مالک اولمالاری، و اؤنلاردا اولان دویغو و دؤشونجه اینجه لیگی دیر.
 شعرلرین تۆرک شعرینه خاص اولان هجا وزنینه یازیلما سی دا بو
 مجموعه نین ان بویوک اؤزه للیکلریندن بیری دیر. چونکی ایستر سؤز
 و کلمه لرین شعرده گؤزه ل سسلنمه سی، و ایستر سه ده اؤخوجودا گؤجلو
 تأثیر بورا خما سی باخیمیندان دیلیمیز اؤچون هجا وزنی ان اویغون
 اولجو ساییلیر. شاعر بو مسألهنی شعرلرینده دقتله نظره آلماقلا
 اؤزویله اؤخوجولاری آراسیندا صمیمی بیر علاقه یارادیر. عینی حالدا
 اؤقده رده عرب و فارس سؤزلرینی ایشلتمک زوروندا قالمیر، نتیجه ده
 اؤخوجودا درین بیر دؤغمالیق حسی یارانیر.

سؤنمزین جناسلی بایاتیلاری، حتا جناسلی دؤردلوکلری اؤنجه جناس
 یازما غا خاطر یوخ، محض شعر یازما غا خاطر قلمه آلینمیش، و شعرده
 حسی اولونان طبیعی لیک، آخجی لیک، بوتوولوک، بیزیم بو فکریمیزین
 دؤزلوگونه دلیل - ثبوت دور.

کتاپین دشک اولار کی، هر بیر صحیفه سینده ادبی اینجه لیک لره
 و بدیع صنعت واسطه لری نمونه لرینه راست گلیمک اولور. شاعرین بورادا

ایشلندیگی گۆزهل جناسلار، مجازلار، بنزتمه‌لر، کنایه‌لر، تصغیرلر، تکریرلر و تضا‌دلار، شعرین گۆزه‌للیگینی قات - قات آرتیریر، و شاعرن صنعتکارلیق قابلیتینی بیرداها ثبوت ائدیر. مثلاً آشاغیداکی شعرده:

قورخورام کی، بیر سوز دئیهم، یار گۆله
من، مئلده، گۆز کیمی، یار: گیلله
حیرته‌دیم، یار باغریمدا یاشارکن
اوزوم نئجه صیغیشمیشام یارگیله

شاعر، هم گۆزهل جناس نمونه‌سی وئریر، هم ده " یار " سوزونو هر دؤرد مصراعدا ایشلتمکله گۆزهل بیر تکریر صنعتی یارادیر. یا خود آشاغیداکی شعرلرده " گئیدیرمک - سویماق"، " گؤتورمک، و قویماق"، " یؤخسوللوق - وار" کیمی بیر- بیرینه ضد مفهوملاری ایشله‌ده‌رک تضاد صنعتیندن باجاریقلا فایده‌لانیر،

عدالت!

بو یولسوزلار هئچ ده ظالم دئییلر
گئیدیریرلر- اگر بیرگۆن سویورلار.
بیرگۆن باشند گؤتورسه‌لر بؤرکومو
اوبیرسی گۆن باشیما بؤرک قویورلار

یارمنی

بیر اولدوزام، حیزیغیمدان چیخمارام
دؤشونمه‌دن، هر اؤفوقده آخمارام
دشمیرم کی: یؤخسوللوقدان قورخمارام
قورخارام کی، یؤخسوللاتسین وار منی.

بورادا دؤشونجه و دویغولارین دیله‌گتیریلمه‌سی صیراسیندا، و بیر- بیرینه ضد اولان مفهوملارین، حادشه و دوروملارین بیر آرایما گتیریلمه‌سیله ده، شعرده گؤجلو و تأثیرلی معنا یارانیر.

شاعر سونمزین شعرلرینده، یوخاریدا سایدیغیمیز بدیع صنعت نمونه‌لرینه، ایسته‌نیلن قدر اشاره ائتمک اولار. نئجه کی، بیر آز اونجه اؤخودوغوموز شعرده، شاعر " عدالت " عنوانینی دا " کنایه " صنعتیندن فایده‌لاناراق سئجیب ایشلتمیشدیر. کتابا داخل ائدیلمیش شعرلرین هر بیر پارچاسینین حقینده، آیریجا دؤشونوب، تحلیل ائتمک لازم دیر. و یقین کی، بو ایشی عزیز شعر متخصص لریمیز گؤره‌جکلر.

آما کتابین باشقا بیر بویوک اؤزه للیگی، اؤنون معنوی مندرجه سی و شاعرین اؤزونون ایچ دؤنیا سی دیر. شعرلر اساساً طبیعت اییی وئرسه ده، اؤنلارین اجتماعی، فلسفی، اخلاقی و ملی رایحه سی، قاباریق شکیلده دیولور. مختلف موضوعلاردا یا زیلان بو شعرلرین بیر اورتاق جهتی ده وار. اؤنلارین تام اکثرینده گیزلی بیر درد، کدر، و درین بیر حسرت حس اولونور. اؤنلاری اؤخویاندا، انسان فکره دالیر، و دردلری داها دریندن دیور. چونکی بو دردلر تکجه شاعرین دئییل، بلکه بیرخلقه، بیر اولوسا عاید دیر. اؤنا گوره ده بو شعرلری اؤخویاندا، بیسز یالینیز شاعرین سینی یوخ، بویوک بیر جمعیتین سینی ائشیدیریک. بو خصوصیت مؤلفین شاهاری ساییلان "منسیزله میشم" شعرینده داها گوجلودور. بورادا شاعر "من" سؤزونو شخصی معنادا ایشلتمیر. هر "من" ده، مینلرجه "من" یا شاییر، و هر بیر "من" ده عینی دردی داشی بیر بو درد، وطن دردی، هویت سیزلیک دردی، داها دؤغروسو "منسیزلیک" دردی دیر.

دردیمین یوخ آدی، عنوانی - دئسم
حیرته دال دیرار انسانی، دئسم
باشقا بیر سؤزه بو معنای دئسم
اؤز دیاریمدا وطنسیزله میشم!

وطندا شلیق حقونندان محروم اولدوغونو حس ائدن، وطنسیزله یین شاعر، چیخیش یولونو، اؤز هویتینه دؤنمکده، و اؤز لویونه قایتماقدا گؤرور، و اوجا سسله منلیگینی یاردیما جاغیریر:

ای منیم منلیگیم، امدادیماییت
بیرحه گل، منله قووش، دادیماییت
منی باس باغرینا، فریادیماییت
سیلمیسن کی نئحه سنسیزله میشم!

۶۰- ایل منجوس پهلوی رژیمینین آنا دیلیمیزه قارشی آپا ردیغی تضحیق لرین و ملی ستم دئییلن شوونیستی سیاستلرین سیلینمز ایزی، و اونودولماز خاطره سی معاصر شعریمیزده هر شئیدن چوخ گوزه چارپیر. اسلامی انقلابین غلبه سیندن سونرا یا واش-یا واش دیرچلمه یه باشلایان دیلیمیز، هله ده اؤ گؤنلرین یا رالارینی توختادا بیلمه میشدیر. همین یارانی دردلی شاعرلرین شعرلرینده ده قاباریق شکلده گؤروروک

دېلىم - دۇغرا قىزىل آلمانى
وئر هر گلن يئىن اۇندان بېر دېلىم
اۇچ كلمه دېر وارليغىمى بېلدېرن
بېر: وطنم، بېر: منلىكىم، بېر: دېلىم

دئيه، وارليغىنن نەدن عبارت اۇلدوغونو سۇيله بېر، و بۇلە علاوه

اىدىر: من عاشيق، وئر ساغليغى-آرزوم دۇنيا ساغليغى
من ده "وارام!" دئيه رەم - قۇيسا دېل ياسا قلىغى
و يا باشقا بېر شعرينده ان بۇيوك حسرتدن دانىشا ركن، بئنه ده دېل
مسأله سېنه تۇخونور و دېلىنه اۇلان حدسىز سئوگىسىنى گۇستەرىر:

ياندىرارسا گۇلو بۇلبول حسرتى
بۇلبولو ده ياندىرار گۇل حسرتى
هره وورغون بېر عشقه، بېر سئوگىيه
من، بېر وطن، بېر آنادېل حسرتى

دۇنيا نېن آدلىم چا غداش شا عرلى نېن شعرلرېنده، بېز، يالنىز
موضوع، وزن و آهنگ تزه ليكى دگيل، هم ده اۇرادا ايشلەنن اصطلاح،
و قاورا ملارېن يئنى لشمە سېنى گۇروروك، و بعضاً شعرده علمى اصطلاحلارېن
ايشلە دېلمە سېنىن ده شاھدى اۇلوروق. بو ايسه زما نلا آد دېملاشماق
دئمكدېر. كتابېن مۇلفى بو نقتە يە دقت يئتتيرەرك اۇز اثرلرېنده
معاصر علم لردن فايدا لئما غا چالېشمېش، و دقيق رياضيات علمېندن
شېرىن شعر دېلىمېزه چاشنى-دوز قاتاراق گۇزەل بېر معجون يارات-
مېشدىر. معلوم اۇلدوغو كېمى، رياضيات دۇرد اھلى عمل سا بېلان:
تۇپلاما (+)، چېخما (-)، وورما (x) و بۇلمە (÷) اۇزە رېنده قورولموش
و اساسلانمېشدىر. شاعر، "رياضى گۇزويلە" آدلى اخلاقى - معنەوى
شعرېنده اۇزونه خاص اۇلان سادە بېر دېل ايله بو دۇرد علامتدن، و
بېرنئچە آبرى رياضى اصطلاحدان با جارىقلا استفادە ائتمېشدىر:

هر رقم اۇلورسا سئوينجە دۇلو
ووراق اۇ رقمى گۇزەللىك لره
سېلىنسىن اۇره كلر كېن-كدورتن
آرزىلار گۇنش تەك بۇيانسىن زره

ياخشى لىق ھرنە وار تۇپلایا ق تمام
پېسلىگە راست گلسك چېخاق اۇنلارى

دردلزی بۆلۈشك اۆز آراميزدا
بلگه سۋيندېرك باغرى قانلارى

نفرتى رادىكال آلتينا چك
قسۋه يه يشتيرك عشقى، الهامى
حياتا بېر تزه باهار گتيرك
ان كۆزل آنلارى ياشاسين هامى

بو ايل بايرام تحفهسى كىمى آلدېغىمىز بو كۆزەل كتابى، گنج بېر
باغيشلا نظردن كىچىردىك و دقتىمىزى چكن بعضى جھتلرى حقىندە قىسا
دا اۇلسا، دانىشدىق . آنادىلىمىزده چىغان هر بېر كتاب ، بىـزى
سۋيندېردىگى حالدا ، ايران و آذربايجان مدنيتىنە دە بۆيۈك خدمت
ما بېلىمىز . بىز بۆتون مدنيت خادىملىرىمىزە موفقىت دىلە يەرك گۇركملى
شاعرىمىز آقاي كرىم مشروطهچى " سۇنمز " دە تېرىك دىشېر ، يارادىجى
لىق بۆللارىندا اۇنون اۆچون يىئنى - يىئنى نا ئىلتىر آرزولايىرىق .
محمد رضا - هىئت

○ دوكتور حسينقى سلىمى

آنادىلىلى بايا تىلار

بىئلكن يىئله بۇرچودور	اۇلدوزلارېن سايى بىوخ
نغمە تىئله بۇرچودور	يارادانېن تايى بىوخ
تانرى مشىتى ايلـه	انسان دىلىن دانانېن
انسان دىله بۇرچودور	انسانلىقدان پايى بىوخ
تانرى خلقى ياراتدى	باغدا هر كۆل گۆزەل دىر
آتلامى سسه قاتدى	لاهه ، سۇنبول گۆزەل دىر
دىلسىز آچاق مخلوقو	بالىنېز منىم دىلسىم بىوخ
دىللىندىردى اوجالتدى	آچاق هر دىل گۆزەل دىر

حکیمه خانم بلوری ۷۰ یاشیندا

طوفانلی حیات دنیزینده دهشتلی بورولغانلاردان باشی اوجالیقلا چیخیب ، دۆز یاریم عصر عشقله- ایناملار، و یۆکسک اۆمیدله یازیب - یارادان، عینی زاماندا، حسرتی نیسگیلی داغدان آغیر اۆلان، و دؤغما وطنی قلوبی نین قانی، و شعرینین جانی بیلن ائلینی گۆلر گۆرنده گۆلن، آغلار گۆرنده آغلایان، و بئلهجه، حیاتدا پایینا دۆشن سئوینجی، کدهری وطنی و وطنداشلاری ایله صمیمیتله بؤلوشن، " وطنینده نفس چکرکن وطنسیزلیک دردینه یانیب آلیشان" حرمتلی و عزیز شاعره باجیم حکیمه خانم بلوری - نین آنادان اۆلماسی نین ۷۰- ایلیگی مناسبتیله عزیز و مهربان باجیمی صمیم قلبدن تبریک اندیب ، و ۱۳۶۶- نجی ایلده باکی گۆروشموزدن یادگار قالان مشاعره لریمیزدن، داها دؤغروسو(حسرت چلنگی) دفتریندن ایکی قطعه سینى دهیه رلی وارلیقدرکی سی - نین اۇخوجولارینا هدیه اندیرم و عزیز باجیم اۆچون اوزون عۆمور ، و یارادیجیلیقدا باشاریلار آرزولاییرام.

حرمتله: سۆنمز

عزیز باجیم حکیمه خانیم بلوری به

گل آچاق بو دۆیونو ...

شغریمه شامد اولاندان تیزین « ائلناز » ایله ، سن
منی آلقیشلا ییر اعزاز ایله ائل ، ناز ایله سن
شعرینی دینله سه کافر ، سنه ایمان گتیره ر
بلکه پیغمبر اولایدین بئله اعجاز ایله سن
اولمازا ، سن دئدین: اولساز! ، آراییب اۆزلوگونو
« اۆزون » اولدون کی ، دۆیوشدون بئله « اولماز » ایله سن
ساللار آلتیندا دۆزه ن ، داش کیمی آلمازه دؤنر
اؤدو قیمتده برابر سینیز ، آلمازیله ، سن

اۋزون ایللرله قالان تپه ساچیندان آسیلی
 اۋز نیگارین دی، یئتیش دادینا آیوازیزله، سن
 گئتدیگین یوللارا دۋن، باخ کی، بۆتون لاله بیتیب
 نئیله سن گلسن اگر بئیله پای اندازیزله، سن
 سیزه سئیرانه گلنده، اۋخوسام «دیلمی» من
 قارشیدا بیر ده منی «شور» ایله، «شهناز» ایله سن
 پیرتلاشیق بیر کلف اولموش بو یامان ظالیمیز
 گل آچاق بو دۆیونو، رمزیزله من، رازیزله سن
 من آمانسیر قیش ایلن یوللارا چیخسام دا بو گۆن
 وار اۆمیدیم گله سن گۆل قوخرلو یازیزله سن
 گۆزلری یۆلدادی حسرتلی آنان زنگانین
 اونا بیر «زنگ شتر» چال، اۋ صینیق سازیزله سن
 قوی دئسین کی، یۆکو بوللوریزله کارواندی، گلیر
 اۋنو باس باغرینا مین مهریزله، اعزازیزله سن
 بیر ده، گل شعری اوره کدن سۆزولن «سۆنمز» ایلن
 اۋخو بو نغمه نی بیر سسله، بیر آوازیزله سن

۱۳۶۶/۱۱/۲۲

گل ، چيخيم يۇللارينا ...

شعري نين شاهدی اولدوق قيزيم « ائلناز » ایله ، من
 قالخمشام طور تجلايه بو اعجاز ایله من
 سن توتان زیروه لره من ده اوزاقدان باخیرام
 نئجه قالخیم یانینا بیر بئله پرواز ایله من
 بیر دنیزدیر اۆره گین ، طبع روانین درینا
 نه یازیم بس چۇخونا بیر بئله جه آزايله من
 اۆزون اؤیرهت ، باشا سال درسینی بیلمز لرینی
 ده ییشه بیلمه میشم ساخسینی آلماز ایله من
 زیره نی ، تحفه کیمی کرمانا گۆن-رمکدن
 مقصدیم دیر ده ییشم سرت قیشیمی یاز ایله من
 حسرتیندن دانیشان ، ناله چکن نئی کیمی یم
 گل ، چيخيم يۇللارينا « شور » ایله ، « شهناز » ایله من
 قلبیمی مشعل ائدیم سن دؤنه جک یۇللاردا
 قسمت اؤلسون اؤیونوم بیر بئله پیشواز ایله من
 یاشادیر قلبیمی آنجاق او اؤتن خاطره لر
 ظلمتی موم ائده رم هر گئجه مین راز ایله من
 آیریلیق قیرخ ایل اولور موش ، گؤروشون بیر آنلیق
 نئجه بو دردی دئییم بس بو صینیق ساز ایله من
 آنامیز زنجانی گۆرمک دیلهرم ، بیر ده سنی
 بسله رم بو دیله یی قلبده اعزاز ایله من
 سنه سۆنسوز بیر عؤمور ، بیر ده کی ، سۆنمز الهام
 دیلهرم صبحه کیمی شۇقیله ، آواز ایله من

پروفیسور یاشار قارایف ۶۰ یاشیندا

پروفیسور یاشار واحد اوغلو قارایف ۱۹۳۶- جی میلادی ایلینده آنادان اولموشدور. تحصیلاتینی باکی دولت اونیورسیتیه سینده بیترمیش و ۱۹۷۹ دا دوکتور لوق دیپلومونو و ۱۹۸۵- جی ایلده پروفیسور عنوانینی آلمیشدیر. او ۶۰ ایللیک حیاتیندا و ۴۰ ایللیک ادبی فعالیتینده مختلف وظیفه لرده چالیشمیش و بیوک نائلیت لر الده ائتمیش دیر. او دولت مکافات لاری و ورثاتی،

امکدار علم خادمی، دولت عالی تصویب کومیسونو ریاست هئیتی نین عضو، دولت عالی اکسپرت (خبره) کومیسونونون عضو، ادبیات اینستیتوسونون دیرکتور، آذربایجان یازیچیلار بیرلیگینین کاتبی، دایمی ایران - آذربایجان بین الخلق " شهریارکنگره سی " کومیته سی- نین صدری و... عنوانلارینی قازانمیش و عینی حالدا بیر نئجه دگرلی اثرین مؤلفی اولموشدور. اونون کتابلارینین بعضیلری بونلاردیر .

۱- فاجعه و قهرمان، ۲- صحنه میز و معاصر لریمیز ۳- پوئزییا و نثر ۴- حسین جاوید ۵- آذربایجان رئالیزمینین مرحله لری ۶- معیار شخصیت دیر ۷- ملاپناه واقف ۸- یاخیندان و اوزاقدان و...

پروفیسور یاشار قارایف ایندی تانینمیش نظریه چی - عالیم، نفوذلو تنقیدچی و گؤرکملی ادبیات تاریخچی دیر. اونون دراماتورگییا، رومانئیزم و رئالیزم مسئله لرینه حصر اولونموش اثرلری ادبی- نظری فیکرین استقامت لن دیرلر مه سینده مهم رول اوینامیشدیر. یاشار قارایف بۇ گۆن تورک- اسلام کولتورونون باشلیجا قایناق لاری نین اؤزه رینده خصوصاً ده بیسویلیگین ادبی انکشافیندا تاریخی رولونو معین لشدیرن مفکوروی آراشدیرما حاضر اییر و یئنی حاضر انسان بئش جلدلیک، " ادبیات تاریخی " نین باش رداکتور و دوره، اونون

اجتماعی مضمونلو " جاسارت شروت دیر" ، " معنویات بازاری رد ائدیر" ،
" تاریخین قاراباغ یادداشی - دونن و بوگون" ، " روحلار یادداشدا
یاشاییر - شهیدلر" کیمی مقاله لری آذربایجانین آغریلی یاشانسی -
لاریندان سؤز آچیر .

طبیعتجه ملایم ، ساکت ، تواضعکار بیر انسان اولان یاشار قارایفین
ایران ، تورکیه ، عراق کیمی یاخین شرق اؤلکه لریله امکداشلیق
یارادیلما سیندا دا بؤیوک خدمت لری اولموش ، ایراندا بیرسیرا ادبی
قورولتایلاردا اشتراک ائتمیش و وارلیق دا چاپ ائدیکن مقاله لریله
اؤز ونو و یاراتدیغی ادبی یارادیجیلیق نمونه لرینی اوخوجولاریمیزا
تقدیم ائله میشدیر .

سایدیغیمیز پوتون علمی عنوان و درجه لری نین اوستونده پروفیسور
یاشار قارایف سؤزون حقیقی معناسیندا بیر انسان هم ده بؤیوک بیر
انسان دیر .

بیز اونون ۶ یاشینی تبریک ائدزکن اولو تانریدان اوٹا و
عائله سینه جان ساغلیغی ، اوزون و تهره لی عؤمور و نائلیت لیر
دیهه بیریک .

وارلیق یازیجیلاری

عصریمیزین شیخ شاملی . . . قالانی:

مسلمان ملنلر و دولت لر واختیندا دودایف - ه کؤمک ائدیپ
اونو و چمن ملتینی یالنیز بؤراخماسایدیلار ، نه ائتمه لی !
بیزیم الیمیزدن آنجا ق خیر - دوغا بیر ده آرزبق یارمساو
گلیر . اولو تانریدان او بؤیوک اسلام قهرمانینا رحمت دیلر -
کن چمن خلقینه استقلال ، غلبه و باریش ایسته بیریک .

چ . ه

عصرىمىزىن شىخ شاملى ژنرال جوهر دودايف
اۋر مسلمان ملتىنىن استقالى يولوندا شهيد اولدو

مسلمان چن خلقى -
نن مى قهرمانى
ژنرال جوهر دودايف
۱۷ - آى ملتىنىن
استقالى يولوندا
آمانسىز مبارزه و
ووروشمالاردان سونرا
بالاخره شهادت
مرتبهسینه نايىل
اولدو. اۋ دونيانىن
ان بۋيوك عسگرى

قوۋتلىرىن بىرىنه صاحب اولان روسارلا و اونلارنىن تجهيزاتلى
اۋردوسوالله ووروشوردو. اۋ بىلىردى كى بۋ گونكو دونيادا
كچىك بىر خلقىن بۋيوك بىر دولت و اونون اۋردوسىله
ساواشماسى انسانا آنجا ق شهادت قازاندىرا بىلر. اۋ بۋنو
بىلر ك ساواشا آتلىدى و اسلام دونياسىنىن بلكه ده تاريخىن
ان بۋيوك شهيدى سا بىلان سىدالشهدادان الهام آلاق بۋ
ساواش ميدانىنا گىردى. اۋ ۱۷ آى انگىدهسینه ساواشانىدان
سونرا نامردجه اۋلدۋرولدى. ژنرال جوهر دودايف ساواشا شهيد
اولدى. جانىنى اۋتوردو اما اۋر ملتىنه چىنلرله بلكه ده
بۋتون مسلمانلارا شان و سرف و مى هويت قازاندىردى. رحمتلى
دوقتور شىرىعتىنىن باردىغى كىمى اۋلوموالله دوشمىنىنى مغلوب
اىلدى، ذىل اىلدى. بىز امىنىك كى چن ملتى بو مبارزه دن
باشى اۋجا و غالب حىجا ق و اۋر حقىنى امىر بالىست دوشمن
دن قسما" ده اولسا آلا جاقدير. بىر آروانده ردىك كى

وارلیق، اوچونجو مطبوعات سرگیسینده

عزیز اوخوجولار! بیلدیگینیز کیمی اسلامی ارشاد ناظیرلیگی نین تشبوشو ایله اردیبهشت آیینین ۶ - سیندان ، ۱۱ - نه دک تهراندا مطبوعات سرگیسی کئچیریلدی . وارلیق مطبوعاتی ده باشقا مطبوعات عاقله سی عضولری ایله بیرلیکده بو سرگی ده اشتراک ائتدی . بو سرگی بیزیم اوچون چوخ بؤیوک بیر امکان یاراتدی کی یاخین - دان اوخوجولاریمیز و باشقا مطبوعات سئوهر رأی صاحب لری نین قیقر و نظر لری ایله تانیش اولارق . غرقه میزین زینت سیزلیگینه باخما یاراق ایلك گوندن چوخلو معارفیور سئیرجیلرین گلشی نین شاهدی اولدوق . اونلار بیزه مراجعت ائدی ب مطبه باره سینده چوخ سخاوت و الی آچیقلا اوز تنقیدی و تشویقی نظر لرینی سؤیله - دیلر . اونلارین اشاره ائتدیگری اساس موضوعلار بونلاردان عبارت ایدی :

بیزه مراجعت ائدن لرین چوخو وارلیق مطبوعاتی نین مدنیتی میزین انکشا یولوندا ائتدیگی خدمت لرینه و وارلیق نین سرگی ده اشتراک ائتمه - سینه گؤره اوز تشکور لرینی بیلدیر دیلر . بعضی لری وارلیق دا وئرلین یازیلارین یوخاری سویه ده اولدوغوندان و چوخ زامان مبتدی اوخوجو لار طرفیندن آنلاشیلما ماسینی مطرح ائدی ب ، تکلیف ائدی ر دیلر کی ، یازیلار بیر آز ساده له شسین . . . . . بیر عده مطبوعه عکس ، رنگ و طرحین بیتری بوش اولما سیندان تأسف له نیب و زامانلا قباغسا گئتمه گین اوستونده تاکید ائدی ر دیلر . غرقه میز دن گؤروش ائدن لرین ایچینده ایندی کیمی وارلیق آدینی ائشیدمه یین چوخلو تورک دیللی و فارس دیللی وطنداشلاریمیز دا وار ایدی . تورک دیلی ایله تانیش اولما یانلار عموماً " وارلیق " سؤزونون نه معنادا ایشلندیگینی

سؤال ائديب و توركد ديلينده بير نشریه گورد و كلريندن سئوينيرديلر بعضيلري ده وارليق مطهسي نين اون سككيز ايل منتظم شكليده بورا۔ خيلديغيندان تعجبله نيب و وارليق يازيجيلاريندان ايران توركجه سي نده بير خودآموز ترتيب و تنظيم ائتمه لريني ايسته بيرديلر۔ بو ايستك عموماً " فارس ديللى و اغز ديللرينه ياد اولان بعضى وطندا۔ شلار طرفيندن تكليف اولونوردو. بعضيلري ده باخيشلاري ايلـــــــه ائله بيل بنزه دئيبيرديلر: " آز ايدي آريق اوروق بيرى ده گليب دابانى بيريق " .

بيز بو سرگى ده اولان بعضى چاتيشمازليقلارا باخما ياراق، سرگيني قوروب يولا سالانلارا و مطبوعات اوچون باريش و ياريش امكانــــى يارادانلارا بير داها اوز صميمى و درين تشكورلاريميزى بيلديريپ گله جكه بئله مراسيم لرين تكرار اولاجاغينا اوميد بسله بيريك . .

حورمتلى دوستلار ! وارليق مطهسي سيزين بوتون يئرلى و دوزگون تنقيد و گؤستريلرينيزى نظره آليپ ، امكان داخلىنده اونلاردان فايдалانماغا و بعضى چتينيكلري آرادان قالديرماغا چاليشاچاقدير

وارليق

آبونه اولماق ايسته ن عزيز وطنداشلاريميزدان " بانگ ملي شمه داربوش خسان سيار " دا ۲۱۶۳ نومره لي حسابا بير ايل آبونه پولونو (۱۲۰۰ تومن) يا تيريب قبضيتى بوفورما ايله بيرليكه وارليق آدرسته گؤندرمه لري خواهشا اولونور .

وارليق درگيسي نين آبونه فورماسى

آد..... سوي آد..... ايش.....
 ياش..... سواد سويه سي..... آبونه مدتى:.....
 آدرى:.....
 پوست فونوسو..... تلفون:.....

قارا خیر

خیر آلدیغیمیزا گوره آذربایجانین گورکملی شاعری علی توده
اسفندآیینین سککیزینده باکیدا وفات ائتمیشدیر.

رحمتلی علی توده اطلی اردبیلدن (چاناخ بولاق) اولوب گنج
باشدا باکی یا گئدیباورادا دیلچیلیک فاکولته سیندن مأذون
اولموش و او زامان شاه رژیمنین شرایطی اونون وطنه قاییدما-
غینا مانع اولموشدور.

علی توده گنجلیکیندن بری شعر یازماغا باشلامیش و اوزون سؤرن
یارادیجیلیق حیاتیندا چوخ دگرلی اثرلر یازمیشدیر.

مرحومون اوغلو آقاناطق جوادزاده دن آلدیغیمیز مکتوبدا
اونون ۲۶ فورال ۱۹۹۶ دا وفات ائتدیگی بیلدیریل مکده دیر. مرحوم
مون حقیقنده و اثرلری باره ده شمالی آذربایجان مطبوعات و
رادیو - تلویزوندا گورکملی یازیچی - شاعر و ادبیاتچی لار
طرفیندن مقاله لر و چیخیشلار وئریلمیش و اونون عزیزخاطره سی
جانلاندیریل میشدیر.

بیز بو ایتگینی مرحومون عائله سینده . دوستلارینا و اونو
سئوونلره باش ساغلیغی وئریر و اولو تانیری دان او مرحوم
رحمت و مغفرت دیله بیریک .

وارلیق

دوزه لیش

وارلیق بن یاکیر ۱۳۷۴- جو ساییسی دین ۱۰- جو صحیفه سینده
اوشاق اورکستر گروهونون رهبری آقا اعلی اار (محمد) روزمنه
عوضنه سهو اولاراق آقا بابک هرگلی یاریلمیشدیر.

همین ساییمیرین ۹۸- حی صحیفه سینده " مبرقع " سؤزونون
معناسی مؤلف طرفیندن سهو یاریلمیش و سونراکی مکتوبوندا
" مبرقع، اؤرتولو دئمکدیر" دئییه دوره لتمیشدیر.

تشکـور

حورمتلی دوستلار، اوخوجولار و همشهریلریمیز نوروز بایرامی، قوربان بایرامی، فطر بایرامی و منیم ۷۰ یاشیم مناسیتیله منه گونده ردیگینیز تبریک مکتوب و تلگرافلارا تشکور و شوکران دویغولاریمی بیلدیریر، هامینیزا، جان ساغلیغی، اوزون عومور و نائلیتلر آرزو ائدیرم .

مکتوب و تلگرافلارینیزا تک- تک جاواب یازا بیلمه دیگیم اوچون سیردن عذر ایسته بیر و اولو تانری دان سیزلره و خلقیمیزه و ملتیمیزه سعادت دیله بیرم.

دوقتور جواد هیئت

تبریک

گورکملی شاعرلریمیز زنجانلی حکیمه بلوری و آستارالی سهراب طاهرین ۷۰ یاشلارینی تبریک ائدهر و اونلارا اولوتانبری دان اوزون عومور و نائلیت دیله تبریک .

بو یکی گورکملی شاعرلریمیز اوشاقلیق حیاتلارینی آنا یورد- لاریندا گنجیرسه لر ده بوئون گنجلیک، بیئتگینلیک و دشمنه گسی جایرسه یاشلیلیق چاغلارینی باکی دا کچیرمیشلر. اما شعرلر - یئندن ده آیدین اولدوغو کیمی آنا یوردلارینی هنج بیر زامان اونوتما میشو و حتا وطن حسرتیله یاتیب یاشامیشلار .

بیر عریب شاعرلریمیزین ۷۰ یاشلارینی تبریک ائدهر و اونلارا جان ساغلیغی آرزو ائدیریک .

وارلیق

صابر رستمخانلی ۵۰ یاشیندا

آذربایجانین مشهور شاعر، یازیچی و اجتماعی خادمی و ملت وکیلی اولان صابر رستمخانلینین ۵۰ یاشی مناسبتیله باکیدا دولت سویه - سینده بئر مراسیم کئچیریلیمیشدیر. صابر رستمخانلی گؤرکملی شاعرو یازیچی اولماغلا یاناشی اوزون ایللر مطبوعات ناظری اولموش و بو وظیفه ده هم خلقینه خدمت ائتمیش هم ده ایرانلا یاخشی مناسبت قورماغا چالیشمیشدیر.

صابر رستمخانلینین یوبلئی مراسیمینده آذربایجان جمهور رئیس، مشهور یازیچیلار، شاعرلر و ادبیات و مطبوعات خادملری اشتراک ائتمیشلر. بو طنطنهلی مراسیمده آذربایجان پرزیدنتی طرفیندن رستمخانلی یا شهرت اوردنتی (نشانی) وئریلمیشدیر. بیز گؤرکملی شاعر، یازیچی و عزیز دوستوموز صابر رستمخانلی یا ۵۰ یاشینا تبریک ائدر، اونا اوزون عؤمور و بؤیوک نائلیتلر دپله بیریک . .

وارلیق

وارلیق - ایاردیم

گئچن آی همشهری اوخوجولاریمیزدان آقای قادرکیانی وارلیق درگیسینه یۆزمین تومن مالی کؤمک ائتمیشدیر. خیر الدیغیمیزا گوره آقای قادرکیانی قاراباغ قاچقینلارینا دا بئر قایغی کیش آذربایجانلی کیمی یاردیم ائتمیشدیر. وارلیق درگیسی آقایکیانی نین اصراری قارشیسیندا بویاردیمی قبول ائدیبعینی راما ندا اعور تشکور و منتدارلیغینی دا بیلدیرمهگی اوزونه وظیفه بیلیمیشدیر.

ج.م.سا والان

اردیبهشت آیینین دو ققوزو، قوربان بایرامی آخشا میندا علامه طباطبائی دانشگاهینین مدیریت دانشکده سینین آملی تئاتر سالونوندا آقای دو ققور قاسم انصارینین کؤمگی و آذربایجانلی طلبه لرین اشتراک کیله موسیقی شعر آخشامی کئچیریلدی. بو شعر آخشا میندا چوخلو شاعرلر و یازیچیلار شعر و مقاله لرینی اوخودولار.

اردیبهشت آیینین ۱۷ سینده غدیرخم بایرامی مناسبتیله شاهد دانشگاهی و هواپیمائی دانشکده سی آذری طلبه لرینین اشتراک کیله طنطنه لی بیر شعر آخشامی کئچیریلدی.

بو مراسیم ده شاعر و یازیچیلاریمیز اؤز شعر و مقاله لرینی اوخودولار و نسیمی اورکستر گروپو و عاشیق لار دا برنامه اجرا ائله دیلر. سونرا دانشکده رئیسی طرفیندن هدیه لر پایلاندى .

یکشنبه گونو (۱۳۷۵/۲/۲۳) شهید بهشتی دانشگاهینین ابوریحان سالونوندا اوستاد شهریاری انما مراسیمی کئچیریلدی . بو مراسم تبریزدن آقای حسن دمیرچینین رهبرلیگینده اون نفر لیک اورکستر هیئت کلمیشدی . بونلار آذربایجان موغاملاریندان (قطار) موغا — مینی چالدیلار. و عینی زاماندا شهریارلا سهندین گؤروشمه لرینی سؤز و سازلا گؤستر دیلر. بو شعر آخشا میندا گؤرکملی شاعرلر ، یازیچیلار و عاشیق لار دا اشتراک ائتمیش دیلر .

شهیدشمسی پور آموزشکده سینده خرمشهرین قورتولوش گونونون انما مراسیمی — بو مقدس گونو انما مطبیسینده اول آقای دو ققور اهری (اوستاد) قوناقلارا خوش گلدینیز دئدی ، سونرا دانشکده نین رئیسی دانیشدی . سونرا گؤرکملی شاعریمیز سؤنمز خرمشهرین آزاد اولماغی و شهید حسین فهمیده باره ده گؤزه ل شعرلر اوخودو، اونندان سونرا بیر نجه شاعر و یازیچیلاریمیز اؤز شعر و مقاله لرینی اوخودولار. سونرا خوی دان گلن گنج اورکستر قروپو برنامه اجرا ائلیدی .

ادبی خبرلر

اردیبهشت آیینین ۲۸ یئنده ساعت ۱۴ ده پوریای ولی حوضانا سیندا علمی - ادبی بیغینجا ق تشکیل تاپدی. بو بیغینجا قدا گؤرکملی شاعر و ادیبلریمیز اشتراک ائتدی لر و دیل ، گرامر و ادبیاتیمیز حقینده دانیشدی لار .

مطسی آقای مهندس فیوضات اداره ائتدی ری . خبر آلدیغیمیزا گؤره بو ادبی - علمی بیغینجا ق هر آی عینی یئرده برپا اولاجا قدی ر .

انقلاب هوتلینده شعر آخسامی - چرشنه گونو خرداد آیینین ۱۶ سیندا انقلاب هوتلینین دانیشیق سالونوندا امام خمینی نیسن وفاتی نین ۷- جی ایل دؤنومو مناسیتله تورکیه و آذربایجان جمهوریسیندن گلن قونا قلارلا بیر شعر آخسامی کئچیریلدی .

بو شعر آخسامیندا اولجه قرآن کریم دی آملر اوخوندو . سونرا آقای علی امغر شعر دوست خارجی قونا قلاردان امامن آنما مراسیمنده اشتراک اشمک اووره ابرانا گلمه لریندن و بو شعر آخسامیندا شرکت ائله دی کله ریندن تشکور ائله دی .

سونرا شعر آخسامینین آبارجمسی آذربایجاندا گلن بارجمی و ژورنالست حاج رافیق دانیشدی و سیر - سیر خارجی و داخلی شاعیرلری تریبوندا جاغیردی . آذربایجان جمهوریسیندن گلن شاعر - لردن : حکم غنی ، شاهن فاضل ، اسکندر اجتیار ، واقف محمدوف ، و ابراندان شاعر ساوالان اور شعرلرینی اوخودولار . سونرا بخسوان مطبسی نین سیرنجی معاونی اسوطالب قاسموف دانیشدی و ابراندان گؤردوبو دوستلوق و صمیمندن تشکور ائتدی . بو دوستلوق و قارداشلیغین داها کئئشله نیب ، داها نمره لی اهلما سنی آرزو ائله دی .

حۆرمتملی وارلیق مطه‌سینین امکداشلاری!

... وارلیق درگیسی گئچیکنده گۆزلریم یول چکیر، اۆره‌گیم توتو-
لور، چاپدان بوراخیلاندا گۆزلریم ایشیقلا نیر، اۆره‌گیم آچیلیر.
یثنی بیر قووه جسمیمه گلیر، روحوم صفا تاپیر. بیلیرم سیز ده
منیم کیمی سینیز، اونون تئز حاضرانیب چاپدان بوراخیلماسینا
تله‌سیرسینیز، آنجا ق من سیزین چتین لیگینیزی یاخیندان گۆرمورم .
همت‌لازیمدیر بو ایشه، بیرلیکده همت‌گۆسترملی‌بیک، مادی و معنوی
همت. وارلیق بیر آیدان ایکی آیا، ایکی آیدان اوج آیا و کئچن
نۆمره ده آلتی آیلغی بیریشرده بوراخیلدی! بو بؤیوک نقص‌دیر.
آذربایجانلی کیمی آدی غیرتله باغلی اولان ائله! ...اگر نفر حسابی
ایله هر آیدا هر بیر ایرانلی تورک بیر تومن وارلیق حسابینا
یاتیرسا، اوتوز میلیون تومن پول اولار. ... اوتوز میلیون دئمی-
یالنینز مطه‌نی دوستلاریمیزا، قوهوملاریمیزا آبونہ اشتهک، بو
اوتوز میلیوندان فقط اون مین نفر آبونہ اولسالار، وارلیق بِن هر
بیرینی ایکی یوز تومن حساب اشتهک، هر نۆمره ده ایکی میلیون
پول بیغیلار. ... داها دوغروسو وارلی و غیرتلی آذربایجانلیلاریمیز
هاردا قالیبیلار، اصلاً عیبی نه‌دیر کی پوللاریمیز کی انشا‌الله
پوللاری داها چوخ اولسون. ... بو وارلیق سندیمیزی داها دا مرتب،
داها دا بارلی و داها دا یۆکسک کیفیت‌لی چیخماسینا کؤنوللو او-
لاراق کومک ائده‌لر. ... اوندان داها وارلیق، آی - بی - ام تاپپی
ایله یوخ، گۆزهل کامپیوتر حرف‌دریله چیخار، رنگلی ده چیخابیلر،
آیدا دا چیخا بیلر، یۆکسک سۆیهده ده چیخابیلر و چوخ علم-
یئرلره ده مجانی گئده‌بیلر. ... آخی بو بیزیم وارلیغیمیز و هویت
یمیزدیر. ...

تهران - مهندس ج. آذری

مهندس آذری مکتوبونون سونوندا وارلیق داکی مقاله‌لر باره‌ده
تنقیدی - اصلاحی و هم ده تایدی فیکرلرینی ده بیلدیرمیشدیر
کی ممنونیتله قبول ائدیر و الیمردن گلدیگی قدهر اونلاری
حیاتا گئچیرمه چالیشا غایق. وارلیق

گۈرگەملى عالم | سىز بوتون ھاياتىڭىزنى ، فعالىيىتىڭىزنى طب علمى
 ئاراشدىرما لار و جراحلىقلا انىمانلار ئىن ساغلاملىغى ئىن مەدافە سېنىدە ،
 غەنى زاماندا مەدنىيەتتىمىز ئىن دىر جەلمە سېنىدە خىر اشىمىسىڭىز ، ۱۳۵۸-جى
 ايلدىن ايلكەدە نىشەرتە باشلايدىغىڭىز ، وارلىق درگىسىنى دوغۇملا
 مەدنىيەتتىمىز ئىن اطرافىندا كى دەمىز مەقتۇلار ئىن قىرىلدىغىنى مۇدە و ئىرەن
 ايلك قاراقوش آدلاندىرماق اولار ، . . . اغرلر ئىن خەلقىمىزە دىبىل و
 ادىباتىمىزى اغىرەتمك و مەنلىغىنى تاشىماق بولوندا چوقۇم ائىش
 گۈرمۈشدۇر ، سىز ئىن ۷۰ ايللىغىڭىزنى اۆرەكدىن تىرىك ائىدىر ، سىزە
 اۆزۈن غۇمور ، جان ساغلىغى ، شەن باشا ئىرەن آرزو ائىدىرىك ، . . . بىسىز
 امىنىك كى ، سىز گەلە چكە اولكى لىرەن دە داھا آرتىمۇ ھوس و ائىنا مەلا
 بىر گىچ احتراسىلە ، علم و مەدنىيەتتىمىز ئىن انكشاقى بولوندا داھا
 ابرى آددىمىلار آتاجاق و بىلەلىكلە وطنە و خەلقىمىزە بىئىنى - بىئىنى
 نائىيىتلر و شەرت گەتەرە چكىنىڭىز ، سىزدىن ھىمىشە اغىرە نەمىشك ، اغىر -
 بىرە نىرىك ، اغىرە نە چە بىك و بونونلا دا فخر ائىدىرىك . .

دردىن حۆرمەتلى ، ارد بىلدىن وارلىق درگىسى ئىن
 اوخوجولارى : عادل ارشادى ، صابىر بابرام -
 زادە ، كاظم نىظرى (بقا) ، نادەلى بىيام و جەمە

رەسمى

○ تصویب تدریس ۲ واحد درس زبان و ادبیات
ترکی آذری در دانشگاه اردبیل

چندی پیش دانشجویان ترک زبان دانشگاههای اردبیل با ارسال تو-
ماری به خدمت وزیر محترم فرهنگ و آموزش عالی خواستار ارائه و
تدریس ۲ واحد درس زبان و ادبیات ترکی آذری شدند که با عنایت و
توجه خاص وزیر محترم به درخواست دانشجویان جواب مثبت داده شد و
وزارت فرهنگ و آموزش عالی با ارسال نامه‌ای به دانشگاه اردبیل
دستور برقراری این کلاسها را صادر کرد. این امر موجب مسرت و
شادی دانشجویان ترک زبان شده و با صدور بیانیهای تشکر و قدردانی
خود را از وزیر محترم و وزارتخانه متبوعه ابراز داشتند. در قسمتی از
این بیانیه آمده است:

تصویب تدریس ۲ واحد درس آموزش زبان و ادبیات ترکی آذری در دا-
نشگاه اردبیل از طرف وزارت فرهنگ و آموزش عالی نشانگر توجه خاص
دولت جمهوری اسلامی ایران به فرهنگ اصیل کشور عزیزمان ای-
ران میباشد که ما دانشجویان آذری زبان از عنایت خاص وزیر محترم
فرهنگ و آموزش عالی در پاسخ مثبت به درخواست دانشجویان تقدیر
و تشکر بعمل می‌آوریم . . .
گفتنی است اقدامات لازم از طرف مسئولین محترم دانشگاه اردبیل
جهت برپایی این کلاسها برای ترم آینده صورت گرفته است . . .

خبراز: رضاقلی عبادی

چينار

گىجە كىچمىش ، اولدوزلار آغ ، گۆي قارا !
 سۆيكنمىش قوجامان بىر چينارا ،
 بىر يانيدا غۇمور كىمى آخىر سو
 قاچمىش بو گون طبيعتين يوخوسو
 بوداقلاردا سىرىن يىللىن خوش سىي
 يارپاقلارين حزين - حزين نغمەسى
 اورەيىم بىر قانادلانمىش قوش كىمى
 ھىي چىرىپىنير ، تىلى سىز ، عىبى
 ھوندور چينار بوداق آتمىش ، قول آتمىش
 اۆز غۇمرونده چوخ عىرلر قوجالتمىش
 گۆركمىندە قارلى داغلار وقارى
 باشى بوتون آغا جلدان يوخارى
 طوفان قوپار ، ياغىش يا غار ، قار تۆكر
 اود قامچىلى ايلدىرىملار گۆي سۆكر
 بىعضا" چايدا داشلار داشى قووالار
 سئلده گىدر گۆي چىنلر ، اووالار
 يارغان يارار سىنەسىنى داغلارين
 سولار اويار بىنەسىنى داغلارين
 كاروان چۆكر گۆيدە قارا بولدولار
 چووغون گلر ، شاختا كسر ، بوز دونار
 خان چيناريم اگمز مغرور باشىنى
 كىمسە بىلمز خان چينارين باشىنى
 گىجە قارا ، دوردوم دوشوندوم بىر آز
 دىدىم نەدن اولو چينار بىخىلماز ؟
 بىردن چينار دىلە گلىدى دىدى : باخ !
 بو تورپا قدا درىندن كۆك سالراق
 ھر طرفە اوزا تمىشام قولومو
 اولادلاريم پورۇب ساغ - سولومو
 بىلە مغرور داپانما غا حا قلىيام
 من كۆكۆملە بو تورپا غا باغلىيام .

سۆز

بۆيوك رسولوند

سۆز هر ملتین وارلیغیندان دؤغار
سۆزو اولمایانلار آچیلجاق سۇلار
نسیمی تکیین سۆز دئییب اولمەین
حروفی سۆزوندن ایشیق کؤرمەین
نه آنلار درین سۆزدن اونلار کؤره
کمالی گرکدیر ، کلامدان هوره
سۆزون تۆرکسوسون قوی دئییم دؤر بیر آز
سۆز ائتمیش کۆزوم باشلاریندان آراز
سۆز الهامدی اوندان سورا هر نه وار
بصیرتله باخسان او سۆزدن دؤغار
سۆزون منطقیندن بشر گۆل یۇلار
سۆزون تحریفیندن قیامت قوپار
سۆز عالم ده انسانلیغین شانیدیر
سۆزو دۇیمویانلار دا وار بللیدیر
سۆز ائتمیش فضولی لری پایدار
نظامی له واقف سۆز ایله دۇرار
مهستی سۆزون اوستاسیندان سۇروش
بۇلاق تک سۆزون آخما ییرسا سۇوۇش
سۆز ائتمیشدیر انسانی اشرف گولوم
بۆز ولموش دوداقدان سنه بال سۆزوم
سۆز اولدور چیچکلندیرر اولکهنی
سۆز ایله بو ملت گئنه دیرجملی
رسوللو، سۆز ایله آذربایجانین
چیخارداق گرەک کؤیلره آد- سانین

يالنيز اونو آنيرام . عزيز محسنی

ايك باهار سالانا - سالانا دياريميزه قدم قويور
بولبوللر باغ - باغچالاردا هاراي ساليپيلار
چيچكلر، قيرجانا - قيرجانا باشارينى بولاييرلار
ياشيل ، يونگول كولك ،
گولدرين الوان ساچلارينى دارايير .
من ، يالقيز ، دالغين
و توتقون بير سرايله
او ، مندن اوزاقلاشانى ،
او ، آيرى دوشهنى
او ، ايتگين گئدنى هارايلايرام
يوخ بير ندا ،
يوخ بير عكس صدا
اۆره بيم چيرپينير ،
جانيمي غصه - كدر آير
خياله داليرام . . . .
هئچ بير شئى منى اووندورا بيلمه بير
يالنيز اونو دوشونورم
يالنيز اونو آنيرام

---

۱. قيرجانا - قيرجانا : نازلانا - نازلانا ، قيرجانماق ، عشوه ائتيمك ، نازساتماق .

(۱)

قره باغ مهد ادب و هنر آذربایجان

سرزمین قره باغ در طول قرون، مهد ادب و هنر بوده، به طوری که ادبیات و موسیقی آذربایجان، از این خطه هنرپرور، به اوج شکوفائی رسیده است و این واقعیتی است که چون هر ملتی را با ادبیات و موسیقی اش می‌شناسند، لذا قره باغ تبدیل به شناسنامه آذربایجان گردیده است. این دیار معارف پرور، با تقدیم شعرا، ادبا، موسیقی‌دانان و هنرمندان زیادی به دنیای ادب و هنر، در این زمینه نقش تاریخی ایفاء کرده است. صمد و ورغون شاعر نامدار آذربایجان می‌گوید: "شوشا نه تنها با طبیعت زیبایش، بلکه با فرهنگ و مدنیت شامخ و شاعرانه اش نیز شهرت پیدا کرده است. شوشا را بی‌سبب، گهواره موسیقی و شعر نمی‌نامند. توان گفت که تمام خوانندگان و نوازندگان مشهور آذربایجان، در شوشا زاده شده‌اند."^(۲)

از این خطه پر استعداد، در مدت سه قرن، بیش از ۱۱۰ شاعر ترکی زبان برخاسته‌اند که اغلبشان در تاریخ ادبیات، آذربایجان جایگاه خود را دارند. نخستین شاعر ترکی زبان قره باغی، یوسف کوسنج^(۳) است که

۱- بخشی از کتاب آماده به چاپ "قره باغ در گذرگاه تاریخ"، در این اثر علاوه بر جغرافیای قره باغ، پیشینه این سرزمین از دوران ما قبل تاریخ تا کنون مورد بررسی قرار گرفته است. ۲- فریدون شوشنسکی - خان شوشنسکی - باکو ۱۹۸۹ - ص ۳۰۸ - برای اطلاع بیشتر درباره وی مراجعه کنید به مقاله دکتر سید احمد امین زاده تبریزی تحت عنوان "۱۷- جی عصر آذربایجانین پششه کارفیلسور فویوسف محمد خان اوغلو قره باغی" مجله وارلیق زمستان ۱۳۷۲

در سال ۱۰۵۴ هـ. ق در گذشته و آخرین آنان ایوب باکی فرزند حاج صادق است که در سال ۱۳۲۶ هـ. ق دارقانی را وداغ گفته است. البته این تعداد شعرا به غیر از شاعران معاصر است که از آن تاریخ به بعد، در قره باغ به سخن سرایی پرداخته اند.

شرح حال ۷۹ تن از آن شاعران ترکی زبان قره باغی در کتاب "ریاض العاشقین" تالیف میرزا صدر امجدزاده قره باغی نوشته شده و این کتاب که در ۲۸۶ صفحه با الفبای عربی در سال ۱۳۲۸ هـ. ق در شهر باکو به زیور چاپ آراسته گردیده بود، اخیراً به قلم آقای یحیی خان محمد آذری به فارسی ترجمه و در ۴۵۴ صفحه به همت نشر آفرینش منتشر گردیده است.

مترجم در مقدمه کتاب نوشته است: "زبان کتاب، ترکی آذربایجانی است و با الفبای تازی نوشته شده و مؤلف آن به شیوه متداول عصر خویش، مقدمه‌ای مسجع و متکلف بر آن نگاشته و جای جای از لغات عرب، چاشنی آن کرده و چنین بر می‌آید که او خود، در کسوت روحانیت از ادب مردان سرزمین خویش بوده است. در این مقدمه‌ها رنموده که تذکره در دو روزه و یک باغچه، صورت تنظیم و تدوین یافته، روزه نخست حاوی تراجم احوال سخنرانانی است که در زمان تالیف کتاب، و دیعیت حیات را به مقتضای اجل سپرده و سر در نقاب تیره خاک کشیده بوده - اند. روزه دوم آن به شرح احوال و آثار موزون سخنان متاخر و معاصر مؤلف اختصاص داشته است و بالاخره باغچه به بیان احوال نویسنده و آثار او منحصر بوده است. و اما کتابی که اکنون می‌خواهیم تقدیم ادب دوستان کنیم، همان روزه نخست است و از سرنوشت دو بخش دیگر، حداقل تا امروز اطلاع نداریم."^(۱)

بدین ترتیب می‌بینیم که تعداد شاعران ترکی زبان برخاسته از این خاک زرخیز، بیشتر از این‌ها بوده است.

ادبیات و موسیقی و دیگر رشته‌های هنر در این دوره، یعنی از اواسط قرن نوزدهم به بعد، در آذربایجان پیشرفت محسوسی کرد و در این روزگار نسلی از روشنفکران آذری پا به عرصه وجود گذاشتند که تعداد کثیری از آنان از سرزمین قره باغ برخاسته بودند. آن‌ها با الهام گرفتار از تمدن جهانی و درک ضروریات اجتماعی سرزمین خود، افکار و روشنفکرانه و خلاقیت‌های ادبی و هنری خود را در پیشبرد جامعه خود به

کار گرفتند و در رشته‌های روزنامه‌نگاری، نمایشنامه، موسیقی، شعر، معماری، هنرهای تجسمی، نقاشی و... شخصیت‌های برجسته‌ای ظهور کردند که برخی از آنان از شهرت جهانی برخوردار شدند. بنابه نوشته فریدون شوشنکی: "در قرن نوزدهم، شهر شوشا برای تمام منطقه قفقاز، نقش آموزشگاه هنرهای نمایشی را بازی می‌کرد. هر سال در فصل تابستان، از سراسر ماورای قفقاز، شاعران، نمایشنامه‌نویسان، آهنگ‌سازان، هنرپیشه‌های معروف و موسیقی‌دانان، در اینجا گرد هم آمده، نمایش‌هایی اجرا نموده و در عروسی‌ها و کنسرت‌های شرقی شرکت می‌کردند."

تصادفی نبود که تنها در قرن نوزدهم در شهر (۲۶ هزار نفری) شوشاکه کانون استعدادهاست، ۹۵ شاعر و ادیب، ۲۲ موسیقی‌شناس، ۳۸ خواننده، ۱۹ خطاط، ۱۶ نقاش، ۱۸ معمار، ۵ ستاره‌شناس و ۱۶ پزشک زندگی می‌کردند. این خیل عظیم روشن‌فکران، در پیشرفت شهر شوشا و تبدیل آن به یک مرکز فرهنگی، نقش ارزشمندی ایفاء کردند.

شوشا که با طبیعت دلربا و فرهنگ مترقی‌شهرت پیدا کرده بود، توجه جهانگردانی را که از شرق و غرب می‌آمدند و همچنین ادیبان و شعرا و در درجه اول دقت موسیقی‌شناس‌ها را به خود جلب کرده بود^(۱) "در این دوره، مانند گذشته، یکی از جریان‌های ادبیات آذربایجان آفرینش شفاهی خلق بود. نمونه‌های جالب آفرینش‌های شفاهی خلق، توجه بسیاری از نویسندگان روسی را به خود معطوف داشته بود. آ. س. پوشکین، م. ی. لرمانتوف و آ. آ. بوستوف، مارلینسکی و دیگران، علاقه فراوانی به زبان ترکی آذری، آفرینش‌های خلقی و زندگی مردم نشان می‌دادند. م. ی. لرمانتوف، بسیاری از شهرهای آذربایجان از جمله شوشا، شاماخی، قوبا، شگی و غیره را سیاحت کرده بود. وی هنگامی که در قازان بود به آموختن زبان ترکی آذری پرداخته و نوشت: "یادگیری این زبان در اینجا و به طور کلی در آسیا و اروپا به اندازه زبان فرانسه ضروری است." لرمانتوف اثر معروف خود عاشیق غریب را بر اساس افسانه‌های خلق آذربایجان نوشته است.

آ. آ. بوستوف - مارلینسکی دکا بریست مشهور، هنگامی که به قفقاز

۱- فریدون شوشنکی - بید شوشنکی - باکو - ۱۹۹۱ - ص ۲۸.

تبعید شد، زبان ترکی آذری را به خوبی آموخت و آثار بدیع و فراوانی در آذربایجان به رشته تحریر درآورد.

همچنین در مجله‌های بنام "سورمنیک" که توسط "آ. نکراسف" و "ن. ق. چرنیشفسکی" انتشار می‌یافت، مقالات متعددی در مورد اشعار میرزا شفیع و حماسه کورا و غلو به چاپ رسید.

در نیمه دوم قرن نوزدهم، مهم‌ترین رویداد در تاریخ معاصر هنر آذربایجان، ایجاد تئاتر ملی بود. شهر شوشا نیز در اواخر سال‌های ۴۰ و اوایل سال‌های ۵۰، تماشاخانه‌ها و تئاترهای تشکیل شد و مجموع هنرپیشگان در صحنه، رل‌های خود را ایفا کردند.

استادان و نقاشان با استعدادی که از میان توده‌ها برخاسته بودند آثار نوینی در زمینه هدفهای تصویری (نقاشی) و تجسمی و تطبیقی (صنعتی و معماری) آذربایجان خلق کردند. از نقاشان با استعداد این دوره "میر محسن نواب" (قره‌باغی) است که تابلوهای بدیع و جالبی رسم نموده و به نقاشی و طراحی کتاب‌ها مشغول می‌شده است.

کیفیت زندگی آذربایجانی‌ها توجه نمایندگان سینمایی روسیه را نیز جلب کرده بود. ق. ق. قارقارین رسام مشهور روسی که مدت زمان درازی در آذربایجان می‌زیست، تابلوها و تصاویر فراوانی که ترسیم کرده بود درباره طبیعت و جامعه بود. از جمله کارهای وی نقاشی سیمای ع. باکیخانف بود.^(۱)

از خطه قره‌باغ نویسندگان و قلم به‌دستان پیشرویی برخاستند که قلم خود را در افشای بی‌عدالتی‌های اجتماعی و انتقاد از جهل و عقب ماندگی‌های قرون وسطایی و تبلیغ دموکراسی و آزادی‌های مدنی و اجتماعی، بر حذر داشتن مردم از افکار پوسیده و کهنه‌یستی به کار گرفتند.

قلم‌زنانی که از راه روزنامه‌نگاری، داستان‌نویسی و نمایشنامه‌نویسی، نارسائی‌های اجتماعی و معایب فردی را مورد انتقاد قرار دادند، عبدالرحیم حق وئردیف، احمد بیگ آقایف، هاشم بیگ وزیروف، نجف بیگ وزیروف، فرهاد آقازاده شرقلی، یوسف وزیرچمن زمینلسی، فریدون بیگ کؤچرلی و... از جمله شخصیت‌های برجسته اندیشه و هنر

۱- آ. آ. افشار - تاریخ آذربایجان - ص ۲۴۴ - ۱۹۵ - ۱۹۳.

این سامان در آن روزگار بودند .

عبدالرحیم حق وثردیف ، نویسنده پر استعدادی که در ۱۷ ماه مه ۱۸۷۰ در شوشا در خانواده یک مالک مالباخته دیده به هستی گشود و در محیط هنرپرور قره‌باغ ، استعداد هایش شکوفا گردید و با علاقه - مند شدن به کار تئاتر ، در این زمینه نمایشنامه‌های متعددی نوشت و از این راه در بیدار کردن اذهان هم میهنانش مجاهدت‌ها کرد .

" حق وثردیف ، به واسطه آشنائی کامل به هنر و فن تئاتر ، مقالات متعددی درباره‌ی درام نویسی و نمایشنامه‌نویسی به رشته تحریر درآورد که در آموزش افراد جوان علاقه‌مند به تئاتر تاثیر عمده‌ای داشته‌اند . وی همچنین به ترجمه آثار ادبی پرارزشی به زبان مادری خود دست زد و مجموعه با ارزشی در این زمینه نیز از خود برجای گذاشت .

حق وثردیف در یازدهم دسامبر سال ۱۹۹۳ در سن ۶۳ سالگی در شهر باکو دیده از جهان فروبست . باثری که در شهرت حق وثردیف دخالت عمده داشت ، درام فاجعه‌آمیز " دودمان بر باد رفته " بود ، نویسنده در این درام ، به ترسیم زندگی فسادآلود و تنپرورانه ملاکین بزرگ می‌پردازد و نشان می‌دهد که فساد و تباهی بنیادی در اخلاق این طبقه ، منجر به نابودی و " بر باد رفتن دودمان " آن‌ها می‌شود ، حق وثردیف را می‌توان از پایه‌گذاران رئالیسم در ادبیات آذربایجان به‌شمار آورد ، سعی او در دور کردن مردم از جهالت و خرافات و جلب آنان به شناخت و آگاهی صحیح ، کاملاً نمودار است .

حق وثردیف با الهام از زندگی مردم و رویدادهای تاریخی اجتماع خود ، به خلق داستان‌هایی دلپذیر پرداخته است ، او یکی از نمایندگان مکتب ادبی ملانصرالدین است که در آثار خود لبخندی زیبا را با انتقادی گزنده آمیخته است ، حق وثردیف از جمله نویسندگان ساده - نویسنده است ، زبان نوشتاری او همان زبان مکالمه و گفتاری مردم است . قهرمان‌های داستان‌هایش ، از میان خلق و مردم عادی برگزیده شده و برای خواننده عادی بسیار آشنا و قابل لمس است ، تشبیهات و استعارات او نیز بسیار ساده و قابل ادراک هستند ، البته این سادگی و بی‌پیرایگی با هنرمندی خاصی همراه است .

حق وثردیف ، نویسندگانی را که بدون توجه به قابل درک بودن نوشته‌هایشان برای مردم ، فقط به خاطر زیبایی ظاهری و طنین کلمات

مطلب می‌نوشتند، به شدت مورد انتقاد قرار می‌داد. او در پاک‌سازی زبان ترکی آذری از لفاف و اصطلاحات نامأنوس بیگانه نیز با جدیت می‌کوشید و با پیوستن به جنبش ادبی "ملانصرالدین" در اشاعه زبان حقیقی خلق، قدم‌های ارزنده‌ای برداشت. بدین دلایل است که آثار او از اقبال وسیعی در میان مردم آذربایجان برخوردار است.^(۱)

پس‌های درامانورگ مشهور، نجف بیگ وزیروف در سالهای (۱۹۲۶-۱۸۵۴) شهرت فراوانی کسب کرده بود. وی هنگامی که در مسکو در رشته کشاورزی و جنگلداری به تحصیل اشتغال داشت، تمایل و علاقه شدیدی به درام روسی پیدا کرد. به‌طور مداوم به تئاتر می‌رفت و با استادان تئاتر، مناسبات دوستانه‌ای داشت. وزیروف در درام‌های خود فتوادل‌های ایده‌آلیست مرتجع، عقب مانده و بی‌فرهنگ را شدیداً به یاد انتقاد می‌گرفت و وی استعمارگران را افشاء ساخته و معتقد بود که با گسترش فرهنگ می‌توان معایب اجتماعی را برطرف ساخت.^(۲)

قره‌باغ این سرزمین مستعد و هنرپرور، در اغلب زمینه‌های ادبی و هنری، کانون پرورش شخصت‌های نامداری بود که با استعداد شگرف و خلاقیت‌های بدیع خود، نه تنها نام این سامان را پیرا و آوازه کردند، بلکه هنر ملی و فرهنگ آذربایجان را جان تکامل بخشیدند که تاثیرش از مرزهای این دیار فراتر رفت، لکن سهم موسیقی‌دانان این سامان در به اوج رساندن موسیقی آذربایجان و مطرح کردن آن در سطح جهان بسیار چشمگیر و گرانقدر است. به‌طوری که "و. وینوگرادوف" موسیقی‌شناس برجسته شوروی سابق معتقد است: "موسیقی‌دانان شوشا تاریخ موسیقی آذربایجان را به وجود آورده و آن را نه تنها در میهن خودشان، بلکه در دیگر سرزمین‌های مشرق زمین نیز نمایندگی کرده‌اند."

"ب. ووستریکوف" موسیقی‌شناس شهیر روس نیز بر این باور است که: "هنر آوارخوانی، در هیچ کجا مثل قره‌باغ، گسترده نشده است. در اینجا همه در منزل، باغ، مزرعه، مجالس شادی و سوگواری، در میان خویشاوندان و دوستان می‌خوانند. در قره‌باغ، همه از کوچک و بزرگ، بیرون جوان خواننده هستند و در ترانه‌هایی که می‌خوانند آرامش روحی پیدا کرده و از نظر معنوی ارضاء می‌شوند."

۱- کورآت وینچ داستان دیگر- ترجمه فرخ‌صادقی. ص ۱۴-۲۱. آ. افشار. پیشین

عبدالرحیم حق وشرذیف نیز گفته است: "قره باغ معدن آوازه خوان است
... به هرکجای قفقاز بروی در آنجا خواننده، تارزن و کمانچه زن را از
قره باغی‌ها خواهی دید."^(۱)

شهر هنرپرور شوشا در عالم موسیقی نیز آهنگسازان، خوانندگان و
نوازندگان چیره دستی همچون میرمحسن نواب، بلبل، سیدشوشنکی (میر
محسن)، خان شوشنکی (اسفندیار جوانشیر)، جبار قاریاغدی و غلو، اسلام
عبدالله اوف، ککچه چی اوغلو محمد، صادق جان، عبدالباقی حاجی حوسو،
مشهدی عیسی و... پرورش داده که در بالندگی این هنر زندگی ساز نقش
ارزنده ای ایفاء کرده اند.

فریدون شوشنکی، عمده علل پیشرفت موسیقی در قره باغ را تشکیل
مجالس ادبی و موسیقی میداند و در این زمینه چنین می نویسد:
"یکی از عواملی که در پیشبرد هنر آوازخوانی نقش مهمی بازی
کرده، مجالس ادبی و موسیقی بود که در نیمه دوم قرن نوزدهم، در
این خطه تشکیل شده بود. پس از درگذشت "قلی خراط" موسیقی شناس مشهور
در سال ۱۸۸۳، در سالهای ۸۰ قرن گذشته در شوشا، شخصی به نام "کور
خلیفه" آموزشگاه موسیقی دایر کرده بود. او برای هنرجویان، خوانندگی
موغام و نواختن تار و کمانچه را می آموخت. آموزشگاه کورخلیفه، تعداد
زیادی موسیقیدان تربیت کرده بود، ولی پس از درگذشت وی، این آموز -
شگاه تعطیل می شود.

پس از این حادثه، در سالهای ۹۰ قرن نوزدهم، میرمحسن نواب،
موسیقی شناس، شاعر و ادیب نامدار آذربایجان که خیلی از هنرها را
دارا بود، با همکاری نزدیک خواننده بزرگ "حاجی حوسو" در شوشا
انجمن موسیقی شناسان را تاسیس می کند.

(۲)
در اوایل قرن بیستم هم آموزشگاه موسیقی ملا ابراهیم دایر بود.
بالاخره پس از سال ۱۹۰۵، نواب مجدداً در پیشبرد موسیقی شهر، نقش
ارجداری ایفاء می کند. او روشنفکران و جوانان مستعد شوشا را در
پیرامون خود گرد آورده و آموزشگاهی دایر می کند. روشنفکران پیشرو
که در آموزشگاه نواب جمع شده بودند، در زمینه های مختلف از جمله شعر
موسیقی و تاریخ صحبت می کردند.

۱- فریدون شوشنکی - پیشین - ص ۱۲ - ۲- خواننده محبوب، بلبل، در
این آموزشگاه آموزش دیده بود.

آموزشگاه نواب، پس از انجمن موسیقی قلی خراط و "مجلس انجمن" خورشیدبا نونا توان در حیات ادبی و موسیقی این خطه، نقش گرانبهای ایفاء کرده و به یک نوع انستیتوی فرهنگی تبدیل شده بود. توان گفت سهم نواب در پیشرفت علم موسیقی در قره باغ استثنائی است. این موسیقی شناس سرشتا بس به مهارت و درست خواندن خوانندگان دقت کرده و آنها را راهنمایی می کرد. در این جا موغام های کلاسیکی مثل "شور"، "ماهور"، "چهارگاه" و "بیات اصفهان" را یکی دو ساعت می خواندند... در آن روزها در آموزشگاه نواب، اسلام عبدالله اوف، ملاولی، مشهد جعفر چمنلی، مشهدی جمیل امیروف (پدر فکرت امیروف)، قاراگوز ذوالفقار، ایبیش قصاب و دیگران آواز می خواندند^(۱) سید شوشنکی جوان نیز با عمویش سیدعلی به این آموزشگاه می آمد.

هنر موسیقی در قره باغ، چنان همگانی می گردد و در زندگی توده های مردم رسوخ کرده و با حیات آنها عجین می گردد که این مثل در قفقاز ورد زبانها می گردد که:

"کودکان شوشا هنگام گریه کردن بر روی دستگاه^(۲) سه گاه" می گیرند و در موقع خندیدن بر روی دستگاه "شهناز" می خندند."

طبیعی است که از میان این مردم هنرپرور که زندگیشان بدون موسیقی بی معناست، شخصیت برجسته ای مثل عزیز حاجی بیگوف برخیزد که با خلق شاهکارهای ارزنده ای در زمینه اپرا و کمدی موزیکال های نامیرا، نام سرزمینش را در سطح دنیا مطرح کند و موسیقی آذربایجان را اعتبار جهانی بخشد.

عزیز حاجی بیگوف رانه تنها باید بنیانگذار اپرا و کمدی موزیکال در آذربایجان دانست، بلکه این چهره تابناک، نویسنده ای خستگی ناپذیر، قلمزنی مبارز، آهنگسازی سترک و آموزگاری متعهد بود که با ایجاد یک مکتب ادبی بزرگ، در تربیت یک نسل آگاه بعد از خود زحمتها کشید و بیشترین و ماندگارترین آثار را از خود به یادگار گذاشت. توان گفت که دست طبیعت، هیچ یک از زمینه های هنری را از وی مضایقه نکرده بود و او نیز با نبوغ، شایستگی و تلاش های خستگی ناپذیر خود توانسته بود از آن موهبتها بیشترین بهره را

۱- فریدون شوشنکی - پیشین ص ۳۴ - ۲- بیثنه اورادا ص ۳۱.

ببرد.

درباره شخصیت، خلاقیت، نبوغ و خدمات گرانسنگ این ابرمرد، کتابها و مقالات متعددی به زبان‌های مختلف به رشته تحریر درآمده، به طوری که چند سال پیش، کتابنامه‌ای که حاوی عنوان‌های کتب، مقالات و رسالات نوشته‌شده درباره صاحب ترجمه بود در شهر باکو منتشر شده است.

عزیر (۱۹۴۸-۱۸۸۵) که زاده و پرورده سرزمین قره‌باغ بود، در واقع پدر موسیقی آذربایجان شناخته می‌شود. او با ساختن اپراها و کمدمی موزیکال‌های جالب توانست موسیقی آذربایجان را در سطحی مطرح کند که عظمت و پرمایگی هنر و فرهنگ آذربایجان را به جهان‌بان بشناساند. به قول الیاس افندی آوف: "من وقتی اپرت‌های آرشین مال‌آلان و یا مشهدی عباد را گوش می‌دهم و می‌بینم، باخود فکر می‌کنم چرا این آثار همیشه به نظر، تازه و با طراوت می‌آیند. مثل این است که آن‌ها را برای اولین بار می‌بینی و می‌شنوی و نخستین بار است که تا این حد متاثر می‌شوی.

به نظر من راز این قدرت هنری، در وهله اول در این است که روحیه ظریف مردم آذربایجان، در این آثار، فوق‌العاده طبیعی متطبی شده است. در موسیقی این آثار، غرور ملی و روحیه خلق آذربایجان و زیبایی‌های آذربایجان زندگی می‌کند.

وقتی موسیقی این آثار را گوش می‌دهم، کوه‌های سترگ و جنگل‌های انبوه و اسب‌های نجیب و سیاه‌چشم قره‌باغ و جوانانی که برای نامزد خویش نشانه‌گیری می‌کنند و هرگز تیرشان خطا نمی‌رود در ذهنم مجسم می‌شود... هر وقت به همه این‌ها فکر می‌کنم ممکن نیست از این که آهنگساز تا این حد توانسته، دنیای درونی مردم خویش را به تصویر کشد حیرت‌نکنم. مثل این است که زیبایی‌های آذربایجان با موسیقی عزیر زبان گشوده سخن می‌گویند. در اپراهای عزیر، نمی‌توان جدا کردن کلام از موسیقی و موسیقی از کلام را تصور نمود."

در مورد خدمات عزیر به موسیقی آذربایجان در کتاب "عزیر و دو

۱- الیاس افندی یف - نشریه ادبیات و اینجه صنعت ۴ اکتبر ۱۹۸۵

انقلاب " چنین آمده است: " عزیز در جنب آفرینش های هنری، بسرای تکامل موسیقی آذربایجانی، از هیچ کوششی فروگذار نمی کرد. این یک واقعیت است که موسیقی امروز آن سامان، بدون در نظر گرفتن وجود عزیز غیرقابل تصور است. آثار وی در موسیقی آن سامان، ورق جدیدی گشود و زیربنای پیشرفت و ترقی کنونی آن گردید.^(۱)

ساختن اپراهای متعدد از جمله "لیلی و مجنون"، " شیخ صنعان"، " شاه عباس و خورشیدبانو"، "رستم و سهراب"، " اطلی و کرم"، " لیلی و هارون" و " کورا و غلو" از کارهای اساسی وی که در واقع " کلمه را با نت و کلام را با موسیقی هماهنگ ساخته " محسوب می شود. در این زمینه نیز در کتاب یاد شده می خوانیم:

" نکته ای که توجه پژوهنده مرده ریگ غنی عزیز رایه خود جلب می کند، این است که نوشتن، او را از موسیقی و موسیقی از نوشتن باز نشناخته است، بلکه بین این دو رشته چنان تالیف خلاق پدید آمده که محصولشان اپراها و تابلو موزیکال های ماندگار شده است. نخستین اثر عزیز در زمینه موسیقی، ایرای لیلی و مجنون است که در سال بعد از گام نهادن عزیز در سنگر مطبوعات و نویسندگی پرداخته شد.

عزیز با بهره گیری از همه این امکانات (ملودرام تعزیه دسته نوازندگان و...) و تلفیق هنرآمندان آنها سنتزی مطلوب پدید آورد. ارزش کار او تنها به جهت تقویت هنرهای موجود نبود، بلکه با دستمایه ای از دستاوردهای موسیقی غربی و به ویژه روسی، عنصر تازه ای در ترکیب موسیقی ملی سرزمینش وارد کرد و با بهره گیری از موسیقی عاشیقی، آن را غنا بخشید. کوتاه سخن این که عزیز بی آن که در صد غربی کردن موسیقی دیا خود باشد، با برخورداری از دانش موسیقی غربی، حوزه های عمل و اثرگذاری موسیقی سنتی را وسعت بخشید و در پرتو آن، آثاری پدید آورد که هویتی کاملاً ملی و شرقی داشت یکی از موسیقی شناسان ایرانی، ایرج گل سرخی که به مناسبت هفتاد و پنجمین سال تولد عزیز سخنرانی ایراد کرده بود، درباره اهمیت کار او چنین اظهار نظر کرده است:

۱- رحیم رئیس نیا- عرب و دو انقلاب- ص ۱۶۴.

" او با نهایت قدرت، شکل ارکستر سنفونیک را به هم زد و ارکستر سنفونیکی از روی خصوصیات موسیقی آذربایجان ایجاد کرد. عزیزنخستین بار تار را با مهارت تمام به ارکستر اپرا داخل کرد و بدین معنی سازهای مضرابی را که در ارکستر اروپائی به علت نقص خود از دیرباز معدوم گشته بود، احیاء کرد. هنگامی که در شایسته ترین اثر موسیقی آذربایجانی، اپرای "گوراوغلو" صدای تار طنین انداز می شود شنونده احساس می کند که هیچ ساز دیگری، قدرت بیان احساس عالی ملی نهفته شده در اپرا را مانند تار ندارد. کار او در هنر موسیقی آذربایجانی درست مانند کار میرزا فتحعلی آخوندوف، ملقب به مولیر مسلمانان، در ادبیات آن سامان است."

عزیر گذشته از اپراهای ذکر شده، چند کمدی موزیکال ارزنده هم پدید آورده که بعضی از آنها شهرت جهانی یافته است. کمدی موزیکال "آرشین مال آلان" به بیش از ۵۰ زبان ترجمه شده، در شهرهای بزرگی چون پاریس، نیویورک، برلین، لندن، تهران، صوفیه، هلسینکی، پکن، قاهره، تبریز و... به معرض نمایش گذاشته شده است و هنوز هم در داخل و خارج اجرا می گردد.

کمدی موزیکال عزیر به جهت پرداختن به مسائل مبتلا به عمومی، بین طبقات و قشرهای مختلف نفوذ کرده، مورد توجه و پسند مردم کوچک و بازار قرار می گرفت و هدف اصلی این نوع آثار مردمی او افشای ناپسامانیهای زندگی روزمره و تنقید ناروائیها و بدآموزیهای بازدارنده در قالب طنز و کمدی بود. هر تماشاگری در طول اجرای این آثار غش غش می خندد و این خندهها چنان نیست که بیجا و بی معنی و نتیجتاً بی اثر باشد.

... مهارت عزیر به عنوان یک اپرت نویس در این است که ضمن نشان دادن مسائل پیش پا افتاده از مسائل اجتماعی مهم هم غافل نمی ماند و در درون خندهها از چاره اندیشی باز نمی ایستد و انسانی ترین آرمانها را با صدائی بلند و رسا به گوشها می رساند.^(۱)

رشید بهبودوف هنرمند سرشناس آذربایجان که بازیگر نقش اصلی کمدی موزیکال آرشین مال آلان بود به مناسبت یکصدمین سال تولد

---

(۱) - عزیر و دو انقلاب - ص ۱۳۴ و ۱۳۲ و ۱۵۲.

عزیرحاجی بیگوف می‌نویسد :

" هم شخصیت ، هم موسیقی ، هم هنر عزیر حاجی بیگوف ، ثروت بی‌مانند ماست . من او را به کرات از نوعی که همه همدیگر را می‌بینند دیده ام ، اما رودررو و چشم در چشم ، این آهنگساز بزرگ را دو بار دیده‌ام . . . دومین بار در رستوران مهمانخانه "تبلیسی" سر یک سفره با او صحبت کردم . این صحبت ما راجع به موفقیت فیلم آرشین مال آلان در صحنه جهانی بود . .

عزیر حاجی بیگوف مرا قاراباغلی اوغلان " (پسر قره باغی) خواننده می‌گفت : میدانی؟ اگر تو اهل قره باغ نبودی ، نمی‌توانستی آن چنان دلچسب و شیرین چهره بزنی . . . اگر نقش خود را درست نمی‌فهمیدی ، یکی هم پدرت مجید که بعدها خواننده‌ای مشهور شد ، اگر در دوران جوانی آرشین مالچی نبود ، شخصیت عسگر را در تیپ یک تاجر که تودراکران آفریدی ، تا این حد شیرین ، با نمک و قابل قبول از آب در نمی‌آمد^(۱) .

این سخنان نشان می‌دهد که عزیر در انتخاب شخصیت‌ها چه معیارهایی را در نظر می‌گرفت و در گزینش هنرمندان چقدر موفق بود .

"شمسی بدل بیگلی" کارگردان برخی از فیلم‌های عزیر از جمله مشهد عباد ، در مقاله‌ای به همان مناسبت ، ضمن اشاره به شرایط اجتماعی - سیاسی آن روزگار آذربایجان ، افکار و کارهای عزیر را از جنبه‌های دیگر مورد بررسی قرار می‌دهد . وی می‌نویسد :

" در اوایل قرن بیستم ، به موازات پیشرفت فرهنگی - هنری که بر اثر حوادث سیاسی - اجتماعی به وجود آمد ، همراه با دیگر هنرها در هنر تئاترمان نیز تحولاتی پدید آمد . .

طبیعی است یکی از قدرتمندترین سلاح‌ها برای نجات مردم از اسارت ظلمانی و از فشار بی‌امان تزاربسم تئاتر بود . هنردوستان که درس تئاتر نخوانده و در حد استعداد خود فعالیت می‌کردند ، به هر نحوی برای تسریع در پیشرفت تئاتر ملی بسیار تلاش می‌کردند . هنرپیشه‌های آذربایجانی که در جمعیت‌های مختلف خیریه فعالیت می‌کردند ، نمایندگان دراماتیک تئاترمان بودند . .

عزیر حاجی بیگوف همانند سایر ادب‌دوستان ، فقط به نوشتن موسیقی

۱- رشید بهبودوف - نشریه ادبیات و اینجه صنعت - پیشین .

بسندہ نمی‌کرد. وی که فریاد عصیانگر خویش را علیه عادات و رسوم پوچ بلند کرده بود، توانائی‌های خود را در زمینه‌های دیگر نیز آزموده. ایسن یک اقدام عادی و از روی هوس نبود، بلکه گامی جدید در بنیانگذاری تئاتر کمدی موزیکال آذربایجان بود.

کمدی موزیکال‌های عزیز در راستای اشاعه افکار آزادیخواهی، تبدیل به سلاحی برا گردید. وی در آثار خود، چهره‌های نوینی را آفرید. در این کمدی موزیکال‌ها مسائل مطرح شده، حتی اگر صرفاً انعکاس روحیه مردم آذربایجان باشد، باز هم برای تمام مردم مشرق زمین آشنا و نزدیک است.

عزیر حاجی بیگوف، فقط یک اثر نیافرید، بلکه اساس یک راه بزرگ را بنانهاد. او با آفرینش صنعت کمدی موزیکال و اپرا راه را برای بسیاری از کارگردانان و هنرپیشگان گشود. او مکتب آفرید و سنتی زیبا برجای گذاشت.

ظاهراً "مسئله‌ای که در اپرت‌های عزیز از جمله "او اولماسین بو اولسون" و "آرشین مال آلان" مطرح بود، موضوع آزادی زن و عشق به آزادی بود، اما اگر با دقت نظاره کنیم، در این آثار، عزیز حاج بیگوف شرایط سیاسی - اجتماعی روزگار خود را متجلی ساخته است. زمان می‌گذرد، اما کمدی موزیکال‌های عزیز، طراوت فنا ناپذیر خود را حفظ می‌کنند. همچون ۴۰ - ۵۰ - ۶۰ سال پیش، روحیه مردم را نوازش کرده، دل‌ها را شاد می‌کنند. تصادفی نیست که بیشتر جملات این کمدی موزیکال‌ها همچون ضرب‌المثل در میان عامه مردم ورد زبانها است، مثلاً "هئج گؤر حنانین بیئری دیر؟". لازم به یادآوری است که از سال ۱۹۶۴ میلادی ده جلد آثار منتخب عزیز حاجی بیگوف در باکو به چاپ رسیده است.^(۴)

سخن آخر این که بر اثر تلاش و مجاهدت‌های عزیز و امثال او بود که عظمت و غنای موسیقی آذربایجان، چنان در دنیا متبلور شد کیه "سعید نفیسی، آذربایجان را از نظر موسیقی (ایتالیای شرق) نامید"^(۳)

۱- شمس‌ی بدل بیگلی - نشریه ادبیات و اینجه صنعت - پیشین .
۲- دکتر جواد هیئت - نگاهی به تاریخ ادبیات آذربایجان (ج ۲) - ص

۳- عزیز و دو انقلاب - پیشین .

- ۱- اداره مجله در اصلاح و حذف مقالات وارده مختار است.
- ۲- مقالات وارده هرگز برگشت داده نمی‌شود.
- ۳- هرگونه مسوولیت مقالاتیکه با امضای نویسندگانشان در مجله چاپ می‌شود به خود نویسندگان است و چاپ آنها الزاماً دلیل تأیید مجله نیست.

اطلاعیه

از مشترکین محترم مجله که حق آبونمان امسال را نپرداخته‌اند خواهشمند است مبلغ ۱۳۰۰ تومان حق آبونمان یکساله را به آدرس: تهران بانک ملی ایران شعبه داریوش خیابان پیار حساب شماره ۳۱۶۳ دکتر جواد هیئت واریز و قبض آنرا به آدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله وقفه‌ای پیدانمیشود.

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

18-th. Year No 100-1,

1996 April, May, June

Address: 151, Nord Felestin Ave.

Dr. Javad Heyet

Tehran - Iran

Tel: (021) 6466366

وارلیق

مجله فرهنگی، ادبی، هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

دکتر جواد هیئت

تهران: خیابان فلسطین شمالی پلاک ۱۵۱

تلفن: ۶۴۶۶۳۶۶

چاپ: شرکت چاپ خواجه

خیابان فردوسی جنوبی، کوچه خندان